

Kárpát-haza SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/ 1. szám

TŐZSÉR ANETT

A sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztése Magyarországon

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN

A vajdasági magyarok anyanyelvi oktatásának esélyei az utóbbi évtized tapasztalatai alapján

KEMECSI LAJOS

A budapesti Néprajzi Múzeum új épületei

BORBÁNDI ERIK

Hargitaváralja, egy jelképes székely község valóságos története

LAKATOS ARTUR – TOLNAI TIMEA KATALIN

Szállodaipari mutatók alakulása Románia nyugati határon fekvő megyéiben a rendszerváltást követően

Kiadja a Nemzetstratégiai Kutatóintézet

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2022/1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE 2022/ 1. szám

A Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris szakmai folyóirata

KIADJA A NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

1054 Budapest, Nagysándor József utca 8.

Felelős kiadó: Szász Jenő

Szerkesztőbizottság

Bali János, Benedek József, Csata Zsombor, Hajdú Zoltán, Kiss Tamás,
Lampl Zsuzsanna, Magyar Zoltán, Nagy Benedek, Nagy Imre, Péntek János,
Péti Márton, Pozsony Ferenc, Schwarcz Gyöngyi, Szász Jenő, Szilágyi Ferenc,
Szoták Szilvia, Tóth Géza, Tózsér Anett

Felelős szerkesztő

Ress Boglárka

A szerkesztő munkatársa

Borbándi Erik

Tördelőszerkesztő

Nádas Zsófia

Nemzetstratégiai Kutatóintézet © 2022, Budapest

Minden jog fenntartva

A kötetben szereplő írások tartalma nem feltétlenül tükrözi
a kiadó álláspontját.

ISSN 2732-1789

TARTALOM

TANULMÁNYOK 7

Tózsér Anett 7

A sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztése Magyarországon

Gábrity Molnár Irén

A vajdasági magyarok anyanyelvi oktatásának esélyei az utóbbi évtized tapasztalatai alapján 22

Kemecsi Lajos

A budapesti Néprajzi Múzeum új épületei 37

Borbándi Erik

Hargitaváralja, egy jelképes székely község valóságos története 46

Lakatos Artur – Tolnai Timea Katalin

Szállodaipari mutatók alakulása Románia nyugati határon fekvő megyéiben a rendszerváltást követően 73

RECENZIO 83

Kürti Tünde – Csata Zsombor 83

Recenzió Veres Valér (szerk.) *Erdélyi magyar ifjúság –*

Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között című művéhez

ABSZTRAKTOK 89

TANULMÁNYOK

TÓZSÉR ANETT

A sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztése Magyarországon

Bevezető

Sajátos nevelési igényűeknek nevezzük a testi, érzékszervi, értelmi, beszéd fogyatékos, autista, halmozottan fogyatékos, valamint a pszichés fejlődés zavarai miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan és súlyosan akadályozott gyermekeket. (2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 4 § 12–13. bekezdése) Magyarországon ennek a csoportnak a megnevezését tekintve a „fogyatékos” szónak volt nagy hagyománya. A régebbi szakirodalom ezt használta és a köznyelvbe is ez ivódott be. Napjainkban azonban a fogyatékos szót egyre inkább felváltja a „sajátos nevelési igényű” vagy az „akadályozott” kifejezés használata. Jelen tanulmányban a hatályos jogszabályok elemzésével és a releváns szakirodalom szintetizálásával arra kerestem a választ, hogy kik nevezhetők sajátos nevelési igényű gyermekeknek, számukra milyen diagnosztizálási és fejlesztési lehetőségek állnak rendelkezésre Magyarországon. Továbbá hogy milyen szükségleteket és igényeket kell kielégíteniük a sajátos fejlesztési igényű gyermekek oktatását és fejlesztését végző központoknak.

A téma megalapozásaként feldolgoztam a sajátos nevelési igényű tanulókra vonatkozó szakirodalom

számomra érdekes részét, valamint a jogszabályi rendelkezéseket. A magyarországi lakosság SNI-vel érintett csoportjának több mint a harmada érintett autizmus spektrum zavarban¹, illetve az autizmus spektrum zavarral élő gyermekek, tanulók a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók harmadik legnagyobb számú speciális csoportját jelentik a súlyos tanulási zavarral élő és a beszéd fogyatékos gyermekek, tanulók csoportja mellett. (KSH, 2021b) Ezért külön is fontosnak tartottam kitérni a sajátos nevelési igény egyik speciális csoportjának, az autizmusnak az értelmezésére, és az autizmus spektrum zavarral élő gyermekek számbeli változásának elemzésére. Ezen kívül azt is vizsgáltam, hogy az oktatási intézmények milyen speciális segítséget tudnak nyújtani a sajátos nehézségekkel küzdő tanulóknak a tanulásban és az iskolai közösségbe való beilleszkedésben. A korábbi, szegregált oktatást előtérbe helyező oktatáspolitikát napjainkban az oktatási intézményekben felváltotta az integrációs politika. Mindkét nevelési-oktatási módszernek megvannak az előnyei és a nehézségei, ezért az irodalmi elemzésben is kitértem az integrációval kapcsolatos ez irányú

¹ Global Health Data Exchange. <http://ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool>

pedagógiai tapasztalatokra. A tanulmányban feltartam azt is, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekekkel mely szervezetek foglalkoznak és milyen szervezeti keretek között működnek a fejlesztési központok.

A sajátos nevelési igény értelmezése és jogszabályi háttere

A sajátos nevelési igényt (SNI) szakértői bizottság állapítja meg. Az SNI kategóriái: mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékossgal élő, illetve halmozottan fogyatékos. A sajátos nevelési igény gyűjtőfogalom, amely többletjogokat biztosít a különleges bánásmódot igénylő gyermekeknek, tanulóknak.

A fogyatékossg szó használatát Magyarországon a köznevelés területén az utóbbi években egyre inkább felváltja a „sajátos nevelési igényű” kifejezés használata, amit először a közoktatásról szóló – többször módosított – 1993. évi LXXIX. törvénnyel vezettek be. A 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről a fogyatékos gyermek, tanuló fogalmán a sajátos nevelési igényű gyermeket érti. Ebben az értelemben a fogyatékossg szó valamilyen tulajdonság kedvezőtlen módosulására utal. E korábbi közoktatási törvény alkalmazásában „sajátos nevelési igényű az a gyermek, tanuló, aki a szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleménye alapján testi, érzékszervi, értelmi, beszéd fogyatékos, autista, több fogyatékossg együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos; a pszichés fejlődés zavarai miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan és súlyosan akadályozott (pl. dyslexia, dysgraphia, dyscalculia, mutizmus, kóros hyperkinetikus vagy kóros aktivitászavar). A sajátos nevelési igény fogalmának tágabb értelmezése azokat a különleges bánásmódot igénylő gyermekeket jelöli, akiknek állandó vagy átmeneti jelleggel fizikai, biológiai, pszichikai, intellektuális, családi vagy szociokulturális okok miatt egyéni, a többségtől eltérő nevelési-oktatási szükségleteik vannak. A fogyatékossggal élők mellett ide tartoznak a tanulási nehézséggel, magatartászavarral küzdők, illetve a kivételes képességű tanulók is”.²

A jelenleg hatályos törvény³ csupán szűkebb értelemben, a gyógypedagógia kompetenciájába tartozó

problémaként veszi figyelembe a sajátos nevelési igényt. A 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről 4. § 12–13. bekezdése szerint „a sajátos nevelési igényű gyermek kiemelt figyelmet igényel. Ide értendő a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló (a sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló, illetve beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló), illetve a kiemelten tehetséges gyermek, tanuló is (a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény szerint a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermek, tanuló). E törvény 4. § 23. bekezdése rögzítette, hogy a sajátos nevelési igényű „az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékossg együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem vagy magatartászabályozási zavarral) küzd”.

Az Európai Unió rendelkezése ehhez hozzáteszi, hogy az a gyermek számít különleges bánásmódot igénylő gyermeknek, aki a szakértői bizottság szakvéleménye alapján az alábbi nyolc csoport valamelyikébe sorolható: „mozgásszervi fogyatékos, érzékszervi (látási, hallási) fogyatékos, értelmi fogyatékos, beszéd fogyatékos, halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral élő gyermek; egyéb pszichés fejlődési zavarral, illetve magatartászavarral élő gyermek”. (EUROPEAN COMMISSION, 2021, 1–3. o.) Az SNI-hez kapcsolódó másik fogalom a beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézségekkel küzdő (BTMN) gyermek, aki szintén különleges bánásmódot igényel. A szakértői bizottság véleménye alapján ide tartozik az, aki „az életkorához viszonyítottan jelentősen alulteljesít, társas kapcsolati problémákkal, tanulási, magatartászabályozási hiányosságokkal küzd, közösségbe való beilleszkedése, továbbá személyiségfejlődése nehezített vagy sajátos tendenciákat mutat, de nem minősül saját nevelési igényűnek.” (EUROPEAN COMMISSION, 2021, 1–3. o.) Magyarországon az Oktatási Minisztérium a 2/2005. III. 1. OM A sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról című rendeletben pontosította a sajátos nevelési igény fogalmát a „fogyatékos” és az „egyéb probléma” kategóriák elkülönítésével.

² 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról 121. § 1

³ 2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről

A 2007. évi LXXXVII. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról rendelkezései már elhatárolták az organikus, illetve a nem organikus okokra visszavezethető sajátos nevelési igényt (SNI-a és SNI-b). A szövegben a szakmai szempontból két nagy csoportot alkotó atipikus fejlődési mintázatok, fejlődési és/vagy szerzett gyermekkori zavarok két alapvető kategóriát alkotnak. A törvényszöveg meghatározta azt is, kik azok, akik a közoktatás alapintézményeiben a többiekkel együtt oktathatók, és kik azok, akiknek ellátása külön, specializált intézményben indokolt (CSÉPE, 2008, 145, 148. o.). E szerint az SNI-a esetében a tanuló maradhat *speciális intézményben*, az SNI-b kategória pedig kizárólag *normál oktatási intézmények keretében fejleszthető*. Az új diagnosztikai csoportosítás elfogadja azt, hogy az atipikus fejlődési zavarok eltérő (organikus/nem organikus) okból is kialakulhatnak, ennek következtében más fejlesztést igényelnek. Bár az SNI két csoportjának a megnevezése a korábbi törvényi szövegnél korszerűbb, az új megkülönböztető definíció gyakorlati használhatósága nehézségekbe ütközött, egyrészt a hazai diagnosztikai gyakorlat korszerűtlensége miatt, másrészt azért, mert egyes zavarok organikus vagy nem organikus eredetének feltárása nem minden esetben lehetséges (CSÉPE, 2008, 145, 148. o.).

Ezt a problémát kívánta kezelni az újabb törvényi módosítás, a jelenleg is hatályos köznevelési törvény, amely *tartósság és súlyosság alapján csoportosítja a rendellenességeket*. A módosítás után a súlyos és tartós pszichés fejlődési zavarral küzdő gyerekek az SNI-kategóriában maradnak, míg *külön kategóriát képeznek a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdők (BMT)*. Az SNI- és BMT-gyerekek a kiemelten tehetséges gyermekekkel együtt képezik a kiemelt figyelmet igénylő gyermekek jogszabályi kategóriáját.⁴

Magyarországon a speciális nevelésre szoruló óvodás gyermekeket és iskolai tanulókat a jelenleg is hatályos 32/2012. X. 8. EMMI rendelet a *Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve* és a *Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve* szerint sajátos nevelési igényűeknek nevezi. Ugyanez az elnevezés már megjelent a 2/2005. III. 1. OM rendeletben is, azonban a 2012-es

új rendelettel az előző rendelet a hatályát veszti. Az új rendeletet először a 2013/2014-es tanévtől kellett alkalmazni. Az EMMI rendelet fogalmilag nem tesz különbséget a sajátos nevelési igényű, a fogyatékos és az akadályozott megnevezések között, úgy tűnik, hogy ezeket szinonimaként kezeli (TÓTH, 2015, 8. o.).

Tóth (2015, 8–12. o.) véleménye szerint ez a szóhasználati bizonytalanság jelen van napjainkban is: a Gyógypedagógiai Szemle elmúlt évtizedének lapszámait figyelembe véve azt találta, hogy egyes szerzők csaknem mindig az akadályozottak megnevezést használják, míg mások egyetlen tanulmányban az akadályozottak, a fogyatékosok, a sérültek, a korlátozottak, a sajátos nevelési igényűek kifejezések közül kettőt, hármat, vagy akár mindet használják. A szakember azt is kiemelte, hogy egyes szerzők megkülönböztetik a fogyatékossgot a károsodástól és az akadályozottságtól. Ők a fogyatékossgot elsősorban orvosi kategóriának fogják fel, ami valamely funkciónak a hiányát jelentheti. A károsodás a testi-fiziológiai működés sérülése. Az akadályozottságot pedig úgy tekintik, mint azokra a követelményekre való reflektálást, amelyekkel valaki egy adott szituációban szemben találja magát: tehát az a teher, ami a tanulóra nehezedik akkor, amikor olyan helyzetben találja magát, amelyeket a testi diszfunkció vagy károsodás miatt képtelen megoldani. Ezt az álláspontot vallók szerint, ha valaki fogyatékos, az nem feltétlenül akadályozott. Tóth László ezzel együtt arra is felhívta a figyelmet, hogy a téma avatott magyar szakemberei – igazodva a nemzetközi trendhez – a sajátos nevelési igény mellett mind gyakrabban használják az akadályozott kifejezést. Véleményem szerint az akadályozott kifejezés helytálló lehet abban az esetben, ha a sajátos nevelési igény kizárólag a tanulási nehézséggel, magatartászavarral élőkre vonatkozik. Mivel azonban a törvényi rendelkezések szerint a különleges bánásmód fogalma magába foglalja a különleges képességű, tehetséges tanulókat is, indokoltabb lehet a sajátos nevelési igény kifejezés használata.

Az autizmus értelmezése

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 4. § 23. bekezdése szerint *a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók közé sorolják az autizmus*

⁴ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, 4. § 13

zavaraival küzdő gyermekeket is. Az első, autizmusra/autizmus spektrum zavarokra vonatkozó egészségügyi irányelvek 2008-ban jelentek meg Magyarországon (EGÉSZSÉGÜGYI MINISZTERIUM, 2008). Az akkor érvényben lévő nemzetközi irányelvekhez hasonlóan – bár hangsúlyos volt, hogy az állapot egész életen át befolyásolja a fejlődést és a viselkedést – kevesebb kutatási eredmény segítette a felnőttkori ellátásra vonatkozó irányelvek megfogalmazását. Mára jelentősen bővült a tudás mind az autizmus természetét, mind pedig annak gyermek- és felnőttkori ellátását illetően. Tovább finomodtak a standardizált diagnosztikus eszközök, és újabb ismeretek állnak rendelkezésre az epidemiológia terén is.

Az első egészségügyi irányelv a következőképpen határozta meg az autizmust: *„fejlődésneurológiai zavar, amely az idegrendszer stabil, stacioner sérült állapotának az eredménye, illetve a következményes, a viselkedés és fejlődés sajátosságai alapján meghatározható viselkedéses szindróma. A spektrumba tartozó összes állapotot, a szociális kommunikációt, rugalmas gondolkodást és viselkedés-szervezést a megalapozó kognitív készségek fejlődési devianciája és késése jellemzi (autisztikus triász)”* (EGÉSZSÉGÜGYI MINISZTERIUM, 2008, 2932. o.).

A klinikai kép változatos az érintett populáción belül. Az értelmi színvonal (bármilyen szintű lehet), az egyéb képességek, az erősségek, illetve a fogyatékosságok, a járulékos állapotok (pl. beszédfejlődés zavara, epilepszia) és a gyermek személyisége függvényében, sőt az egyénen belül az életkortól függően is változik. Az autizmus az egyén és a környezetének életminőségét extrém módon károsíthatja (EGÉSZSÉGÜGYI MINISZTERIUM, 2008, 2932. o.).

Bár a klinikai vizsgálatok szerint az első életévben már kimutathatók a specifikus, elsősorban a szociális tünetek (VÖLKMAR ET AL., 2005), általában elmondható, hogy a jelen tudással diagnosztikusan már értékelhető, specifikus, a környezet figyelmét felhívó tünetek kb. 18 hónapos kortól jelentkeznek. Megfelelő képzettséggel és tapasztalattal a megbízható diagnózis 2 éves kor körül felállítható. Legtipikusabb (diagnosztikus) a klinikai kép 4-5 éves korban. Az autizmus minden életkorban előfordul, nem befolyásolja az élettartamot (EGÉSZSÉGÜGYI MINISZTERIUM, 2008, 2932. o.).

A sajátos nevelési igényű gyermekek számának változása

A közoktatási rendszerben tanuló sajátos nevelési igényű gyermekek száma Magyarországon

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a 2019/2020-as tanévben 2 245 fővel több gyereket (89 056 főt) diagnosztizáltak SNI-vel, mint egy évvel korábban, ezzel a számuk 91 301-ra emelkedett (KSH 2021a). Ebből autizmus spektrum zavarral élő tanuló 6 593 fő volt a 2019/2020-as tanévben, ami 796 fővel több, mint egy évvel korábban. Az autizmus spektrumban érintett gyermekek az SNI-s gyermekek 7,2 százalékát teszik ki.

A 2019/2020-as nevelési évben az óvodakötelezettség teljesítése alól összesen 1 200 gyermeket mentettek fel. Az óvodás gyermekek 3,1%-a, azaz 10 ezer fő sajátos nevelési igényű (SNI), akiknek többsége (82%) integrált nevelésben részesül. Az integráltan nevelt SNI-s gyerekek sajátos nevelési igényének leggyakoribb fogyatékosági típusa a súlyos tanulási zavar (30%) és a beszédfogyatékos (21%), továbbá 13%-uknál mutatható ki az autizmus spektrum zavar (KSH, 2021b).

A 2019/2020-as tanévben a sajátos nevelési igényű tanulók száma tovább emelkedett az általános iskolákban. Létszámuk közel 57 ezer fő, ami az általános iskolások 7,8%-át jelenti. Többségük, 41 ezer fő (az SNI-s tanulók 72%-a) integrált nevelésben, oktatásban részesül. Az integráltan oktatott SNI-s tanulók sajátos nevelési igényének leggyakoribb oka a súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartás-szabályozási zavar (69%), 12%-uk enyhén értelmi fogyatékos, 8,5%-uk beszédfogyatékos. Nemek szerint is jelentős az eltérés: a lányok 5,4, a fiúk 10%-a sajátos nevelési igényű. Megyei szinten eltérően alakult az SNI-s tanulók aránya: továbbra is Bács-Kiskun megyében a legmagasabb (14%) és Hajdú-Bihar (5,0%), valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legalacsonyabb (5,1%) az arányuk (KSH, 2021b).

A középfokú oktatásban az SNI-s tanulók aránya tovább nőtt, arányuk jelenleg 5,9% (24 ezer fő). Középfokon az SNI-s tanulók közül a legtöbben szakközépiskolákban tanulnak: az ebbe az iskola-típusba járó tanulók közel 12%-a (7,8 ezer tanuló) sajátos nevelési igényű. Leggyakoribb okként a súlyos

tanulási, figyelem- vagy magatartás-szabályozási zavar (82%) fordult elő. A szakgimnazisták 4,2%-a (6,2 ezer fő), a gimnazisták 1,7%-a (3,2 ezer fő) SNI-s tanuló: az előbbieket az SNI-s tanulók 86%-a, utóbbiaknál pedig 68%-a rendelkezik súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartás-szabályozási zavarral. A szakiskolák és készségfejlesztő iskolák kivételével – ahol kizárólag a sajátos nevelési igényük miatt a többi tanulóval együtt haladni nem tudókat oktatják – a többi iskolatípusban szinte minden SNI-s tanuló integrált oktatásban részesül (KSH, 2021b).

A 2018/2019-es tanévben a köznevelésben foglalkoztatott gyógypedagógusok/ konduktorok száma 10058 fő volt, ebből tényleges gyógypedagógus/ konduktor munkakörben 9 582 fő dolgozott. A 2019/2020-as tanévben a köznevelésben foglalkoztatott gyógypedagógusok, konduktorok száma 10 178 fő volt, közülük ténylegesen gyógypedagógus/ konduktor munkakörben 9728-an tevékenykedtek (MAGYAR HÍRLAP, 2020). A 2019/2020-as tanévben tehát enyhe növekedés volt látható a gyógypedagógusok, konduktorok számában Magyarországon.

Az autizmus spektrum diagnózissal élő gyermekek száma az egészségügyi rendszerben

Ez az alfejezet a Magyarországra vonatkozó SNI-vel és az autizmus spektrum zavarral érintettek számának változását vizsgálja a teljes magyarországi korosztályra és ezen belül kiemelten az 5–19 éves iskoláskorú korcsoportra vonatkozóan a 2015 és 2019 közötti időszakban. Ez utóbbi korosztályt azért tartottam szükségesnek kiemelni, mert az autizmus spektrum zavar ebben a csoportban mutatható ki a legnagyobb arányban. Az autizmus diagnosztizálása és a járóbeteg-ellátás igénybevétele is szinte kizárólag gyermek- és serdülőkorban történik.

„A sajátos nevelési igényű gyermekek számának növekedése, nagy valószínűséggel nem minden esetben jelent tényleges esetszám-növekedést. Például az autizmus spektrum zavar diagnózissal rendelkezők számbeli növekedésével kapcsolatban az alábbi tények nem hagyhatók figyelmen kívül.” (BOGNÁR ET AL. 2009, 26, 103. o.):

- Az autizmus diagnosztizálása az 1960-as évek óta mind elméletben, mind a gyakorlatban nagy változásokon ment keresztül. Ez a folyamat napjainkban is tart.

- A diagnosztikus tudás és gyakorlat bizonyos mértékű terjedésével párhuzamosan nőtt a gyógypedagógiai szaktudás és a fejlesztő ellátások köre. Ez a jelenség is vezethet a „kereslet növekedéséhez”.
- A folyamatok során szerepet játszik a házi gyermekorvosok, védőnők, óvónők, pedagógusok fokozottabb együttműködése, a gyógypedagógiai és egyéb fejlesztő szolgáltatások terjedése.
- A szülők körében bővült az autizmusra vonatkozó laikus ismeretek köre, és nőtt azok színvonala. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy több szülő kereste fel a diagnosztizáló helyeket. A szülői aktivitás növekedésének ezen túl egyéb okai is lehetnek (pl. a civil szféra egyre jobb kiépülése).

A Global Health Data Exchange (GHDx) a globális egészségügyi és demográfiai adatok katalógusa. A GHDx célja, hogy segítsen az egészségügyi, az egyes betegségcsoportokkal kapcsolatos adatok feltárásában. Ebben a statisztikai rendszerben megkerestem a Magyarországra vonatkozó SNI-vel kapcsolatos adatokat, de e kategórián belül csak az autizmus spektrumra vonatkozóan találtam információkat. E csoportban a 2015–2019 közötti időszakra vonatkozóan vizsgáltam a teljes magyarországi korosztályt és ezen belül kiemelten az iskoláskorú 5–19 éves korcsoportot, ugyanis az autizmus ez utóbbi csoportban mutatható ki a legnagyobb arányban. Az adatok azt mutatják, hogy Magyarországon 2019-ben összesen 32 922 fő volt érintett az autizmus spektrumában. Ebből az 5–19 éves korosztályban 6 593 főt tartottak nyilván. Utóbbi korosztály esetében ez a szám a vizsgált öt éves időintervallumban enyhén ingadozó volt, és összességében kismértékű növekedést (+5%) mutatott. A teljes lakosság tekintetében enyhén ingadozó volt az autizmusban érintettek száma, 2019-re pedig enyhe csökkenés volt megfigyelhető az előző évekhez képest. Összességében elmondható, hogy a magyarországi lakosság SNI-vel érintett csoportjának körülbelül a 36%-a érintett autizmus spektrum zavarban, és az autizmus spektrum zavarban érintett lakosoknak körülbelül a 20%-a tartozik az 5–19 éves korosztályba.⁵

⁵ Global Health Data Exchange. <http://ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool>

Az adatok életkori eloszlása arra enged következtetni, hogy legnagyobb arányban az óvodáskorban merülnek fel az autizmussal kapcsolatos tünetek, valószínűsíthetően ekkor jut a legtöbb gyermek diagnózishoz. Ezzel feltételezhetően összefügg az, hogy a gyermek többnyire hároméves kor után kerül nagyobb közösségbe, és ekkor válhatnak jobban láthatóvá a fogyatékoság jelei, ezért legkésőbb ekkor felmerül a diagnózis felállításának szükségessége is. Az intenzív szolgáltatásigénylés miatt 2–19 éves kor közé tehető a járóbeteg-ellátás igénybevevőinek jelentős hányada, mintegy 90%-a. (Az ennél idősebb népességen belül tehát azoknak az autizmus spektrum zavarral élőknek az aránya, akik az egészségügyi rendszert igénybe veszik, minimális.) 10 ezer megfelelő korú lakosra 2000-ben 0,06 harmincéves és annál idősebb autizmus spektrummal élő járóbeteg jutott, majd 2007-ig ez az intenzitási szám fokozatosan nőtt, és elérte a 0,11-et.

Ennek az egyik alapvető oka az, hogy az autizmus diagnosztizálása szinte kizárólag gyermek- és serdülőkorban történik. Másrészt pedig az, hogy Magyarországon az autizmus szélesebb körben történő diagnosztizálásának gyakorlata már néhány évtizedes múltra tekint vissza (BOGNÁR ET AL., 2009, 27–28. o.). A 15 évesnél fiatalabbak körében a férfi–nő arány megközelíti a 4:1-et (KISS ET AL., 2009, 124. o.). A 15–29 évesek és a 30 évesnél idősebbek körében a nemek aránya szintén eltolódik a férfiak javára, de ennél kisebb mértékben (BOGNÁR ET AL., 2009, 32. o.).

Diagnosztikai és fejlesztési lehetőségek a sajátos nevelési igényű gyermekek számára

Diagnosztikai és fejlesztési lehetőségek

A minden fejlődési területre kiterjedő, részletes, összetett vizsgálat célja, hogy megállapítsa a gyermek diagnózisát, felmérje fejlettségi állapotát, és ha szükséges, meghatározza a fejlesztési célokat, területeket (BOGNÁR 2009, 82. o.). Az 1980-as évek vége óta szerveződött az a néhány pszichiáterből álló csoport, amely megteremtette az autizmussal élő népesség korszerű diagnosztikájának, fejlesztőterápiáinak és gondozásának alapjait (BOGNÁR, 2009, 97. o.).

A sajátos nevelési igény diagnosztikájának fontos szerepe van abban, hogy a gyermekek időben

hozzájuthassanak a korai fejlesztéshez. Magyarországon ezt a feladatkört a járási, illetve megyei szintű szakértői bizottságok látják el. A nemzeti köznevelési törvény kimondja, hogy *„a gyermeknek/tanulónak joga, hogy állapotának, személyes adottságának megfelelő, megkülönböztetett ellátásban – különleges gondozásban, rehabilitációs célú ellátásban – részesüljön, és életkorától függetlenül a pedagógiai szakszolgálat intézményéhez forduljon segítségért”*.⁶

A köznevelési törvény 18. § 3. bekezdése alapján a feladatok, működési feltételek részletes szabályozását az oktatásért felelős miniszter rendeletben állapítja meg. Fentieknél megfelelően lépett életbe a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről szóló 15/2013. II. 26. EMMI rendelet, mely szerint létrejött megyénként egy-egy, és a fővárosban egy, az állami intézményfenntartó központ (Klebelsberg Központ) által fenntartott intézmény. Ezek a köznevelési intézmények az állami feladatellátás keretében az összes fent felsorolt pedagógiai szakszolgálati feladatot ellátják.⁷ A szakszolgálati rendszer 2013. évi központosítása a helyi esélyegyenlőtlenségeket hivatott csökkenteni.

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény a 18. § 1–2. bekezdésében előírta, hogy a *„szülő és a pedagógus nevelő munkáját, valamint a nevelési-oktatási intézmény feladatainak ellátását a következő szakterületek ellátásában segíti a pedagógiai szakszolgálat: nevelési tanácsadás, gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés, oktatás és gondozás, fejlesztő nevelés, szakértői bizottsági tevékenység, logopédiai ellátás, konduktív pedagógiai ellátás, gyógytestnevelés, iskolapszichológiai, óvodapszichológiai ellátás, kiemelten tehetséges gyermekek, tanulók gondozása, továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadás”*.

A pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről szóló rendelet kimondja, hogy ha a védőnő, gyermekorvos, óvodapedagógus, iskolapedagógus jelzi, hogy a gyermek fejlődésében probléma mutatkozik, a szülő engedélyével, első lépésként alapszintű diagnosztikai intézménybe, a járási tanterületi szakértői bizottságokhoz (korábbi nevelési tanácsadók) irányítják a gyermeket. Itt sor kerülhet a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézség megállapítására vagy kizárására és az ehhez kapcsolódó

⁶ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 18. § 1–3.; 46. § 3g.

⁷ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 18. § 1–3

felülvizsgálatokra.⁸ Ugyanennek a jogszabálynak a 4. § 1. bekezdése szerinti „*gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés és gondozás feladata a komplex koragyermekkori prevenció, tanácsadás és fejlesztés, az ellátásra való jogosultság megállapításának időpontjától kezdődően a gyermek fejlődésének elősegítése, a család kompetenciáinak erősítése, a gyermek és a család társadalmi inklúziójának támogatása érdekében. A korai fejlesztés és gondozás tevékenységei a komplex gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai tanácsadás, a kognitív, a szociális, a kommunikációs és a nyelvi készségek fejlesztése, a mozgásfejlesztés és a pszichológiai segítségnyújtás*”.

A korai fejlesztés és gondozás feladatait a szakértői bizottság véleménye alapján, „*a gyermeket ellátó fejlesztő szakemberek által kidolgozott egyéni fejlesztési tervben foglaltak szerint kell végezni. A fejlesztési tervet a szülővel ismertetni kell. A fejlesztési tervet legalább kettő, legfeljebb tizenkettő hónapra kell elkészíteni, időtartamát a fejlesztést ellátó szakember határozza meg a gyermek életkorának, diagnózisának függvényében. Az egyéni fejlesztési tervnek tartalmaznia kell – a gyermek állapotától függően – a gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai fejlesztés, a tanácsadás, a kognitív, a szociális, a kommunikációs és a nyelvi készségek fejlesztése, a mozgásfejlesztés és a pszichológiai segítségnyújtás feladatait*”.⁹

A beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézségekkel küzdő tanuló is fejlesztőfoglalkoztatásra jogosult, ami kizárólag integrált oktatás keretében valósítható meg. Ha a tankerületi szakértői bizottság megítélése szerint a gyermeknél a sajátos nevelési igény valószínűsíthető, akkor a megyei/fővárosi, illetve országos illetékességbe tartozó szakértői bizottságban működő szakértői csoportok átfogó vizsgálatokat végeznek. Ezután megállapítják, kizárják, esetleg felülvizsgálják az értelmi vagy tanulásban akadályozottság tényét, meghatározzák a fejlesztés irányát. A szülőkkel egyeztetve kijelölik a fejlesztés színvonalát, ami történhet szegregált szakintézményben is.¹⁰ A korai diagnózis intézményi lehetőségei (pl. életkorhoz kötött védőnői szűrések) hozzájárulnak

ahhoz, hogy a fejlesztés minél előbb elkezdődhessen. A korai diagnózis intézményi lehetőségei (pl. életkorhoz kötött védőnői szűrések) hozzájárulnak ahhoz, hogy a fejlesztés minél előbb elkezdődhessen. A védőnők módszertani ajánlások alapján végzik el a szűréseket,¹¹ nem áll azonban rendelkezésükre egy egységes, standardizált eljárás a szűrésre.

A kora gyermekkori intervenciós ellátásra szoruló gyermekeknek több mint egyharmada nem kerül ellátásba a hozzáférés regionális egyenlőtlenségei miatt. Ennek többféle oka van, rendszerszintű problémák és strukturális egyenlőtlenségek egyaránt megtalálhatóak a háttérben. Bár komoly törekvések vannak rá, egyelőre hiányzik a kora gyermekkori intervenció egységes rendszerként való kezelése és ennek a szabályozásban való tükröződése. A jogszabályok összehangolásának hiánya, a finanszírozási háttér elégtelensége mellett a rendszerszerű működés hiányosságai fákadón áttekinthetetlen az intézmények hálózata. Egyelőre nincsenek kialakult, egyértelműen követhető ellátási utak, vagy ha vannak is, az érintettekhez nem jutnak el a megfelelő információk, mint ahogy a jól kialakult együttműködések is inkább a joggyakorlat szintjén vannak jelen. Ezen a tényen egyelőre nem változtatott az intézményrendszer 2011 óta zajló átalakítása sem (KERÉKI, 2020, 12. o.).

Magyarországon a gyógypedagógiai szakma nemzetközi összehasonlításban felkészültnek mondható, azonban – Európában szinte egyedülálló módon – hiányoznak a minőségi munkát biztosító kötelező és egységes standardizált diagnosztikai eszközök, vizsgálati- és fejlesztési protokollok (SZVATKÓ, 2007).

E fenti megállapításokat megerősítették az autizmussal élő személyek és családjaik helyzetét feltáró országos reprezentatív kutatás eredményei is, amelynek során megkérdezték többek között az autista gyermekeket és felnőtteket gondozó családokat, és alapadatokat gyűjtöttek az egészségügyi és a szociális ellátásokhoz való hozzáférésről, a családi élet mindennapjairól. A vizsgálat az Autisták Országos Szövetsége és a Jelenkutatató Alapítvány együttműködésében többféle módszerrel valósult meg 2008–2009-ben. A szervezetek két mintán kérdőíves vizsgálatot végeztek: az Autisták Országos

⁸ 15/2013. II. 26. EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről).

⁹ 15/2013. II. 26. EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről 5. § 1

¹⁰ 15/2013. II. 26. EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről 7. 11. 12. §.

¹¹ 49/2004. V. 21. ESzCsM rendelet a területi védőnői ellátásról 3. §. dd

Szövetsége almintán személyes kérdezés zajlott, míg az ellátórendszeren keresztül, szervezetek útján elért populáció postai kérdőívet töltött ki. A kérdőíves felmérés során mintegy 700 család részvételével készült kérdőíves adatfelvétel. Emellett interjúkat és fókuszcsoportos beszélgetéseket vettek fel, amelyek a háttérösszefüggések, kiegészítő információk megszerzésére voltak alkalmasak. Az adatfelvétel 2008 ősze és 2009 tavasza között zajlott.

A Kiss Márta és munkatársai által végzett felmérés (2009, 269–270. o.) eredményei azt mutatták, hogy a gyerekek 76%-ánál 0–3 éves kor között veszik észre a szokatlan fejlődés vagy viselkedés jeleit. A kérdezés tanúsága szerint 80%-ban a szülők veszik észre először a jeleket, ennél jóval kisebb arányban a pedagógusok, gondozók (8,57%), illetve más családtagok. A nemzetközi eredményekhez képest úgy tűnik, Magyarországon jóval később fordulnak vagy jutnak el szakemberhez a szülők. Míg a 11 országot átfogó európai uniós felmérésben a szülők 73%-a azt válaszolta, hogy a gyermekkel 2 éves kora előtt szakemberhez fordult, addig Magyarországon a legtöbb gyermekkel (42%) csak 3–5 éves kor között teszik meg ezt. A gyermek másfél és 3 éves kora között pedig csupán az érintettek 35%-a fordul szakemberhez. A családok az első vizsgálatok után még gyakran éveken keresztül „hányódnak” az egészségügyi rendszerben, míg végül általában sok nyomozás árán találnak olyan szakembert, aki vagy ráismer a jelenségre, vagy elküldi őket a megfelelő specialistához. A kérdezettek gyermekeinek több mint 60%-a 3–5 éves kor között kap autizmus-diagnózist, de meglepően magas az aránya (26%) a 6 éves kor után diagnosztizáltaknak is. Felmérésünk szerint a megkérdezettek 6%-ának nincsen írásos diagnózisa, és 36–38% úgy érzi, hogy nem kapott elegendő információt a diagnózis kiállításakor. Jellemző továbbá, hogy a családok túlnyomó többsége (63%) nem nyugszik bele az első diagnózisba, hanem tovább próbálkozik.

A kutatást megelőző egy évre vonatkozóan a szülők többnyire elégedettek voltak az egészségügyi ellátással kapcsolatosan, ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a 26%-ot sem, akik nem tartoznak az elégedettek közé. A teljesen elégedettek között található a legtöbb enyhe fokú autizmussal küzdő gyermek gondozója, míg legkevesebben a súlyosak

szülei vannak ebben a kategóriában. Az egészségügyi ellátással való elégedetlenség növekedésével párhuzamosan emelkedik a nagyon súlyosak aránya is. A legtöbb embernek a szakszemélyzet hozzáállásával volt problémája, továbbá az autizmussal élők számára nagy gondot jelentő várakozási idő hosszúságát találták méltánytalannak a szülők. A következő legtöbb említést az orvosoknak az autizmussal kapcsolatban tapasztalt „felkészületlenségéről” tették, továbbá sok említés érkezett arról is, hogy konkrétan elutasították a gyermek ellátását, amikor megtudták, hogy autista. A szakrendelésekkel kapcsolatos problémák nagy része abból adódik, hogy a szülők nem találnak ellátást, vagy nem elégedettek vele. Az interjúk során többen elmondták, hogy „szájról szájra terjed” a híre annak, ha egy-egy orvos beválik. *„A hosszas keresgélés megszüntetése és a sok kudarc elkerülése érdekében többekben felmerült, hogy egy speciális szakrendelési hálózatot kellene kiépíteni, amelyhez az interneten bárki hozzáférhetne”* (Kiss, 2009, 270–271. o.).

Fejlesztési lehetőségek az oktatásban

Az életminőség, az elért színvonal és szociális adaptáció függ a specifikus kezelés, oktatás, gondozás megkezdésének az idejétől, minőségétől és intenzitásától. Az érintettek többsége egész életen át egyénileg változó körű, de folyamatos támogatásra, segítségre, ellátásra, védelemre szorul. Alacsonyabb értelmi és nyelvi színvonal mellett az autizmussal élő személyek jellemzően nem képesek önálló életvitelre, folyamatos teljes körű segítségre szorulnak. Az állapot még viszonylag jó kompenzáció, szociális adaptáció és működés mellett is erősen kihat az egyén és a környezet életminőségére. Nehezebb élethelyzetekben, váratlan helyzetekben még a legjobb szociális adaptáció mellett is a tünetek akut fokozódása tipikus és intenzívebb gondozási, terápiás lépéseket tehet szükségessé (EGÉSZSÉGÜGYI MINISZTERIUM, 2008, 2932. o.).

A 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról és a 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről a következőkről rendelkezik: *„a fenntartó köteles megszervezni a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermekek fejlesztőpedagógiai ellátását, valamint a sajátos nevelési igényű gyermekek egészségügyi, pedagógiai célú rehabilitációs, rehabilitációs foglalkoztatását”.*

(...) „A gyermek külön neveléséhez és oktatásához szükséges a sajátos nevelési igény típusának és súlyosságának megfelelő gyógypedagógus, konduktor foglalkoztatása, a neveléshez és oktatáshoz szükséges speciális tanterv, tankönyv és egyéb segédlet; egyéni előrehaladású képzéshez, integrált óvodai neveléshez, iskolai nevelés-oktatáshoz, fejlesztő neveléshez, fejlesztő nevelés-oktatáshoz, az illetékes szakértői bizottság által meghatározottak szerinti foglalkozáshoz szakirányú végzettségű gyógypedagógus, a foglalkozásokhoz speciális tanterv, tankönyv, valamint speciális gyógyászati és technikai eszközök; a fejlesztési területek szakértői bizottság által történő meghatározása”¹².

A magyarországi oktatás egyik alapvető dokumentuma a *Nemzeti Alaptanterv*. Az erre vonatkozó hatályos jogszabály is meghatározta, hogy minden gyermek, tanuló fejlődésében lényeges szerepet játszik a pedagógus fejlesztő tevékenysége. Az iskola a tanulók tanulmányi előmenetelét a képességeiknek megfelelő, egyénre szabott tanulási lehetőségek biztosításával tudja a leghatékonyabban támogatni. Különösen igaz ez a kiemelkedően kreatív, egy vagy több területen tehetséges, a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű, a sajátos nevelési igényű, illetve a tanulási-tanítási szempontból kihívást jelentő, beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézséggel küzdő tanulók fejlesztésére. Ennek a feladatnak az ellátásában felértékelődik a segítő szakterületek (iskolapszichológia, gyógypedagógia, fejlesztő pedagógia) szerepe, valamint a különböző tantárgyakat tanító pedagógusok tudásmegosztásra épülő, egymást segítő szakmai tevékenysége.¹³

A magyarországi Nemzeti Alaptantervhez illeszkedő tartalmi szabályozó, az *oktatási kerettanterv* is kitért a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók nevelésére és oktatására. Ezek a dokumentumok is megfogalmazták azt, hogy a sajátos nevelési igényű tanulók eltérő egyéni adottságokkal bírnak, fejlesztésük során egyénenként is eltérő nevelési, oktatási igények és szükségletek jelentkeznek. „A tanulási képességet a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók esetében elsősorban a kognitív képességek eltérései határozzák meg. Jellemző az idegrendszer struktúrájának átfogó

érintettsége. Az érzékelés gyakran differenciálatlanabb, így a releváns ingerek, észleletek feldolgozási folyamata is nehezített. Gyakran tapasztalható az önkéntelen figyelem ingadozása a különféle ingerforrások között, vagy merev megtapadása egy-egy dolognál. A figyelem szándékos fókuszálása, irányítása nagy erőfeszítést kíván, így hamarabb alakul ki fáradtság. Az emlékezeti funkciókra jellemző, hogy a munkamemória egyszerű kevesebb, sok esetben csupán egy-egy új elemet tud befogadni. A hosszú távú tárbá nehezebben rögzülnek új elemek. A felejtés kevésbé jellemző, de a felidézéshöz gyakran szükségesek a megfelelő kulcsingerek. A felidézést jelentősen támogatja, ha az adott dologhoz, ismerethez a tanulónak pozitív érzelmi kötődése van” (OKTATÁSI HIVATAL 2020a, b, 1. o.).

Előremutató folyamatként értékelhetők a több tantárgy ismereteit integráló témákat feldolgozó foglalkozások, amelyek a pedagógus és a gyógypedagógus közösen tervezett tanulási-tanítási programjára, a közös tanításra, valamint az e tevékenységet követő közös értékelésre épülnek. A tanulói szükségletek ismeretében az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények, a pedagógiai szakszolgálati, illetve a pedagógiai-szakmai szolgáltatást nyújtó intézmények, valamint az utazó gyógypedagógiai hálózatok működtetésére kijelölt intézmények és más szakemberek szolgáltatásainak igénybevételével egészítendő ki a tanulók és a pedagógusok szakmai támogatása.¹⁴

Speciális támogató intézkedések az oktatásban: szegregáció versus inkluzív oktatás

A múltban a *szegregált oktatást* tartották a célravezető megoldásnak a fogyatékkal élők esetében, emiatt ezeket a fogalmakat a gyógypedagógia kisértője magának. A fogalmak és a sajátos nevelési igénnyel kapcsolatos politikák változása következtében azonban egyre inkább az *integrációs oktatáspolitiká* vált uralkodóvá: innentől ezeket a tanulókat már nem lehetett megkülönböztetni olyan módon, mint korábban azt a szegregált oktatás megkívánta. (EURÓPA TANÁCS, 2017) Ennek oka, hogy a közoktatás rendszereinek fejlődése során a normál és a speciális

¹² 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról 121. § 1; 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 27. § 8. és a 47. § 4.

¹³ 5/2020. I. 31. Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. VI. 4. Korm. rendelet módosításáról: 294–295.

¹⁴ 5/2020. I. 31. Korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. VI. 4. Korm. rendelet módosításáról: 294–295.

tantervű oktatási rendszerek egymás mellett, egymástól teljesen függetlenül fejlődtek, és nem adtak igazi megoldást a tanulók összetett pedagógiai problémáira. Erre a pedagógiai kihívásra újfajta szemléleti és szervezeti megközelítésként vezették be az *inkluzív oktatást*, amelynek célja az egymás mellett működő két oktatási rendszer ötvözése, mégpedig úgy, hogy egyiknek az erősségei se veszzenek el (OKTATÁSKUTATÓ ÉS FEJLESZTŐ INTÉZET, 2009).

Az UNESCO meghatározása szerint a *befogadó oktatás* olyan folyamatnak tekinthető, amely foglalkozik és reagál valamennyi gyermek, fiatal és felnőtt sokféle igényére és szükségletére, azáltal, hogy fokozza részvételüket a tanulásban és a közösségi kapcsolatokban, csökkenti és megszünteti az oktatásból való és az oktatáson belül tapasztalható kirekesztettségüket (UNESCO, 2008, 8. o.). Ezt a meghatározást megerősíti az EU álláspontja is, amely szerint a sajátos nevelési igényű tanulók eredményes szocializációját, iskolai pályafutását elősegítheti a nem sajátos nevelési igényű tanulókkal történő integrált oktatásuk. Az együttnevelést megvalósító intézménnyel szembeni elvárás a tanuló beilleszkedésének, a többi tanulóval való együtt haladásának a megvalósítása. A jogszabályok biztosítják szükség esetén az egyéni fejlesztési terv elkészítését, s ennek alapján az egyéni haladási ütem elérését (EURÓPA TANÁCS, 2017; EUROPEAN COMMISSION, 2021, 1–3. o.).

Az integrált nevelésben/oktatásban részt vállaló köznevelési intézmények igénybe vehetik az *egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények* (EGYMI-k)¹⁵ szak- és pedagógiai szakmai szolgáltatását,

¹⁵ 1993-ban megteremtődött annak a feltétele, hogy a fogyatékkal élő gyermek és tanuló ép társaival együtt tanuljon. Az oktatási esélyegyenlőség megteremtésének szempontjából óriási előre lépés, de a kezdeti időben kedvezőtlen döntésként élték meg a szegregált intézmények. Fennmaradásukat akkoriban sok gyógypedagógus megkérdőjelezte. Valami megoldásnak lennie kell, hogy a több mint egy évszázados magyar gyógypedagógiai hagyományt követő szakemberek szakmai tudása és tapasztalata ne vesszen el. A válasz erre a dilemmára a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2003. évi módosításában született meg, amely lehetőséget adott az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények létrehozására. Az integrációban tanuló sajátos nevelési igényű gyermekek megsegítése céljából egységes gyógypedagógiai módszertani intézmény hozható létre, mely ellátja a pedagógiai szakszolgálat feladatait is (pl. utazótanári hálózat működése). Segíti a szülőt tanácsadás formájában, a pedagógust nevelő munkája során. A szolgáltatás csak különleges gondozásra jogosult szakértői vélemény alapján vehető igénybe, ha a gyermek nappali rendszerű nevelés-oktatásban részesül. (1993. évi Kt. 33. § 12. bekezdés) A segítő törvénykezés ellenére a módszertani központok csak lassan kezdtek megalakulni. Javarást a szegregált intézmények éltek ezzel a lehetőséggel, megteremtve így fennmaradásuk esélyeit. Néhány intézmény szerkezeti átalakulása országsszerte példaértékű vált (Meggyesné, 2009).

az utazó gyógypedagógusi és konduktori hálózat működtetésére kijelölt intézmények segítségével. Az Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény a sajátos nevelési igényű gyermekek többi gyermekkel együtt történő nevelésének, oktatásának segítése céljából hozható létre. Az EGYMI a szakértői bizottsági feladatokon kívül pedagógiai szakszolgálati feladatokat, továbbá a családsegítő szolgálat, az iskolaügyi ellátás feladatait is elláthatja. Fontos, hogy az intézmény keretén belül óvodai, általános iskolai vagy középiskolai feladatot ellátó intézményegységeknek kell működnie. Az EGYMI-ben ellátott feladatokra szakmai tekintetben önálló intézményegységeket kell létrehozni. (EUROPEAN COMMISSION, 2021, 1–3. o.)

Bár a nevelésnek ezt a minden gyermekre érvényes szemléletét széles körben elfogadták, mégis azok a személyek a dominánsak, akik a teljes idős speciális nevelés módszerét képviselik. Az a nézet, amely a sérülést a személy képességeinek a hiányaként szemléli, jelentős mértékben fennmaradt. A legtöbb pedagógus meg van győződve arról, hogy a hagyományos osztályok nem alkalmasak a sérült tanulók ellátására, hogy az iskolai előmenetelük nem lehet olyan sikeres, mint lenne egy szegregált iskolában/osztályban, és hogy normál osztályok diákjainak tanulását hátráltatja a sérült tanuló jelenléte. Vannak azonban, akik azt vallják, hogy ha a szociális és gazdasági juttatások és a nevelés egy haladóbb szellemű gondolon keresztül valósul(hat) meg, a sérülés eltűnhet. Az inkluzív nevelés szemléletének a terjedése a normál pedagógusok elfogadó mentalitásától függ, ami egyben az inkluzív osztály vezetésével járó felelősséget és a szükséges szakmai felkészültséget is jelenti (PETŐ, 2003, 7–8. o.).

Magyarországon 1981-ben kezdődtek a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán az integrációval kapcsolatos kutatások, de a hazai integrált oktatásnak az 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról adott zöld utat. A 2003-ban elindult „Utolsó padból” elnevezésű program pedig annak a gyakorlatnak a megszüntetésére irányult, hogy egészséges tanulókat értelmi fogyatékosként regisztráljanak. A program az indokolatlanul SNI-vé nyilvánított hátrányos helyzetű – jellemzően roma – tanulók szegregációjának megszüntetését és ennek későbbi megelőzését tűzte ki célként. (OKTATÁSKUTATÓ ÉS FEJLESZTŐ INTÉZET, 2008, 37. o.)

Az autista tanulókat befogadó intézmények egy része integrált tanterv szerint működik. Ezek azon óvodák és iskolák, amelyekben az autista gyermekek együtt vannak az általános nevelési igényűekkel. Az intézmények másik része gyógypedagógiai tanterv szerint oktatja az autista tanulókat. Az intézmények egy kis, ám növekvő hányada mindkét tantervet alkalmazza. (BOGNÁR ET AL., 2009, 62. o.)

A sajátos nevelési igényhez kapcsolódó speciális szakiskolák és civil szervezetek tevékenysége

A sajátos nevelési igényű gyermekek és családjaik sok esetben a társadalom periferiájára szorulnak, mivel a gyermekek mindennapi életben való akadályozottsága kedvezőtlenül befolyásolja a szocializációjukat, illetve ezáltal sok esetben olyan hátrányokkal érkezik az iskolába, amit rendkívül nehéz korrigálni.

A sajátos nevelési igényhez kapcsolódó civil szervezetek a közoktatás, az egészségügy, a közszolgáltatási infrastruktúra és a lakhatás elérhetőségét és az ezekkel a területekkel kapcsolatos esélykülönbségek csökkentését tűzik ki célul. Ezeknek a szervezeteknek az a feladata, hogy az állami szervezeti rendszer tevékenységét segítő és kiegészítő, megteremtse azt az infrastrukturális és szakmai környezetet, amely egyenlő mértékben biztosítja a fejlődés lehetőségét a fizikai és/vagy az értelmi képességükben akadályozott gyermekek számára. E szervezetek azonosítják illetve fejlesztési eszközeikkel részt vesznek a legérzékenyebb és a legnagyobb hátrányhalmozódást okozó gyermekkori esélykülönbségek mérséklésében. A fejlesztési programok kidolgozása a tanulóhoz igazított egyéni fejlesztési terv szerint történik. Ezek során a szakemberek előtérbe helyezik az egyéni fejlesztést, a differenciálást, a fejlesztő értékelést, az együttműködést, az egymásról és egymással tanulást.

A legsérülékenyebbeket segítő szociális innovációkat lehetővé tevő programok, a nélkülözhető közösségek számára kialakított innovatív készség- és képességfejlesztés, oktatás, képzés, valamint a szociális típusú munkahelyek biztosítása lehetővé teszi azt, hogy kibontakoztathassák a bennük rejlő lehetőségeket. A szervezetek egy része figyelmet fordít az egészséges életmódra, a helyes egészségmagatartás kialakítására is. A gyermekeket ösztönzik a

lelki egyensúly megtartására, stabil és pozitív baráti kapcsolatok fenntartására, az emberi konfliktusok helyes kezelésére. A saját élményt biztosító egyéni és csoportos feladatok segítik az elfogadó attitűd kialakítását.

Erőteljes az a törekvés, hogy ezek a tanulók olyan képességekre és ismeretekre tegyenek szert, amelyek a korai iskolaelhagyó fiatalokat hozzásegíthetik az oktatásba való visszalépéshez, illetve a hiányzó szakképesítés megszerzéséhez. Másrészt elősegíthetik a későbbi önálló életvitelt, a társadalomba való beilleszkedésüket és a munkaerő-piacon történő érvényesülésüket. E szervezetekben zajló „életpálya-építés” feladata az, hogy a gyermekeket olyan készségek, képességek és kompetenciák megszerzésében támogassa, amelyek életük során segítik őket döntések sorozatának meghozatalában. A számtalan döntés és választás ahhoz szükséges, hogy egészséges életvezetésű, önmagukban bízó, az állandó változásban lévő munkaerő-piachoz alkalmazkodni képes felnőtt váljék belőlük.

Ezek a szervezetek általában eszközöket, forrást is rendelnek a hátrányos helyzetkülönbség csökkentéséhez. Az esélyegyenlőségi cél mindig túllép az egyenlő bánásmód garantálásán, és pozitív programokkal, valamint pozitív diszkriminációval igyekszik valódi egyenlőséget biztosítani a sérült csoportok számára. Kiemelendő az is, hogy az SNI-ben érintettek számának növekedése miatt egyre nagyobb jelentősége van annak, hogy az állami szervezetek a civil szervezetekkel szoros együttműködésben segítsék elő a gyermekek szociális és egészséghátrányos helyzetének a leküzdését.

Összefoglalás

Magyarországon a sajátos nevelési igény (SNI) megítélése az elmúlt 30 évben sokat változott. A leginkább szembetűnő változás a szóhasználat terén figyelhető meg: a „fogyatékos” szó használatát a köznevelés területén az utóbbi években egyre inkább felváltotta a „sajátos nevelési igényű” kifejezés használata. Ugyanakkor fennáll egyfajta szóhasználati bizonytalanság is: sokan nem tesznek különbséget a sajátos nevelési igényű, a fogyatékos és az akadályozott megnevezések között, ezeket gyakran szinonimaként kezelik.

Változás történt az SNI tartalmának meghatározásában is. Míg a korábbi közoktatási törvény (1993) a sajátos nevelési igény fogalmát tágabban értelmezte, és azokat a különleges bánásmódot igénylő gyermekeket jelölte vele, akiknek különböző okoknál fogva egyéni, a többségtől eltérő nevelési-oktatási szükségleteik vannak, s ide sorolta a tanulási nehézséggel, magatartászavarral élőket, illetve a kivételes képességű tanulókat is, addig a jelenleg is hatályos köznevelési törvény (2011) csupán szűkebb értelemben, a gyógypedagógia kompetenciájába tartozó problémaként veszi figyelembe a sajátos nevelési igényt, *tartósság és súlyosság alapján csoportosítja a rendellenességeket*. Eszerint a súlyos és tartós pszichés fejlődési zavarral küzdő gyerekek az SNI-kategóriában maradnak, míg *külön kategóriát képeznek a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel élők (BMT)*. Az SNI és BMT gyerekek a kiemelten tehetséges gyermekekkel együtt képezik a kiemelt figyelmet igénylő gyermekek jogszabályi kategóriáját.

Magyarországon az SNI-s gyermekek száma folyamatosan nő, számuk 2020-ban 91 300 volt. A növekedés a különböző oktatási-nevelési szinteken eltérő: az óvodásoknál kisebb mértékű, az általános iskolai és a középiskolai tanulók körében erőteljesebb. Míg az óvodás gyermekeknek csupán 3,1%-a tekinthető SNI-snek, addig az általános iskolai tanulóknál 7,8%-ot, a középiskolásoknál pedig 5,4%-ot tesz ki a sajátos nevelési igényű gyermekek száma. Nemek szerint jelentős eltérés figyelhető meg: a lányok 5,4, a fiúk 10%-a sajátos nevelési igényű. Jelentős különbség mutatkozik a megyék tekintetében az SNI-s gyermekek arányát illetően. Bács-Kiskun megyében – ahol ez az arány a legmagasabb (14%) – közel háromszorosa az SNI-s tanulók aránya a Hajdú-Bihar megyeinek (5%).

Az autizmus spektrumban érintett gyermekek országosan az SNI-s gyermekek 7,2 százalékát teszik ki. Az ő számuk gyorsabban növekszik, mint az SNI-s gyermekeké általában. Míg 2019-ben 5 797, 2020-ban már 6 593 autizmus spektrummal diagnosztizált gyermek volt Magyarországon. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a számok folyamatos növekedéséhez nagyban hozzájárul a diagnosztikus tudás, a gyógypedagógiai fejlesztő szaktudás és a fejlesztőellátások egyre magasabb színvonala, valamint a szolgáltatások egyre jobb elérhetősége.

Az adatok azt mutatják, hogy Magyarországon 2019-ben összesen 32 922 fő volt érintett az autizmus spektrumban. A teljes lakosság tekintetében az utóbbi években enyhén ingadozó volt az autizmusban érintettek száma, 2019-re pedig enyhe csökkenés volt megfigyelhető az előző évekhez képest. Összességében megállapítható, hogy a magyarországi lakosság SNI-vel érintett csoportjának körülbelül a 36%-a érintett autizmus spektrum zavarban, és az autizmus spektrum zavarban *érintett lakosságnak körülbelül a 20%-a tartozik az 5–19 éves korosztályba*. Enyhe – bár nem elégséges – növekedés figyelhető meg a köznevelésben foglalkoztatott gyógypedagógusok, konduktorok számában is. Míg 2019-ben 9582 fő, 2020-ban 9728 fő dolgozott ezekben a munkakörökben.

Magyarországon az elmúlt 30 évben fokozatosan építették ki a sajátos nevelési igényű, köztük az autizmussal élő népesség korszerű diagnosztikájának, fejlesztőterápiáinak és gondozásának kereteit. A diagnosztizálást jelenleg a járási, illetve megyei szintű *szakértői bizottságok* látják el. A *pedagógiai szakszolgálatok* a szülő és a pedagógus nevelő munkáját, valamint a nevelési-oktatási intézmény feladatainak ellátását segítik tanácsadással és különböző területeken végzett diagnosztizáló, fejlesztő és gondozó tevékenységükkel.

Az intézményrendszer 2011 óta zajló átalakítása sem változtatott azonban azon, hogy a kora gyermekkori intervenciók ellátására szoruló gyermekeknek több mint egyharmada nem kerül ellátásba a hozzáférés regionális egyenlőtlenségei miatt. Bár komoly törekvések vannak rá, egyelőre hiányzik a kora gyermekori intervenció egységes rendszerként való kezelése és ennek a szabályozásban való tükröződése. A jogszabályok összehangolásának hiánya, a finanszírozási háttér elégtelensége mellett a rendszeres működés hiányosságaiból fakadóan nehezen áttekinthető az intézmények hálózata. Egyelőre nincsenek kialakult, egyértelműen követhető ellátási utak, vagy ha vannak is, az érintettekhez nem jutnak el a megfelelő információk, mint ahogy a jól kialakult együttműködések is inkább csak jógyakorlat szintjén vannak jelen.

A sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztésében hangsúlyos szerepet kap a *közoktatás*. Mind a Nemzeti Alaptanterv, mind pedig az oktatási

kerettanterv kiemelten foglalkozik a pedagógusok fejlesztő tevékenységével.

Külön kormányrendelet mondja ki, hogy a *pedagógusok szakmai munkáját* a tanulói szükségletek ismeretében az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények, a pedagógiai szakszolgálati, illetve a pedagógiai-szakmai szolgáltatást nyújtó intézmények, valamint az utazó gyógypedagógiai hálózatok működtetésére kijelölt intézmények szolgáltatásainak igénybevételével *egészítsék ki*. Ezen együttműködések nyomán biztató eredményeket mutatnak azok a több tantárgy ismereteit integráló és feldolgozó foglalkozások, amelyek a pedagógus és a gyógypedagógus közösen tervezett tanulási-tanítási programjára, a közös tanításra, valamint az e tevékenységet követő közös értékelésre épülnek.

Míg korábban a *szegregált oktatást* alkalmazták a fogyatékkal élőknel, s ezen személyek oktatása a *gyógypedagógia* körébe tartozott, addig a sajátos nevelési igénnyel kapcsolatos politikák változása következtében egyre inkább az *integrációs oktatáspolitiká* vált uralkodóvá. A korábban egymástól függetlenül működő normál és speciális tantervű oktatási rendszerekkel szemben bevezették az *inkluzív oktatást*, mely ötvözi a két oktatási rendszert. Az integrált nevelésben és oktatásban részt vállaló köznevelési intézmények így igénybe vehetik az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények szak- és pedagógiai szakmai szolgáltatását. Mindemellett a pedagógusok jelentős része meg van győződve arról, hogy a hagyományos osztályok nem alkalmasak a sérült tanulók ellátására, és hogy az iskolai előmenetelük nem lehet olyan sikeres, mint lenne egy szegregált iskolában/osztályban. Szakértők arra figyelmeztetnek, hogy az inkluzív nevelés szemléletének a terjedése a normál pedagógusok elfogadó mentalitásától függ, illetve attól, hogy rendelkeznek-e az inkluzív osztály vezetésével járó felöltséggel és a szükséges szakmai felkészültséggel.

A sajátos nevelési igényű gyermekek és családjaik segítségével több civil szervezet is foglalkozik Magyarországon. Ezek főként a közoktatás, az egészségügy, a közszolgáltatási infrastruktúra és a lakhatás elérhetőségét és az ezekkel a területekkel kapcsolatos esélykülönbségek csökkentését próbálják megvalósítani. Feladatuk, hogy az állami szervezeti rendszer tevékenységét segítve és kiegészítve, megteremtse

azt az infrastrukturális és szakmai környezetet, amely egyenlő mértékben képes biztosítani a fejlődés lehetőségét a fizikai és/vagy az értelmi képességükben akadályozott gyermekek számára. Több olyan programot is elindítottak, melyek lehetővé teszik a legsérülékenyebbeket segítő szociális innovációkat: készség- és képességfejlesztést, oktatást valósítanak meg; szociális munkahelyeket biztosítanak, segítik az egészséges életmódra nevelést stb. Egyfajta „életpálya-építés” is folyik ezekben a civil szervezetekben. Céljuk, hogy támogassák a gyermekeket azon készségek, képességek és kompetenciák megszerzésében, amelyek életük során segíthetik őket döntéseik meghozatalában. Az elmúlt években joggyakorlatok egész sorát valósították meg a civil szervezetek az SNI-s fiatalok érdekében. Mindezek követendő példaként szolgálnak a rendszerbe újonnan bekapcsolódni szándékozó szervezeteknek. Kiemelendő, hogy az SNI-ben érintettek számának a növekedése miatt az állami szervezetek és a civil szervezetek is egyre szorosabban együttműködve vesznek részt a gyermekek szociális és egészséghátrányos helyzetének javításában.

Irodalom

Bognár Virág, Bíró Andrea és Marossy Dévay Zita (2009). Az autizmussal diagnosztizált népesség az egészségügyi és az oktatási rendszerben. Kutatási Jelentés. In Petri Gábor és Vályi Réka (szerk.), *Autizmus – Tény – Képek* (pp. 11–110). Budapest: Autisták Országos Szövetsége és Jelkutatató Alapítvány.

Csépe Valéria (2008). A különleges oktatást, nevelést és rehabilitációs célú fejlesztést igénylő (SNI) gyermekek ellátásának gyakorlata és a szükséges teendők. In Fazekas Károly, Köllő János és Varga Júlia (szerk.), *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért* (pp. 139–166). Budapest: Ecostat.

Erdei Norbert (2014). Sajátos nevelési igényű tanulók összehasonlító vizsgálata két általános iskolában. *Agrártudományi Közlemények*, 58, pp. 71–76. Debrecen: Debreceni Egyetem.

Európa Tanács (2017). Befogadó oktatással az iskolai szegregáció ellen Európában. Állásfoglalás, <https://docplayer.hu/108403677-Befogado-oktatassal-az-iskolai-szegregacio-ellen-europaban.html>
Letöltés: 2021. 10. 18.

Oktatási Hivatal (2020a). A középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók nevelő-oktató munkáját ellátó készségfejlesztő iskola 9–10. évfolyamának közismereti kerettanterve. Bevezető, https://www.oktatas.hu/cimke_lista?keyword=kerettanterv Letöltés: 2021. 10. 14.

Oktatási Hivatal (2020b). A középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók nevelő-oktató munkáját ellátó készségfejlesztő iskola 11–12. évfolyamának közismereti kerettanterve. Bevezető, https://www.oktatas.hu/cimke_lista?keyword=kerettanterv Letöltés: 2021. 10. 14.

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (2009). Az inkluzív oktatás fenntartása: a speciális oktatást igénylő gyermekek bevonása a többségi iskolákba, <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/oecd-tanulmanyok/inkluziv-oktatas> Letöltés: 2021. 10. 15.

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (2008). *Diszkrimináció az oktatásban*. Magyarország: UNESCO nemzeti jelentés, https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/diszkriminacio_az_oktatasban.pdf Letöltés: 2021. 10. 18.

Egészségügyi Minisztérium (2008). Az Egészségügyi Minisztérium szakmai irányelve az autizmusról, autizmus spektrum zavarairól. *Egészségügyi Közlöny Online* 2930–2967, https://www.hbcs.hu/uploads/jogszabaly/3171/fajlok/2020_EuK_12_szam_EMMI_iranyelv_3.pdf 2008.05.28. Letöltés: 2021. 10. 07.

European Commission EACEA National Policies Platform Eurydice (2021). Magyarország: A sajátos nevelési igény ellátása az együttnevelés keretei között, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/special-education-needs-provision-within-mainstream-education-29_hu Letöltés: 2021. 10. 06.

Kereki Judit (2020). A kora gyermekkori intervenciók rendszer működése és fejlesztési lehetőségei az egyetemes ellátási út tükrében. *Doktori értekezés*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola, https://ppk.elte.hu/dstore/document/443/Kereki_Judit_diszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf Letöltés: 2021. 10. 18.

Meggyesné Hosszu Tímea (2009). *Változz a világgal!* Szakdolgozat-mesterképzés. Budapest: ELTE BGGYFK.

Szvatkó Anna (2007). A nevelési tanácsadók diagnosztikus szakmai munkája. Előadás, <https://slideplayer.hu/slide/1995290/> Letöltés: 2021. 10. 18.

Tóth László (2015). *Sajátos nevelési igényű tanulók fejlesztése. Segédanyag a pedagógus szakvizsgára készülők számára*. Debrecen: Debreceni Egyetem Tanárképző Központ, Debreceni Egyetemi Kiadó.

Volkmar, Fred, Lord, Catherine, Bailey, Anthony, Schultz, Robert és Klin, Ami (2005). *Autism in Infancy and Early Childhood Annual Review of Psychology*, 56, pp. 315–336. DOI: 10.1146/annurev.psych.56.091103.070159

UNESCO (2008). Policy guidelines on Inclusion in Education, http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Policy_Dialogue/48th_ICE/IE_policy_guidelines_draft.pdf Letöltés: 2021. október 15.

Források

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV> Letöltés: 2021. 10. 15.

49/2004. V. 21. ESzCsM rendelet a területi védőnői ellátásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400049.esc> Letöltés: 2021. 10. 21.

2/2005. III. 1. OM rendeletével a sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról. <http://www.mlszsz.hu/dokumentumok/jogszabalyok/83-22005-iii-1-om-rendelet-a-sajatos-nevelési-igény-gyermekek-ovodai-nevelésének-irányelve-es-a-sajatos-nevelési-igény-tanulók-iskolai-oktatásának-irányelve-kiadásáról.html> Letöltés: 2021. 10. 25.

2007. évi LXXXVII. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700087.TV> Letöltés: 2021. 10. 25.

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100190.TV> Letöltés: 2021. 10. 06.

2011. évi CLXXXVIII. törvény Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100188.TV> Letöltés: 2021. 10. 21.

15/2013. II. 26. EMMI rendelet a pedagógiai szakszolgálati intézmények működéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300015.emm> Letöltés: 2021. 10. 21.

32/2012. X. 8. EMMI rendelet a Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200032.EMM×hift=20170831&txrefere=A1100190.TV> Letöltés: 2021. 10. 28.

2012. évi CCIV. törvény Magyarország 2013. évi központi költségvetéséről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200204.TV> Letöltés: 2021. 10. 21.

A Kormány 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelete a Nemzeti

alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny 17. szám. 2020. január 31.

Global Health Data Exchange. <http://ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool> Letöltés: 2021. 10. 27.

Központi Statisztikai Hivatal (2021a). *Sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók száma fogyatékoság-típus szerint*, https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0006.html Letöltés: 2021. 10. 21.

Központi Statisztikai Hivatal (2021b). *Oktatási adatok, 2019/2020*, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/>

oktat/oktatas1920/index.html Letöltés: 2021. 10. 21.

Magyar Hírlap (2020). Folyamatosan emelkedik a gyógy-pedagógusok száma, <https://www.magyarhirnap.hu/belfold/20200103-folyamatosan-emelkedik-a-gyogypedagogusok-szama> Letöltés: 2021. 10. 21.

Oktatási Hivatal (2014). *A jogszabályon kívül idővel kiérlelődnek a jó gyakorlatok*. Interjú dr. Kiss László szakszolgálati és fogyatékoságügyi köznevelési referenssel, https://www.oktatas.hu/kozneveles/projektek/tamop3110-oktatasiranyitas/projekthirek/kiss_laszlo_sni_nevelesrol Letöltés: 2021. 10. 21.

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN

A vajdasági magyarok anyanyelvi oktatásának esélyei az utóbbi évtized tapasztalatai alapján

Bevezetés

A vajdasági magyar közösség útkeresése mindenképpen a jobb társadalmi pozicionálás, ami képzettséggel és karrierépítési esélyekkel, valamint a munkavállalási és vállalkozási lehetőségek növelésével oldható meg. Fontos, hogy a Szerbián belüli kisebbségi létet és a számbeli fogyatkozást a magyarok ne hátrányként éljék meg. Az esélyeket csakis képzett szakemberekkel és versenyképes, iskolázott erőforrással pótolhatja a közösség. Egyelőre fel kell tárunk, hol rejlenek munkaerő-piaci esélyegyenlőtlenségünk alapjai, és hogy mi okozza a folyamatos és tömeges elvándorlási készséget. Meggyőződésem, hogy a fiatalok körében tapasztalt jövőkép-nélküliség és a fejlődésstratégia-hiány okozta elszigetelődés feloldható minőségi oktatás, növekvő foglalkoztatottság, vállalkozói hajlam, valamint megfelelő önszerveződés és nyitott kommunikáció útján (Gábrity Molnár, 2018a).

A tanulmány célja a szaktanulmányoknak és a kisebbségkutatásban megjelent eredeti empirikus adatfeldolgozásoknak és állásfoglalásoknak átfogó elemzése. A szerbiai magyar közösséget érintő kutatások az utóbbi néhány évtizedben anyaországi támogatásokból, vagy pedig a Vajdaság tartományi oktatási, illetve kisebbségi titkárságának megrendelésére

folytak, s főleg magyar érdekeltségű civilszervezetek, tudományos műhelyek kutattak e témában. Az általam vezetett Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka, 1991–2021)¹ legfőképp az emberi erőforrás témakörében aktivizálódott: identitáskutatás (nemzeti-, vallási-, tájtudat, tolerancia, értékrend-orientáltság); oktatás- és munkaerő-kutatás (anyanyelvű oktatás állapotvizsgálata, tipikus karrierutak);² kisebbségi önszerveződés és közéleti aktivitás;³ emigrációs és remigrációs hajlam,⁴ ifjúsági közérzetmérés.⁵

Kutatások módszerei

A kisebbségkutatásban alkalmazott adatfeldolgozások alapja az elmúlt évtizedekben elsősorban a népességstatisztika elemzése volt (lakosság száma, élethelye és szerkezete), de ezeket az adatokat feltétlenül kiegészítette az egy-egy témához kapcsolódó

¹ Lásd a Magyarságkutató Tudományos Társaság (MTT) honlapján közzétett publikációkat és konferenciahíreket: www.mtt.org.rs

² Lásd az MTT köteteit: Anyanyelvű oktatásunk (Tanulmánykötet és címtár), 1997, Oktatási oknyomozó (Vajdasági oktatástanulmányok), 2006, azután Felsőoktatási határ/helyzetek (Takács Zoltán), 2013.

³ Lásd az MTT kötetét: Kutatások sodrásában – az mtt 25. éve (Jubileumi tanulmánykötet), 2016.

⁴ Lásd az MTT kötetét: Fészekhagyó vajdaságiak (Tanulmánykötet és statisztikai adattár), 2001.

⁵ Lásd az MTT köteteit: Holnaplátók (Ifjúsági közérzetmérés), 2002 és Tértfoglaló (Ifjúsági szerep- és közösségvállalás), 2003.

ankétozás. Jugoszlávia széthullása óta mintegy száz empirikus felmérés tette lehetővé a vajdasági magyarok reprezentatív mintája alapján a kérdőívezést vagy interjúzást az anyanyelvű oktatás témában is. Leggyakrabban középiskolásokat, szülőket, egyetemistákat, magyar nyelven is tanító egyetemi tanárokat és intézetvezetőket kérdeztünk. Fontos számomra a megkérdezettek véleményének értékelemzése, hiszen felfedi a közösség álláspontját élethelyük, koruk és szociális állapotuk szerint is. Tanulmányomban támaszkodom még az egyes szűkebb társadalmi csoportok körében elvégzett fókuszcsoporthoz vizsgálatokra is.

Az iskolastatisztikai elemzések és a vajdasági magyar fiatalok pályaaorientációs álláspontjainak kutatása során célunk volt felfedni, hogy a kisebbségben élő magyaroknál miért tapasztaltunk alulreprezentáltságot (az oktatásban és a munkaerőpiac privilegiált szféráiban egyaránt).⁶ Nem utolsó sorban elemzésem fontos tárgyát képezik a Magyar Nemzeti Tanács vagy a Vajdasági Oktatásügyi Titkárság hivatalos beszámolóit és dokumentumait. S minde mellett az elemzésekhez hozzáadódik az a 43 évnyi tapasztalat, amit a szerbiai felsőoktatásban szereztem a magyar anyanyelvű vagy kétnyelvű oktatás intézményi jellegéről és hasznosulásáról.

A magyarok képzési esélyei Szerbiában

Az oktatási alrendszer nagyban függ az adott ország/ régió átfogó társadalmi, sőt demográfiai, gazdasági, politikai és infrastrukturális feltételeitől. Ezekben a tényezőkben változó előnyöket, hátrányokat, ugyanakkor esélyeket és lehetőségeket is felfedezhetünk. Ennek az összefoglalásával próbálkozom (swot-analízis segítségével) ebben a fejezetben.

Alapvető hatótényezőkként elsősorban a politikai, demográfiai, gazdasági erőforrásokat, majd az infrastruktúra fejlettségét és a közéleti/társadalmi elemeket veszem számba. A vajdasági oktatási légkörben előnyös, hogy a lakosság hozzászokott a nemzetközi és regionális mobilitáshoz – főleg a belső és külső migrációknak köszönhetően –, miközben jelen van

egy (a szocializmusból) megöröklött központosított, multikulturális képzési rendszer. Hátrányt jelent viszont az évtizedek óta tartó instabil, viszonylag korrupt politikai rendszer, az elégtelen decentralizáció önkormányzati szinten, az elodázott beruházások az oktatás és a tudományos innovációs fejlesztések területén. Veszélyt jelent a nemzetközi elszigetelődés, vagyis az intézmények nyitottságának és a szakemberek nemzetközi cirkulációjának elégtelensége. Jugoszlávia szétesése óta a térségben destabilizáló, nacionalizmussal fűtött, útkeresés és politikai csatározások folynak. Szerbiában egy stabilabb politikai légkör, a gyorsabb demokratizálódás utat nyitna az EU tagság irányába és lehetőséget nyújthatna a nemzetközileg elismert új oktatáspolitikai reformok bevezetésére.

Szerbiában az elmúlt évtizedek adatai demográfiai hanyatlást mutatnak, vagyis de-populációt és a lakosság öregedését. A 2011. évi népszámlálási adatok (Koszovó nélkül) szerint az országnak 7 186 862 lakosa volt, amelynek 83,32 százaléka szerb. A 2022 közepén a statisztikai becslés 6 834 326 lakosról szólt. Az elnéptelenedés tendenciája folytatódott, ami azt jelenti, hogy a népesség növekedési üteme az előző évhez képest negatív, -9,4‰ (ezrelék). Vajdaságban az összlakosság száma már jóval kétmillió alatt van.⁷

A magyarok száma 2011-ben Szerbiában 253 899 volt, ami az országban 3,53 százalékos részarány. A magyarság részarányának a csökkenése Vajdaságban elsősorban az elvándorlásuk, majd a (főleg szerb) menekülteknek a délszláv háború idején tapasztalt letelepedése miatt történt. A magyarság legnagyobb része Észak-Bácskában és a Tisza mentén él viszonylagos vagy abszolút többségben. A tartomány más vidékeire jellemző a szóróvány- vagy a kisebb településeken élő szigetmagyarság. A Vajdaságban élők magukban hordják a térség történelmét, kultúráját, életmódját, a hagyományokat, a vallási és a nemzeti önszerveződés formáit, de pártolják az EU-s értékrendet is. Az itt élő magyarok identitásának meghatározásakor figyelembe ötlő a táj- és nemzettudatuk egybefonódása: legtöbben

⁶ 2018-ban a Nemzetstratégiai Kutatóintézet koordinálásával megrendelt kéziratomban részletesen foglalkoztam az oktatáskutatói háttéranyagok kimunkálásával. „Kutatások, vizsgálatok a felsőoktatásra és köznevelésre hatást gyakorló tényezők, tendenciák megismerése érdekében Vajdaságban”.

⁷ Forrás: Procena Stanovništva 2022, Statistički Zavod Srbije. Megjegyzem, hogy e kézirat 2022 nyarán íródik, tehát friss adatokkal nem rendelkezem, ugyanis a legújabb népesség-összeírás Szerbiában 2022 októberében lesz.

„vajdasági magyarnak” vallják magukat. (GÁBRITY MOLNÁR, 2008a, 2008b).

Szerbia északi régiójában a többnyelvűség, valamint az ország többi területéhez viszonyítva a lakosság jó szakmai képesítése, munkamorálja, vállalkozási hajlama előnyt jelent. Hátrányos demográfiai tényező viszont a népesség folyamatos fogyása az utóbbi fél évszázadban, ami együtt jár az iskolakötelesek számának a csökkenésével is. Tapasztaljuk a falvak, kisvárosok elnéptelenedését, az iskolák/tagozatok bezárását, hiszen a gyenge natalitás és a fiatal, szakképzett munkaerő elvándorlása ezt eredményezi. A szerbiai közepes/alacsony életszínvonal hatására tömegek indulnak meg az EU országai felé. Az utóbbi három évtizedben aggasztó emigrációs folyamatot regisztráltunk. A közösség előregedése, az értelmiség folyamatos elvándorlása veszélyt jelent a meglévő magyar anyanyelvű tagozatok fenntartásában. A hallgatói létszám csökkenése esélytelenné teszi a magyar tanyanyelvű karok, szakirányok megnyitását vagy fenntartását. Az elvándorlás (agyelszívás) csökkentésének a lehetősége a kilátástalan jövő megszüntetésében van, vagyis a helyzet kezelésére alkalmas ösztöndíjazásban, továbbá új munkahelyek, vállalkozások megnyitásában. Ehhez járulnak hozzá a Prosperitati Alapítvány által közvetített anyaországi támogatások és beruházások. (GÁBRITY MOLNÁR és KOVÁCS, 2019)

A térség gazdasági előnyeként említem a hagyományos termelési tapasztalatokat a mezőgazdaságban, a fejlett élelmiszeripart, a tradicionális villamossági- és gépipart. Számos kis- és középvállalkozó cég rugalmas tevékenysége jelent kiutat, miközben ki kellene használni az EU árupiacának a közelségét, hiszen immár két évtizede stabil a szerbiai pénzügyi helyzet. Hátrányt jelent mégis a hosszútávon stabil vállalkozások és befektetők és a saját tőke hiánya. Szerbiában túl hosszú ideig tart a tulajdonjogi szerkezetváltás (részleges privatizáció zajlott). Még mindig magas a munkanélküliségi ráta; sok a kihasználatlan kapacitással működő cég; tapasztaljuk a kezdő kis- és középvállalatok koordinált fejlesztésének hiányát, mindezt a fekete- és szürkegazdaság, s adócsalások közepette. A magyar községek perifériális helyzete Szerbia fejlesztéspolitikájában veszélytényezőnek számít, hiszen az országhatárhoz közeli önkormányzatokban tömörülnek, életvitelükkel vált a gyakori vagy rendszeres határátkelés,

emigrálás. A vajdasági magyar közösség gazdasági és kulturális erőnlétének sorvadása csak úgy állítható le, ha a munkavállaló magas szintű, a munkaerőpiaci igényeknek megfelelő képzésben részesül, s így lesz megfelelő munkahelyi és jövedelemszerzési esélye. A magyar nyelvű oktatási rendszer szerkezeti átalakítását kell folyamatosan befolyásolnunk, s a valós munkaerőpiaci igényekhez mérni. Persze ezt átfogó lehetőségek segítenék, mint például egy fenntartható régiófejlesztési gazdasági modell kidolgozása (inkubátorházak, kis- és középvállalatok klaszterei, hitelezési modellek, az oktatási intézmények és a cégek/vállalkozások együttműködése).

A vajdasági magyarok iskolahálózatának az infrastrukturális fejlesztéséhez jelentősen hozzájárul az anyaország, mégis az európai mércékhez képest elégtelen az informatikai és laboratóriumi kiépítettség, és az elmaradott ipari technológia mellett az oktatási intézmények (néhány kivételével) eszközparkja is szegényes. A pandémia alatt a kötelező távoktatás bevezetése mutatta meg, hogy bizony vannak települések, ahol nehézkes az internet-hozzáférés, akad az oktatási kommunikációs összeköttetés. Jelentős anyaországi beruházás segített az Európa Kollégium (Újvidék) és néhány középiskolai kollégium felépítésében, középiskolák fenntartásában, újabban pedig a Magyar Nyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka) felújításában.

A vajdasági magyar közösség fennmaradásában fontosak azok a társadalmi állapotok, amelyek elősegítik Szerbia társadalmi-gazdasági fejlődését, az EU csatlakozási törekvéseket, valamint a multikulturális művelődési életet és a határ menti kulturális együttműködések. (GÁBRITY MOLNÁR és SOÓS, 2016). Előnyös a Magyar Nemzeti Tanács szerteágazó tevékenysége a magyar érdekeltségű oktatási központok fenntartásában, mégis azt kell megállapítanom, hogy több mint egy évtizede megrekedtek a vajdasági kezdeményezések a magyar felsőoktatási intézmények alapítása, vagy új szakirányok bővítése terén. Szerbiában a magyar közösség mindenkor érzékeli a két ország kormányának és politikai kapcsolatainak a minőségi változásait. A pozitív tendenciák mellett azt kell megállapítanom, hogy a mindennapokban jelen vannak a téves előítéletek a kisebbségek irányába – vagyis a lappangó kisebbségi diszkrimináció, a korlátozott nyelvhasználati politika –, ami a magyarok esetében

is nyelvvészteshez, asszimilációhoz vezet. Emellett a szerbiai oktatási reform lassú, s nem gyakorlatias.

A vajdasági magyarság sajátos helyet tölt be Szerbia gazdaságfejlesztésében, mivel gazdasági gyarapodásuk egyrészt kapcsolódik az ország (többségi nemzet) előrehaladásához, másrészt Szerbia és Magyarország kölcsönös előnyére fontos összekötő szerepe van a gazdasági kapcsolatok fejlesztésében. A Kárpát-medencei növekedési stratégia (Wekerle Terv) céljainak megvalósítása érdekében törekedünk a szomszéd országokkal való partneri viszony kiépítésére, kölcsönös előnyök elvén alapuló, közösen megvalósítható gazdaságfejlesztési programok azonosítására, lehetőleg az Európai Unió fejlesztési forrásaira támaszkodva. Ehhez a vajdasági magyaroknak világosan meg kell fogalmazni a rugalmas regionális politikai célkitűzéseiket is. Már hosszabb ideje a vajdasági magyar értelmiség egy (Magyarságkutató) Társadalmi Intézet létrejöttét szorgalmazza (akár egy magyar érdekeltségű felsőoktatási kart az MNT alapításával), ahol egy korszerű kutatóközpontban tömörítenénk a doktoranduszainkat, kutatóinkat, biztosítva a magyar érdekeltségű önkormányzatok gazdasági és infrastrukturális fejlesztésének a megtervezését. Ide tartozna az iskolai erőforrások (a minőségi anyanyelvű oktatás vertikális folyamatosága) áttekintése, a felsőoktatási intézmények nemzetközi együttműködése (Kárpát-medencei oktatási térség hálózatos együttműködésével), az innovatív vállalkozóképzés, a munkanélküliek (át)képzése, a hiányzó szakemberek itthon tartása és nemzetközi cirkulációja (diaszpóra program kidolgozásával). A magyar közösség egy ilyen szakintézmény tevékenységével nemcsak a politikai, hanem a szakmai életképességét is növelné, sőt hozzájárulna a Prosperitativ Alapítvány⁸ támogató programjához is.

Közoktatás és a továbbtanulási készség

A vajdasági magyarok iskolaválasztásában két útvonal létezik: az egyik az anyanyelvű iskolai út (lehetővé teszi az egyes iskolai szintek közötti átmenetet, folyamatosan a magyar nyelvű képzést preferálják); a másik az etnikai iskolaút fokozatos feladása (egy magasabb oktatási szinten szerb nyelvre vált a ta-

nuló, magában rejtő az asszimiláció lehetőségét). A beiskolázás a kisebbségek esetében nem mindig a maga természetes automatizmusával történik, hiszen jelen van egyfajta etnikai alapú döntés, még akkor is, amikor a szülő dönt a családban használt nyelv alapján, vagy a későbbi szakválasztást szem előtt tartva a legközelebbi középiskola vagy felsőoktatási intézmény betervezésével. Az iskolastatisztika szerint az általános iskolások mintegy 20 százaléka nem anyanyelvén tanul, és ez az arány növekszik a magasabb iskolai szintek felé haladva. (GÁBRITY MOLNÁR, 2006, 2006a, 2017)

Szerbiában a magyar tannyelvű közoktatási iskolahálózat nem autonóm, hanem része (infrastrukturájával és tantestületileg is) az állami iskolarendszernek. Legtöbb magyar tanuló Szabadka és Zenta községekben⁹ tanul. Magyar középiskola-központnak számít még Topolya, Magyarakanizsa, Óbecse és Ada. A magyar középiskolás korú diákok nagy része a gimnáziumok iránt érdeklődik. A legújabb oktatási kimutatások szerint a fiatalok nagy többsége az informatikai és egészségügyi szakok felé orientálódik, aztán következik az elektrotechnika, gépészet, élelmiszer-feldolgozás, közgazdasági, mezőgazdasági, szakács-cukrász pályák választása.

Szerbiában (2018-ban) 3873 intézményből 92-ben működött alap- és középszintű magyar nyelvű képzés. Az óvodások (3–6 év között) száma 1480 (két nyelvű 357 fő), az összes magyar általános iskolások (7–15 év között) száma: 13 680 fő volt (közülük nem mindenki tanult magyar tagozaton). A magyar nyelven tanuló általános iskolások számbeli csökkenését folyamatosan követjük, számuk 2018-ban 3593-mal csökkent a 2012-es évhez viszonyítva.¹⁰

Vajdaságban a 2019/2020-as tanévben összesen 35 középiskolában folyt magyar nyelvű oktatás: ebből 24 szakközépiskola, 9 gimnázium és 2 művészeti középiskola oktatási intézmény. Az elsősök számára előirányzott férőhelyek száma 2072 (71 tagozaton) volt. Az általános iskolák nyolcadik osztályát 1629 diák végezte el. 1532 hely várta a diákokat négyéves szakon (53 tagozatban), és 540 hároméves szakon (18 tagozat), 90 férőhely a különleges tagozatokon.

⁹ Szerbiában a község fogalom településcsoportot jelent nem pedig egy helyiséget.

¹⁰ Forrás: a Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Nemzeti Közösségi Titkárság adattára alapján, az MNT honlapjáról Letöltés: 2020. 08. 08.

⁸ Prosperitativ Alapítvány honlapja: <https://www.prosperitativ.rs/szabadka>

Szabadkán 642, Zentán 270, Topolyán 240, Óbecsén 180, Adán 150, Újvidéken 120, Magyarkanizsán 90, Zomborban 90, Törökkanizsán 60, Csókán 60, Temerinben pedig 60 férőhely várta a diákokat. Az adatokból megállapíthatjuk, hogy a középiskolások száma 2018-ban szintén csökkenést mutat, 2013 évhez viszonyítva (1245 tanulóval volt kevesebb).¹¹

A vajdasági fiatalok pályaaorientációs attitűdjei

A fiatalok pályaaorientációja tágabb értelemben összefügg az anyagi helyzetükkel és számos környezeti hatással. A városban élők kedvezőbb feltételek mellett képezhetik tovább magukat a szakmájukban, mint a falvakban, kistelepüléseken élők. Azokban a magyarlakta községekben, ahol magyar tannyelvű oktatási intézmények is működnek, a lakosság iskolai végzettsége meghaladja a vajdasági és a szerbiai átlagot is. Ahol viszont nincs felsőoktatási intézmény, a magyar fiatalok karrierépítése akadozik, ezért legtöbbjüknel erősödik az elvándorlási hajlam. A magyar lakosú kisvárosok ifjúsága a továbbképzés terén nem mutat elégséges eredményeket a többségi nemzetiségű diákokhoz képest. Kivétel Szabadka – mint észak-vajdasági regionális központ –, ahol a középiskolai és főiskolai végzettségű magyarok részaránya meghaladja a vajdasági képzettségi átlagot; mégsem tud olyan képzettségi struktúrát elérni, mint pl. a dél-bácskai régió (ahol az Újvidéki Egyetem ott van a tartományi székhely vonzásközpontjában). Vajdaság többi körzetében – Dél-Bácska kivételével – az országos átlag alatt marad a felsőfokú végzettséggel rendelkező lakosság részaránya. (Gábrity Molnár, 2006b, 2009)

A vajdasági fiatalok több tényező hatására választanak szakot, ezért mondhatom, hogy a pályaválasztási-stratégiák meglehetősen differenciáltak.¹² A szociális háttér vagy a nyelvi környezet más-más

feltételeket szab a középiskolások továbbtanulásában. Az érettségizők kérdőívezésünk során kihangsúlyozták, hogy részben a család anyagi támogatásának függvényében (szülői sugallatra) választottak szakmát, másrészt pedig fontos számukra az egyéni szakmai érdeklődésük is. A kutatás során megállapíthattam, hogy a család kulturális tőkéje, vagyis a szülők iskolai végzettsége, a nemzeti elköteleződés, azután az etnikailag vegyes családi/baráti kapcsolatok, hangsúlyosan hatnak az iskolaválasztásra. A minőséges¹³ anyanyelvű oktatás vertikális folyamatossága fontos a vajdasági magyarok iskolások számára. Sajnos a szórványban mind több az iskolai életút során tapasztalt nyelvváltás.¹⁴

Az iskola közelsége, a szakkollégiumok elérhetősége (Európa Kollégium Újvidéken, középiskolai kollégiumok Zentán és Szabadkán) vagy az iskolabuszok, ösztöndíjak és diákhitelek igénybevételeének lehetősége szintén kihat a pályaaorientációra. Az iskolaválasztás során befolyással hat a diplomaszerezés utáni munkalehetőség, meg persze a megcélzott iskola presztízse/hírneve is. Felfedtük, hogy gyakran előtérbe kerülnek a költségkímélő motivációk, vagyis a továbbtanulás költsége (a családi büdzsé nagysága) sokuknál döntően befolyásolja a továbbtanulást. A kérdőívezés során kimutatható volt, hogy az érettségizők tudatosan a piacorientált szakok kiválasztására és a számukra megfelelőnek tartott munkahelyszerzésre törekcszenek. A fiatalok kiismerik magukat a presztízsszakmák kiválasztásában, de ettől eltérhetnek, ha egy olcsóbb, vagy energiakímélő lehetőséget találnak. A vajdasági érettségizők kisebb része nem rendelkezik világos jövőképpel, és ebben az esetben a szüleik vagy kortársaik információi irányítják őket. A nem reális terveikből adódik később a lemorzsolódásuk is. Arra a kérdésre,¹⁵ hogy *Miért ezt a középiskolát választottad?* a fiatalok elsősorban azt válaszolják, hogy az érdeklődési

¹¹ Uo.

¹² A pályaaorientációról Vajdaságban több empirikus kutatás zajlott: (1) *Igényfelmérő kutatás a vajdasági magyar fiatalok továbbtanulási hajlandóságáról* (526 megkérdezett, 2002 január–február); (2) *A magyar középiskolák kiválasztásának körülményei Vajdaságban és a továbbtanulási szándék* (empirikus kutatás 517 végzős általános iskolás és 493 szülő körében, 2002 decembere) és (3) *A vajdasági érettségizők pályaaorientációs gyakorlata*, című lekérdezés eredménye a Kárpát-medencei oktatási tér kialakítása alprojektum keretében (kérdőívezés 326 tanulóval, 2018 májusa). Ezen kívül fontos támpontot nyújtanak a középiskolásokkal, szülőkkel és a tanárokkal folytatott mélyinterjú vizsgálatok is, az iskolaválasztási stratégiákról (2012, 2013).

¹³ A „minőségi” megfelelője a vajdasági magyar nyelvváltozatban.

¹⁴ Lásd a kutatás bemutatását: Gábrity-Molnár Irén (2018). 91–106. o.

¹⁵ Projektum címe: *Empirikus adatok a pályaaorientációról az érettségizők körében* (2018). A kérdőíves lekérdezés célja: a vizsgálatban megkérdezett tanulók professzió-választási stratégiái, valamint a pályaaorientációjuk alakulása alapján a pályaaorientációs magatartásuk tipizálása. Az empirikus kutatás a vajdasági magyar tannyelvű középiskolások végzős tanulóival zajlott 2018 májusában. A kérdőívezés egyik fő célja az iskolai életutak regisztrálása volt. A megkérdezettek többsége (76 százalék szakközépiskolás), míg a többi gimnazista. A diákok 93,3 százaléka magyar tannyelven tanult, míg 6,7 százalékuk magyarul és szerbül is. A kutatás koordinálását a szerző végezte.

körüknek megfelelően (42 százalék) választottak iskolát, majd a szülők javaslata következik (17 százalék) és az iskola közelsége (16 százalék).

A diákok a középiskola kiválasztásakor reménykednek a jó munkalehetőségben (30 százalék), azután a spórolás a fontos, vagyis az iskola közelsége (29 százalék). A szülők foglalkoztatottsága kihat a család anyagi helyzetére és gyermekük továbbtanulására is. Nagy számban tervezik a továbbtanulást azokban a családokban, ahol mindkét szülő dolgozik; ugyanakkor azok, akiknek a szülei nem dolgoznak, nem tanulnak tovább, vagy nem tudják mi lesz a sorsuk. A magyarországi továbbtanulást is főleg azokban a családokban tervezik, ahol mindkét szülő dolgozik. A vajdasági magyar érettségizők 55,5 százaléka tervezi a továbbtanulást, 32 százalékuk nem gondol bekapcsolódni a felsőoktatásba és 11 százalékuk az érettségi tájékán nem tudja mihez fog kezdeni. Az érettségizők 76 százaléka magyarul szeretné folytatni tanulmányait, míg 12 százalékuk szerbül. A válaszadók 71 százaléka reménykedik abban, hogy a felsőoktatási diplomával könnyebb lesz az munkába állása, hiszen tisztában vannak azzal, hogy érettségivel a szerbiai munkaerő-piacon kevés az esélyük. A vajdasági magyar középiskolásoknál egyoldalú szakválasztást tapasztalunk, ami abbéli törekvésükből fakad, hogy anyanyelvükön szeretnének továbbtanulni és magyar nyelven korlátozott a szakirányok száma (Gábrity Molnár, 2018). Sokan éppen ezért az anyaországban felvételiznek, amivel egyidőben legtöbben a külföldi munkavállalást is kilátásba helyezik. Sajnos, tapasztalataink szerint, körülbelül 20 százalékuk tér vissza a szülőföldjére a diplomázás után. A vajdasági magyar fiatalok iskolaválasztása és képzettsége kihat a közösség gazdasági teljesítményére, ezért a vajdasági magyarok pályaorientációja, továbbképzési hajlandósága és lemorzsolódásuk csökkentése kulcsfontosságú a közösség gazdasági életképessége tekintetében. Számbelileg kimutatható, hogy a magyar érettségizők a Vajdaságban élő magyarság számarányánál (jelenleg 10 százalékra becsülöm) kisebb mértékben vesznek részt a szerbiai felsőoktatásban (5 százalék alá becsülöm a hallgatók részarányát, tekintettel arra, hogy nincs hivatalos nemzetiségi kimutatás az oktatásstatisztikában). Az empirikus kutatások kimutatták azt is, hogy a továbbtanulni kívánó magyar fiatalok nagy

része nem a szerbiai karokra iratkozna. Ennek az oka lehet az elégtelen nyelvtudás (a tömbben élők gyengén beszélnek szerbül), vagy a külföldi munkavállalás bebiztosítása diplomázás után. A 2018-ban elvégzett lekérdezéskor a vajdasági tanulók első helyen Szeged városát választották (41 százalékban) továbbtanulásuk célhelyeként. Második helyen Szabadka áll (20 százalék) és ezt szorosan Újvidék követi (19,4 százalék). Aki tervezi a magyarországi továbbtanulást, annak az elsődleges oka a jobb színvonalú képzés (45 százaléka válaszolta), a magyar tannyelv (17 százalék) majd a jobb életkörülmények, valamint a magyarországi munkavállalás esélye.

A tervezett felsőoktatási intézmény kiválasztásakor az érettségizők körében a Szegedi Tudományegyetem és az Újvidéki Egyetem karai állnak egymással versenyben. Az érettségizők 56 százaléka magyarországi kart választana, 38 százalékuk pedig vajdasági felsőoktatási intézményt, 6 százalékuk egyebet. A vajdasági felsőoktatási intézmények közül elsősorban, az Újvidéki Egyetem intézményeit választották, de rögtön utána a szabadkai Műszaki Szakfőiskola jelenik meg a terveikben. A magyarországi továbbtanulási szándék azoknál a szakoknál jelentkezik, amelyeknél Szerbiában nehéz jól fizetett munkát találni, viszont külföldön ezek a képességek keresettek, például a műszaki, pénzügyi, orvosi. A gimnazisták a jó színvonalú képzés és a munkalehetőség miatt érdekelődnek külföldi felsőoktatási intézmények iránt. A határ menti sávban élők és azok, akik esetleg nem beszélnek elég jól a szerb nyelvet, a magyarországi oktatási lehetőségeket keresik.

A Vajdaságban felnövő diákok az oktatási rendszerben a következő nyelvekkel találkozhatnak: a magyarral mint kisebbségi nyelvvél, a szerbvel mint államnyelvvél és az idegen nyelvekkel (főleg az angolal és a némettel). A nem funkcionális kétnyelvűség legtöbbször csak a falusi fiatalokra jellemző (általában magyarul beszélnek), míg a városban élők államnyelvi kompetenciája magasabb. A sikeresebb iskolaválasztáshoz és a karrier szempontjából is előnyösebb, ha a fiatalok alap- és középfokon anyanyelvükön tanulnak, miközben kielégítően megtanulják az államnyelvet, hiszen a felsőoktatásban tannyelvtől függetlenül válogathatnak a piacigényes szakok közül.

A nagyobb fokú mobilitás azokra a hallgatókra jellemző, akik kitűnően beszélnek a szerbet és egy-két

idegen nyelvet még hozzátanulnak. A vajdasági fiataloknál felfedezhető a *kudarckerülő magatartás*, amikor a tannyelv függvényében a legközelebbi városban választanak felsőoktatási intézményt. Például egy szerbül gyengén tudó középiskolás legszívesebben a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karra iratkozik be (ha lány) vagy a Műszaki Szakfőiskolára (ha fiú), mert ott teljességében magyar nyelven folyik az oktatás. Jóhiszeműen azt is állíthatjuk, hogy a tömbben élő falusi és kisvárosi magyar gyerekek (még akkor is, ha önhibájukon kívül) szerb nyelvi kompetenciája alacsony, s innen ered a vajdasági magyar fiatalok egyoldalú szakválasztása is. Nem utolsó sorban felfigyelhetünk a fiatalok körében elterjedt hálózathatásra (kiépült internetes kommunikációs csatornák, információcsere révén) és a szabadkai és zentai városvonzásra, hiszen itt találják legtöbb magyarul is oktató közép- és felsőoktatási intézményt.

5. A felsőoktatás-politika Szerbiában és a magyar (állami) felsőoktatás gyakorlata

Szerbiában több felsőoktatási törvény és stratégiai terv látott napvilágot az utóbbi néhány évtizedben. A lassan zajló reform célja elsősorban a felsőoktatás hatékonyságának növelése (lemorzsolódás helyett időben diplomázás); az európai felsőoktatás tendenciáinak követése volt (új tanulmányi programok, minőségellenőrzés). Mégis a piaci szükségleteknek megfelelő új és innovatív megoldásokat nehezen alkalmazzák: vannak ugyan multi- és interdiszciplináris programok, de azok nem eléggé gyakorlat-orientáltak. A felsőfokú oktatáspolitikát az utóbbi másfél évtizedben a *centralizmus (kormány)*, az *autonómia (egyetem)* és a *reformirányítás (szakma)* alkotta *háromszög jellemzi*. A munkaadók és a piaci aktorok úgy tűnik, még kimaradnak ebből a folyamatból (GÁBRITY MOLNÁR és MOLNÁR, 2017). A szerb állam centralista törekvései mellett az egyetemi körök tradicionálisan beleszóltak a felsőoktatás irányításába, és ma is megkövetelnék ezt az önálló döntéshozatal jogot. Ma a felsőoktatási reformtörekvésekben főleg két irányzat ütközik: egyrészt a kormány által diktált rendelkezések, másrészt az egyetemi körök innovációs törekvései. A minisztérium és az autonóm egyetemi konferenciák vitáiban többször előtérbe kerül

a reformorientált akadémiai kezdeményezés, ami az ország északi tartományára jellemző (Újvidéki Egyetem), míg a Belgrádtól délre fekvő egyetemek reformfajta lassúsága hátráltatja az intézkedéseket. (GÁBRITY MOLNÁR, 2008a, 127 o. és 2008d)

Az intézmények között dominálnak az állami karok, és jóval kevesebb jelentőséggel bírnak az egyházi és magánkarok.¹⁶ Látszólag az észak-vajdasági régió (Szabadka) felsőoktatása is szerteágazó, azonban a munkaerő-piaci elvárások koncentráltabb, igényesebb kimenetet, piaci tudást követelnének (GÁBRITY MOLNÁR és MOLNÁR, 2017). Az észak-vajdasági magyar lakta régióban a felsőoktatási intézmények között megtalálhatók a tradícióval rendelkező egyetemi karok, főiskolai képzési programok, s ezt tarkították a 2004-től megjelenő magánegyetemek (magánkarok belgrádi, újvidéki Novi Pazar-i székhellyel). A magyar hallgatók így több városban „szétszóródnak”: Újvidék, Szabadka, Szeged, Budapest (GÁBRITY MOLNÁR, 2008b és TAKÁCS, 2010).

A kilencvenes évek óta a magyarországi felsőoktatásin intézmények is megjelentek Vajdaságban. Elsőként a budapesti Gábor Dénes Főiskola kihelyezett informatikai tagozata nyílt meg Szabadkán (diplomájukat némi késéssel a szabadkai Műszaki Szakfőiskola honosította). Azóta kihelyezett tagozatai vannak a Szent István Egyetemnek (Zenta), a Pécsi Tudományegyetemnek (Zombor), Óbudai- és a Szegedi Egyetemnek (Szabadka) is, azonban ezek a képzések nem mindig illeszkednek a szerbiai felsőoktatási rendszerhez, és ezáltal a vajdasági magyar érdekeltségű állami karok/tanszékek érdekeihez sem. Az anyaországi kihelyezett tagozatok szabadkai és zentai főiskolai karai által meghirdetett képzéseket részben akkreditálták Szerbiában: a konzultációs központokban távoktatási formaként, és a diplomáik honosítása is elkezdődött.

A vajdasági magyar értelmiség által két ízben is kidolgozott önálló Szabadkai Egyetem koncepcióját a magyar kormány eddig nem támogatta, a szerbiai/vajdasági politikum pedig csak részlegesen (GÁBRITY MOLNÁR, 2016a). A felsőoktatás-politikákegyeztetésébe

¹⁶ A 2021/2022-es tanévben Szerbiában 246 akkreditált felsőoktatási intézménye és 3092 stúdiuma volt.

A szerb felsőoktatásról tájékozódhat:

<https://mpn.gov.rs/prosveta/visoko-obrazovanje/> továbbá <https://www.obrazovanje.rs/sr-lat/obrazovni-sistem/visoko-obrazovanje/vrste-studija>

a különböző szervezeteket (rektori konferencia, konzultatív bizottságok, szakemberi körök) ugyan időszakosan bevonják, de a politikai konszenzus híján többszöri nekifutás után sem sikerült a vajdasági magyar érdekeltiségű felsőoktatás hálózatos és racionális megújítása, bővítése (TAKÁCS, 2010). A Magyar Nemzeti Tanács aktuális oktatáspolitikai stratégiájában sem jelenik meg sem a Szabadkai Magyar Egyetem terve, sem egy új intézményalapítás koncepciója.

Vajdaságban az etnikai közösségek felsőoktatása anyanyelvükön csak részben megoldott. A választható szakok között eltérő az egyes tudományterületek megoszlása. A magyarok esetében például a társadalom- és humántudományok részaránya kimagaslik, részben (főiskola szinten) megoldott a műszaki képzés is, míg a többi tudományterület esetében alulreprezentáltság jelentkezik. Magyar nyelvű oktatást az Újvidéki Egyetem egyes karai szolgáltatnak a hallgatói és tanári létszámtól függően. Intézményesített magyar felsőoktatás csak a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon működik 2006 óta Szabadkán. Még néhány intézményben van részleges magyaroktatás: az Egyetem 4 karán, egy akadémián, illetve néhány főiskolán.

Magyar tannyelvű felsőoktatási képzés Szerbiában négy intézményben folyik:

- 1. Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Szabadka (okleveles tanító, okleveles óvopedagógus (BSc, MSc), okleveles kommunikátor szak (BSc), nevelői szak (BA))
- 2. Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar (Újvidék), Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (magyar nyelv és irodalom (BSc, MSc), ami tanári szakirányt jelent és PhD szinten filológia doktrátust)
- 3. Szabadkai Műszaki Szakfőiskola (elektrotechnika, gépészet, informatika, mechatronika, mérnöki menedzsment (BSc), információs technológiák (MSc))
- 4. Szent István Egyetem Kertészettudományi Kar, majd 2021-től a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Zentai Konzultációs Központ (kertész-mérnök (BSc, MSc), mezőgazdasági mérnök (BSc), vidékfejlesztési agrármérnök (MSc))

Részben magyar tannyelvű (két oktatási nyelvű, ahol magyar tagozat is nyílik legalább az első és második évfolyamon) felsőoktatási képzés folyik a Közgaz-

dasági Karon (Szabadka), Építőmérnöki Karon (Szabadka, ha van megfelelő számú hallgató), Művészeti Akadémián (Újvidéken, Színművészsképzés minden második évben).

Vannak intézmények, ahol megszűnt vagy nem is volt magyar nyelvű órátartás, így maradtak az alkalmi konzultációk a magyarul beszélő tanárokkal, ezek a következők:

Újvidéki Egyetem Természettudományi–Matematikai Kar, Jogtudományi Kar, Orvostudományi Kar, Műszaki Tudományok Kar; Belgrádi Egyetem Filológiai Kar, Hungarológiai Tanszék; szabadkai Óvó- és Edzőképző Szakfőiskola.

5.1. Hallgatói létszám alakulása

A hallgatók létszáma az Újvidéki Egyetemen körülbelül 50 ezer fő, akiket mintegy ötezer oktató tanít, 350 akkreditált szakirányon. A hallgatók eltérő finanszírozási rendszerekben tanulnak, állami költségvetésen, vagy költségtérítéssel. A *hallgatói létszámcsökkenés* az utóbbi néhány évben egész Szerbiában probléma, ugyanis a demográfiai mutatók szerint a huszonévesek hiányoznak. Ennek oka egyrészt, hogy a kilencvenes évek végén (bombázások ideje és a miloševići rendszer leváltása 1999–2000) jelentősen csökkent a gyermekáldás, másrészt az elvándorlás és a külföldi munkavállalás vagy továbbképzés igen népszerű a fiatalok körében.

Az utóbbi évtizedekben folyamatosan csökkent a magyar egyetemi hallgatók száma Vajdaságban. Az 1966/67-es tanévben a magyar nemzetiségű főiskolai és egyetemi hallgatók száma több mint 4300 volt – a jelenleginek több mint a kétszerese. 2000-ben az újvidéki állami felsőoktatási intézményekben csaknem 1500 hallgató tanult, Szabadkán pedig mintegy 1100, vagyis számuk összesen 2600 fő körül mozgott. Három év múlva a helyzet változott: 2003-ban a számuk Szabadkán nőtt (mintegy 1 600), Újvidéken pedig 1230-ra csökkent. A magyar fiatalok szívesebben választották a magyar vagy részben magyar tannyelvű intézményeket Szabadkán, amiben közrejátszhatott az olcsóbb albérlés és a könnyebb utazás lehetősége is. A 2015-ben Újvidéken megnyílt Európa Kollégium jelentősen hozzájárult a magyar hallgatók felzárkóztatásához a tartományi székhelyen (GÁBRITY MOLNÁR, 2013, 2021).

A magyaroknál a stúdiók ideje alatti lemorzsolódás körülbelül ugyanabban az arányban zajlik, mint a szerb hallgatóknál. Számszerűen ezt a Nemzeti Tanács ösztöndíjasainál követtük. Az első generációs ösztöndíjasok közül 2012-re 134 diák ismételt évet és esett el az ösztöndíj támogatástól, majd a 2013-as évben még 46-an. Így a 2013-as évben az első generáció 38 százaléka, míg a második generáció közül a hallgatók 27 százaléka esett el az ösztöndíj támogatástól (31 fő év közben bontotta fel a szerződést, míg 84 fő évet ismételt).

Megállapítást nyert, hogy a szakközépiskolákból érkező diákok nagyobb számban morzsolódnak le, mint a gimnáziumot végzetek. A lemorzsolódók között nagy számban vannak azok, akik a magyarországi karokra iratkoznak át. (ÁGYAS, 2016, 122 o.) A magyarok alulképzettsége miatt a Magyar Nemzeti Tanács iskoláztatási programjában¹⁷ markáns támogatási rendszert dolgoztak ki általános iskolától egészen a doktori tanulmányokig bezáróan, ezek közül párat említek: iskolabuszok hálózata, beleszólás a magyarul is tanító tanintézmények igazgatóinak kinevezésébe, felsőoktatási ösztöndíjprogram.¹⁸ Az utóbbi években a szerbiai felsőoktatási intézmények nem mutatják ki a hallgatók nemzetiségi hovatartozását. A magyar hallgatók számát újabban csak úgy tudjuk követni, ha a felvételizők körében megkeressük azokat, akik kérik a magyar nyelvű felvételi lapokat. Megállapíthatom, hogy az egyetemisták száma az utóbbi évtizedben körülbelül 1200 – 1500 hallgatóra csökkent, a többiek Magyarországon (mintegy 2200 – 2500-an) tanulnak. A magyar hallgatók egyébként is „szétszóródnak”, Újvidéken, Szabadkán, Szegeden, Budapesten koncentrálódnak (GÁBRITY MOLNÁR, 2008c, 2021; TAKÁCS, 2013). A Vajdaságban tanuló fiatalok szakmailag egyoldalú iskolai végzettséget produkálnak, vagyis többségük műszaki, pedagógus, esetleg közgazdász/menedzser végzettségű, ami nem előnyös a munkaerő-piaci foglalkoztatottságuk tekintetében. Ezért *korszerű*

oktatási hálózatok működtetésére lesz szükség, amelyekben mindinkább kifejezésre jut a munkaerő-piaci igény. Várat magára a régió tudományszervezési innovatív szerepének a megtervezése, ugyanúgy, mint a *határokon átívelő intézményes együttműködések kezdeményezése is*. El tudnám képzelni, hogy a Magyar Nemzeti Tanács koordinálásával a felsőoktatási intézmények szakemberei és az oktatáspolitikai képviselői együtt kidolgoznak egy stabil, de mégis rugalmas felsőoktatási együttműködési tervet a vajdasági és anyaországi felsőoktatási szereplők között. Szeged regionális felsőoktatási szerepe a vajdasági magyarok szemszögéből nézve fontos, hiszen több ezer diák/hallgató Magyarországon (Szegeden) tanul, mégis az intézményi kapcsolatok elégtelenek. Szabadka–Szeged relációban érdemes fejleszteni az együttműködést az orvosi, műszaki, gazdasági tudományok területén is. Az intézetvezetők elmondása szerint a műszaki képzés és kutatás terén a határon átívelő tudományszervezés intenzív együttműködési célpontjai inkább Kecskemét és Budapest. Tapasztalatom szerint a mezőgazdasági tudományok, pedagógia tudományok és gazdaságtudományok területén is folynak kutatási együttműködések. A humán-, a társadalomtudományok és az orvostudomány területén elsősorban személyi kapcsolatok működnek. Ezek nyomán elindulhatnak a távoktatásban fejlesztendő közös együttműködések, a közoktatás és a felsőoktatási szférában is. A szerbiai oktatásból kikerült és Magyarországon PhD-kurzusokon résztvevő több száz hallgató kapacitását sem használtuk még ki ebben az együttműködésben.¹⁹ A kapcsolattartásban részt vehetne a 2001-ben alapított, 2011-ben pedig felújított Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete.²⁰

6. Tanulmányi célú migráció okai

A magyar fiatalok külföldi továbbtanulásának megtervezésében közrejátszik, hogy vajdasági felsőoktatásban az etnikai közösségek anyanyelvű képzése nem megoldott, sőt a magyarok esetében a választható

¹⁷ Lásd: <http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/strategiak/oktatasi-fejlesztési-strategia-2016-2020> az iskolafejlesztési terveket, valamint: <http://www.mnt.org.rs/oktatasi/magyarul-tanulni>

¹⁸ A felsőoktatási ösztöndíjprogram (2011-től anyaországi forrásokból indult) aminek értékelése 2014-ben született meg (1039 ösztöndíjas lekérdezésével). A Magyar Nemzeti Tanács megbízásából Ágyas Réka és Ruményákovity Melinda végeztek kérdőíves elemzéseket az anyaország által támogatott ösztöndíjprogram hatékonyságáról (2014. január és február).

¹⁹ Megállapítás a 2011-ben elvégzett fókuszcsoporthoz vizsgálat után. Helyszíne: Szabadka, Regionális Tudományi Társaság konferenciaterme, Moderátorok: Dr. Gábrity Molnár Irén egyetemi tanár és Takács Zoltán doktorjelölt. (a hanganyag a Regionális Tudományi Társaság archívumában elérhető).

²⁰ <https://www.vmdok.org.rs/rolunk/>

szakok között eltérő az egyes tudományterületek reprezentáltsága (TAKÁCS ÉS GÁBRITY MOLNÁR, 2012). Közel öt évtizedes oktatói tapasztalatom során több ezer egyetemista sorsot követhettem. Belátom, hogy a kisebbségi magyar fiataloknál, a *zsákutcs karrierpályák* kommunikációs és egyéb társadalmi akadályokat foglalnak magukba. Gyakori a fásasztó és költséges tanulói ingázás a távoli lakhely miatt (különösen, ha országhatáron átkelve járnak a szegedi, vagy valamelyik budapesti karra). Megreked a karrier, ha a szülők nem képesek a tanulmány költségeit finanszírozni. A fiatalok egy része – szakmáján kívül és alulfizetetten – alkalmi munkát vállalt. Mások magánkarokon, illetve kihelyezett tagozaton, távoktatással próbálkoznak (GÁBRITY MOLNÁR, 2018).

A vajdasági magyarok tanulmányi célú migrációja a '90-es években kezdődött és ma is tart (TAKÁCS ET. AL., 2013, 2014). A társadalmi változások, de elsősorban a szerb belpolitikai viszályok (nacionalizmus, háború, embargó, bombázás) miatt a tradicionálisan többnemzetiségű Vajdaságban is erősödött az etnikai distancia (T. MIRNICS, 2001 ÉS GÁBRITY MOLNÁR, 2011). Ezt követően, amikor zökkenőmentes lett a határátkelés („fehér Schengen”, könnyített honosítás, a kettős állampolgárság), a feltörekvő vajdasági magyar értelmiség Magyarország felé fordult (GÁBRITY MOLNÁR, 2006b, 2008b, 2008c). Így, a nemzeti közösség szempontjából elégtelen szerbiai felsőoktatási feltételek és a negatív társadalmi (politikai és erkölcsi) átrendeződések ösztönözték a vajdasági magyar fiatalok migrációját (TAKÁCS ÉS KINCSES, 2013, 254 o.).

A 2001/2002-es iskolaévben²¹ a Magyarországon tanuló szak- és középiskolások száma 683 volt, a hallgatóké pedig 1229. Tíz év múlva az egyetemisták száma 1646-ra nőtt. A magyarországi felsőoktatási intézményekben 2013-ban már 2 161 hallgató tanult (beleszámítva a zentai kihelyezett kertészeti főiskolát is), ezek 70,1 százaléka állami finanszírozottként (1514 hallgató), míg 29,9 százalék költségtérítési formában (647 fő) (TAKÁCS, 2013).

A külföldön tanulók kérdőíves lekérdőzéséből látjuk, hogy a Magyarországhoz kötődő fiataloknak három karakteres csoportja van. Egyesek a tanulmányuk befejeztével hazatérnek szülőföldjükre (15 százalék), többségük Magyarországon telepe-

dik le (60 százalék), míg mások diplomájukkal az Európai Unióban igyekeznek munkához jutni (25 százalék). A fiatalok számára fontos az Európai Unió diploma megszerzésével járó előny, mindez pedig rámutat a növekvő tranzit migráció okára is. A Szegeden tanulók esetében fontos tényező a választott város közelsége, az ingázás lehetősége. (Megjegyzem, hogy az utóbbi években az országhatár átlépése jelentős várakozással, közlekedési akadályokkal járt.) Számukra az anyaországban való továbbtanulás nem jelenti a végleges elszakadást a szülőföldtől. A központi felvételi információs rendszer adatbázisa szerint (EDUCATIO 2012)²² a vajdasági magyar fiatalok szóródása városok szerint azt mutatja, hogy leginkább Szegedre (52 százalék), Budapestre (22 százalék), Pécsre (5 százalék), Gödöllőre (1 százalék) és Kecskemétre (1 százalék) jelentkeznek felsőoktatási tanulmányok céljából (TAKÁCS ÉS KINCSES, 2013, 257 o.).

Az anyaországban tanulók nem igen tudnak a szerbiai munkaerőpiac igényeihez alkalmazkodni, hiszen a szerb nyelvtudásuk gyengül, az oklevelek honosítása néha nehézségekbe ütközik (a két állami megegyezés ellenére is). Éppen ezért a hazatérési hajlandóságot egyéb programokkal és tervekkel lenne érdemes serkenteni (GÁBRITY MOLNÁR, 2008d).

7. Konklúziók a magyar tannyelvű oktatás kapcsán

A felsőoktatásban alkalmazandó *kisebbségi tannyelv* kapcsán a szerbiai oktatási törvényben nem igen van pozitív elmozdulás, sem pedig könnyítés. Ha egy karon két tannyelven nyitnak meg egy szakot, kénytelenek mindkét akkreditációs kérvényt átadni és a költséget duplán befizetni. Vajdaságban arra a pozitív gyakorlatra támaszkodunk, hogy a tartományi szervek rendszeresen javasolják vagy elrendelik a kisebbségek nyelvén történő felvételizés és konzultálás, illetve lektorálás lehetőségét a felsőoktatásban is. Ezt a gyakorlatot a szabadkai

²¹ Forrás: Statisztikai tájékoztató, Oktatási évkönyv 2011/2012, Budapest, 2012, 36 o.

²² Az adatbázisban szereplő hallgatók (N=2 806) 85 százaléka általános és normál felvételi eljárással, 1 százaléka keresztféléves eljárással, 14 százaléka pótfelvételi eljárással jelentkezett a magyarországi felsőoktatási intézményekbe a 2005–2010-es időszakban. Felvételt 2 161 hallgató nyert; 84 százalékuk tanult Magyarországon, míg 16 százalék kihelyezett képzésen (Zentán). (Takács, 2013, 111 o.)

karok betartják, de az újvidéki,²³ nagybecskereki, zombori fakultások kevésbé.

A vajdasági felsőoktatási intézmények a képzési programjaikban (néhány kivétellel) a hallgatókat nem készítik fel az azonnali munkaerőpiaci kilépésre, illetve az egész aktív életkorban történő foglalkoztathatóságra. A Vajdaságban magas a diplomás munkanélküli magyarok száma is, leginkább a közgazdasági, óvodapedagógusi és agrárvégzettségűek esetében. Ezzel szemben más képzési területeken hiányos a munkaerő-kínálat, amit a betöltetlen állások viszonylag magas száma is mutat (például hiányoznak a műszaki vagy az egészségügyi végzettségűek). Ennek hátterében többek között az áll, hogy a felsőoktatás kibocsátása és a gazdaság humán erőforrás-igénye nincs összhangban egymással (GÁBRITY MOLNÁR, 2013, 2014, 2015).

Az *interdiszciplináris szakokra* Vajdaságban mind nagyobb igény mutatkozik. Ha az állami egyetemek és rokon karok megtalálják a közösen, vagy az egyik országban (Magyarországon, vagy Szerbiában) akkreditált szakirányok hasznosulását, akkor elősegítik majd a munkanélküliség felszámolását a térségben.

A *térségben kikérdezett fiatalok*²⁴ körében *nincs kiforrott jövőkép a legkülönbözőbb diploma utáni szakosodás terén*. Legtöbbjük szívesen tanul tovább. A munkaerőpiacon egyébként is hátrányosabb helyzetű humán szakosok szívesebben vállalnak inkább szakmájukon kívül eső alkalmi, vagy részmunkát, minthogy tovább tanuljanak. Akkor jelentene érdeklődési alternatívát a Tanítóképzőben megszervezendő specializáló és mesterszak, ha az ott kapott új diploma biztos munkalehetőséget is ígérne. Azok

a fiatalok, akik hosszú időn át nem találnak munkát, akár rövidebb kurzusokat is elvégeznének. A vajdasági felsőoktatás egyik legfőbb igyekevése, hogy a magyar ajkú fiatalot elsősorban állami egyetemi diplomához juttassa (az Újvidéki Egyetem kereteiben). Ez bizonyossággal lehetővé teszi azt, hogy a vajdaságiak az otthoni felsőoktatás keretei között tanuljanak tovább és szerezzenek diplomát, ugyanis Szerbiában a magánkarok minősége néhány esetben kétes. Ha a fiataljaink külföldre mennek (akár az anyaországba), hazatérési szándékuk nagyon gyenge, amint munkát vállalnak külföldön. A szülőföldön tanulás növekedésével némileg ösztönöznénk a jelentkezéseket a hiányszakokra, sőt később enyhítenénk az egyes területeken tapasztalható munkaerőhiányt.

8. Javaslatok

Az oktatás minőségének emelése fontos tényező a vajdasági magyar közösség munkaerő-piaci pozíciójának erősítésében. E témában javaslom, hogy:

A Magyar Nemzeti Tanács az aktuális iskolastatisztikák és oktatási reformtörekvések hatására dolgozzon ki egy újabb *anyanyelvű oktatási stratégiát*. Érdemes kidolgozni a köz- és felsőoktatásban is a legfontosabb irányelveket, a pedagógusok/tanárok, valamint a tanulói/hallgatói mobilitás kérdésében. Újragondolandó, hogy az iskolai keretben megvalósuló anyanyelvű oktatási programok mely szegmense legyen a minimum, vagy a kiegészítendő anyagrész, amit elfogad a Szerb Oktatásügyi Minisztérium is. A magyar nyelvű oktatási programok és tantervek kidolgozásához és azok folyamatos újításához szakemberekre van szükség.

A vajdasági pedagógusok kompetenciáinak fejlesztése folyamatban van, de a megújítása és folyamatos követése kidolgozásra vár. Ezen a téren az MNT, Észak-Bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar együttműködése várható el, amihez az anyaországi tapasztalatok társulnának. A minőséges oktatás érdekében Vajdaságban mobilizálni kell számos közoktatási intézmény szakemberét és pedagógus állományát. A tapasztalatok szerint nem sok tanár vállalja a közszereplést (nyilvános előadások, munkaanyagok elkészítése, nyári egyetemek,

²³ Éveken keresztül például az újvidéki Jogi Kar elzárkózott, a magyar nyelvű felvételi megszervezése előtt, ami miatt a *Vajdasági Magyar Diákszövetség – VaMaDiSz* bírósági perben állt velük.

²⁴ Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar megbízásából 2006-ban és 2009-ben a szociológiai kutatócsoport kérdőíves terepmunkával elvégezte az Észak-Vajdaság térségére jellemző munkaerő-piaci elvárások és a kibocsátó iskoláztatási szempontok elemzését. Abból indultak ki, hogy a munkaerő-piaci elvárásoknak és az oktatási intézmények kibocsátó kapacitásának valahol találkozni kell. A lekérdezésben 156 vajdasági friss diplomás vagy munkában levő magyar fiatal vett részt. 2006-ban 20 interjú és 2 fókuszcsoportos vizsgálatot szerveztek meg 22–30 év közötti 15 diplomás bevonásával (Szabadkán). A kérdőíves kvótás lekérdezést 2009-ben folytatták 108 magyar fiatalból álló mintán Szabadka, Magyarkanizsa, Ada, Nagybecskerek (Muzsla, Szentmihály, Lukács falva) és Újvidék környékén. A második célcsoport a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Közművelődési Tanszék kihelyezett Rendezvényszervező specializáció szakának 13 hallgatója volt.

versenyek, tehetséggondozás). Szükséges a kiegészítő kurzusok és továbbképzések megtartása, főleg a fiatal és a középkorú tanárok körében.

A vajdasági közoktatásban szereplő magyarul is oktató iskolák infrastrukturális felszereltsége ugyan erősödött, de még mindig elégtelen (számítógépes felszereltség, interaktív „okos táblák” használata). A helyzet pontos felméréséhez a Magyar Nemzeti Tanács közbenjárására lesz szükség, ugyanis a vajdasági tartományi oktatásügyi titkárság engedélyével az egyes iskolák digitális eszközrendszerét bővíteni, sőt megújítani szükséges. Ehhez a szerbiai, anyaországi és EU-s támogatásokat érdemes előre látni.

A fiatalok tisztában vannak azzal, hogy – tekintettel a gyors társadalmi és munkaerő-piaci változásokra – új ismeretek, képességek szükségesek, vagyis a *szakképzés/továbbképzés életvitelünk alapvető problémája*. Vajdaságban *hiányoljuk a pályaaorientációs tanácsadást, meg persze az oktatásmenedzselőket*, akik folyamatosan vizsgálódnak a kompetens oktatási intézmények átszervezése érdekében, persze a munkavállalók elvárásait figyelembe véve. A Diplomás Pályakövetési Rendszer létezik Szerbiában, de a gyakorlatias és a szisztematikus alkalmazása még erőtlén.

A vajdasági munkaerőpiacon a közgazdasági és az informatikai/műszaki képzés terén kielégítőnek tűnik a szakemberlétszám, de a mezőgazdaságban, egészségügyben, részben a gépészeti szakmában is szakemberhiányról beszélhetünk. A digitális tananyagfejlesztés terén a magyarországi tananyagok határon túli felhasználása ezért nélkülözhetetlen. A koordinált Kárpát-medencei szakmai találkozók és folyamatos tapasztalatcsere azért is fontos lenne, mert lehetőséget nyújt az oktatás külhoni jógyakorlatainak magyarországi adaptációjára is. A legpraktikusabb megoldás a Kárpát-medencei oktatási digitális tudástárak kiépítése, annak könnyített hozzáférhetővé tétele lenne. Egységes internet hálózatban, folyamatosan feltölthető tananyagrendszer kapcsán érdemes szakmai és államközi oktatási megbeszéléseket indítványozni.

A szakemberi mobilitás és cirkuláció mellett fontos a tudományos információcseré, a különböző profilú tudományos kutatóműhelyek (kari és tanszékkapcsolatok) létrehozása azért, hogy az érdekelt szerbiai és magyarországi tudományos és felsőoktatási in-

tézmények képviselői találkozhassanak és együtt dolgozhassanak. Kidolgozhatók összehangolt kutatási projektek (tematikai prioritások) és a közös kutatási tervcsomagok (megjelölve a kivitelezőket és forrásokat).

Az értelmiségi emigráció egyirányúvá vált az EU és Magyarország felé (Gábrity Molnár, 2018). A vajdasági magyar fiatal tudós karrierépítése során hosszabb időre az anyaország vagy más EU-s ország felé „sodródik”. Akik hazajönnének, intézményi háttér (kutatói állás) hiányában nem tudnak elhelyezkedni. A magyar érdekeltségű tudományos hálózatépítés és intézményi háttér híján a *mentorálás sem elég hatékony*. Javasolom egy magyarságkutatásra és régiófejlesztésre is alkalmas intézmény megalapítását vagy önálló központként, vagy a Magyar Tannyelvű Tanítóképzőben működtetett intézetként.

9. Összegzés

A jogi keret Szerbiában garantálja ugyan a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatását a közoktatásban, annak gyakorlati megvalósulása azonban problémákba ütközik. A nemzetiségek nyelvén tanuló hallgatók száma csökken, a kisebbségek nyelven oktatók (különösen a szaktanárok) hiányoznak. A kutatásokból és adatokból okulva a vajdasági magyarság félelme nem csillapodik az „agyelszívás” kapcsán. Szerbia jelenleg szűk karrierlehetőséget tud nyújtani, ezért a diplomások egy része a képzettségének nem megfelelő munkát végez. Többségük úgy véli, hogy a szerbiai fizetése alacsony, ezért munkahely-változtatást terveznek, vagy külföldre vándorolnának.

A vajdasági magyar művelődési és oktatási/tudományos életből hiányzanak a szakemberek. A fokozatos szórványosodás miatt nincs egységes területi humán erőforrás-koncentrátság sem a magyarok körében. (Megjegyzem, hogy Szabadka–Zenta–Újvidék értelmisége mutat még önszerveződési és intézményes aktivitást.) A magyar szakemberpótlás csaknem lehetetlen magyar érdekeltségű oktatási intézmények, karok, tanulók és tanárok nélkül. A *brain drain* vajdasági magyar viszonylatban öngerjesztő folyamat, ami a tanulmányi célú emigrációval kezdődik, ezért a vajdasági magyar elitformáló és elit-megtartó „intézmény- és hálózatfejlesztési politika”

megújításakor a kisebbségi közeg szempontjából konstruktívabb és racionálisabb megoldásokra van szükség (GÁBRITY MOLNÁR és ILLÉS, 2016).

A tudósutánpótlásban a külföldön tartózkodókkal („diaspora option”) is érdemes felvenni a kapcsolatot. A tudományos diaszpórákkal fejleszthető az új ismeretek keringése, ami egy lehetőség a klasszikus agyelszívás felszámolására. Ez intenzív és folyamatos kommunikációt jelenthetne a magasan képzett, külföldön élő magyar szakemberekkel is. Fontos, hogy tudásukat és kapcsolataikat beépítsük a hazai gazdasági és tudományos életbe (tanulmányutak, vendégoktatói megbízások, konferenciák, közös kutatási programok, koordinációs irodák, projektek és adatbázisok). A hazatérést fontolgató szakembereknek információkat, munkaközvetítési segítséget, támogatást kell nyújtani. Megtervezendő a „brain circulation”, vagyis az „agyak körforgása”.

Irodalom

Az oktatási struktúrák Kárpát-medencei makro-regionális együttműködését támogató kutatások keretében (EFOP-3.10.1-17-2017-00002). 2018. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet. Ld. Gábrity Molnár Irén (2018). „Kutatások, vizsgálatok a felsőoktatásra és köznevelésre hatást gyakorló tényezők, tendenciák megismerése érdekében Vajdaságban”.

Ágyas Réka (2016): A vajdasági magyar fiatalok mérföldkövei. In Gábrity Molnár Irén (szerk.), *Kutatások sodrásában – az mtt 25. éve* (pp. 119–132). Szabadka, Szerbia: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gábrity Molnár Irén (2006). Oktatásunk jövője. In Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.), *Oktatási oknyomozó* (pp. 61–122). Szabadka, Szerbia: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gabrić Molnar Iren (2006a). Vitalne karakteristike, obrazovna struktura i perspektiva vojvođanskih Mađara. *Zbornik Matice Srpske za društvene nauke*, 121, Novi Sad: Szezb Matica., pp. 359–367. http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/casopisi/drustvene_nauke_121.pdf

Gábrity Molnár Irén (2006b). Oktatásügy – a tudás alapú társadalom felé. In Gábrity Molnár Irén és Ricz András (szerk.), *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek* (pp. 103–130). Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Gábrity Molnár Irén (2008/a). A Bolognai-folyamat Szerbiában az Újvidéki Egyetem példáján. In Kozma Tamás és Rébay Magdolna (szerk.), *A bolognai folyamat Közép-Euró-*

pában, Oktatás és társadalom, 2. (pp.107–128). Budapest: Új mandátum Könyvkiadó.

Gábrity Molnár Irén (2008b). *Oktatásunk láttelepe*. Újvidék–Szabadka: Fórum Könyvkiadó, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.

Gábrity Molnár Irén (2008c). Oktatásügy a térségben. In Gábrity Molnár Irén (szerk.), *Képzettek a jövő, A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában* (pp. 31–108). Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Gábrity Molnár Irén (2008d). Higher educational chances in Vojvodina – ethnical research. In Erika Hammer és László Kupa (szerk.), *Ethno-Kulturelle Begegnungen in Mittel- und Osteuropa*, Socialia, Studienreihe Soziologische Forschungsergebnisse, Band 94. (pp. 233–245). Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

Gábrity Molnár Irén (2009). Továbbképzési esélyek a kisebbségi létben – A vajdasági magyarok esélyegyenlőségének példáján. In *Az esélyegyenlőség és a felzárkóztatás vetületei az oktatásban*, I. Általános kérdések (anya)nyelvi oktatás (pp. 15–25). Újvidék–Szabadka: Forum Könyvkiadó, Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.

Gábrity Molnár Irén (2011). A Szerbia–Magyarország határtérségében kialakult új térségtudatról – a vándorok és ingázók vallomása. In Győri Ferenc (szerk.), *A tudás szolgáltatásban*. A Közép-Európai Monográfiák, 5. (pp. 119–128). Szeged: VIKÉK.

Gábrity Molnár Irén (2013). A magyar nyelvű felsőoktatás és a munkaerőpiac a Vajdaságban, In Darvai Tibor (szerk.), *Felsőoktatás és munkaerőpiac – Eszményektől a kompetenciák felé*, (pp. 229–240). Szeged: SETUP Belvedere Meridionale. <http://meridionale.hu/letolt/felsooktatasesmunkaeropiac.pdf>

Gábrity Molnár Irén (2014). Felsőoktatási esélyek kisebbségi létben, Vajdaságban. In Gróf Annamária, N. Császi Ildikó és Szoták Szilvia (szerk.), *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a 21. század elején*, Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, 165. (pp. 117–123). Budapest–Alsóőr: Tinta Könyvkiadó – UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet kiadványai. http://www.tintakiado.hu/book_view.php?id=433&content=contenttable

Gábrity Molnár Irén (2015). A munkáltatói igények a Vajdaságban, A képzési igények és a munkaerővel szemben támasztott elvárások felmérése a Vajdaság foglalkoztatóinak körében. In Képzési portfólió kialakítása a foglalkoztatók szakképzett munkaerő iránti igényeinek felmérésére alapozva, a TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0002 sz. Tudás-ipar igényeit kiszolgáló felsőoktatási

szolgáltatások megalapozása a Dél-Alföldi régióban című projekt. *Kézirat*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.

<https://www.u-szeged.hu/download.php?docID=52292>

Iren Gabrić Molnar és Edit Soós (2016). The instruments of the European Union cross-border regional cooperation. (review articles). *Anali Ekonomskog fakulteta Subotica*, 52 (36), pp. 3–24. (Szabadka: Közgazdasági Kar.) <http://www.ef.uns.ac.rs/anali/arhiva/anali-br-36-2016.pdf>

Iren Gabrić-Molnar és Sándor Illés (2016). Emigrációs-tokovi i saradnja vidokoškolskih ustanova u regionu (Emigrációs folyamatok és a régió felsőoktatási intézményeinek az együttműködése). In Samu János, Horák Rita (szerk.), *Évkönyv, Tanulmánygyűjtemény, X (2015) (1)*, pp. 129–143. Szabadka: Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szerbia. http://magister.uns.ac.rs/files/documents/2016.09.01.13.08.07_57c80c17ec93e_Evkonyv2015.pdf

Gábrity Molnár Irén (2016a). A tanítóképző alapítása álomcsapda vagy valóság? In Lepes Josip (szerk.), *A szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar első tíz éve (2006–2016) – jubileumi kötet* (pp. 17–22.) Szabadka: Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.

Iren Gabrić Molnar és Gizella T. Molnár (2017). The Qualification Requirements of Companies and Businesses towards Their Staff. *Anali Ekonomskog fakulteta*, 53 (37), pp. 1–13. (Subotica: Közgazdasági Kar.)

Gábrity Molnár Irén (2017). Képzettségi helyzetkép a Vajdaságban. In Pusztai Gabriella és Márkus Zsuzsanna (szerk.), *Szülőföldön magyarul Iskolák és diákok a határon túl, Oktatáskutatás a 21. században*, 2. (pp. 28–41). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Gábrity Molnár Irén (2018). A pályaaorientáció útvesztői. In Pusztai Gabriella és Szigeti Fruzsina (szerk.), *Lemorzsolódás és perzisztencia a felsőoktatásban*. Oktatáskutatás a 21. században. 6. (pp. 91–106). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Gábrity-Molnár Irén (2018a). Töprengés az elitemigrációról a Vajdaságból. In Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében 3. Migráció 2018*. (pp. 211–226). Közép-Európai monográfiák könyvsorozat. Szeged: VIKEK. Egyesület Közép-Európa Kutatására.

Iren Gabric Molnar and Teréz Kovács (2019). Support to the economic development of Vojvodina from Hungary. *The Annals of the Faculty of Economics in Subotica*, 55 (41), pp. 3–15. Subotica: Ekonomski fakultet.

Gábrity Molnár Irén (2021). A vajdasági magyarok útkeresése (szociológiai jelenségvizsgálatok), In Pap Tibor

Az első száz év. A kisebbségi magyar identitás szervezeti és intézményi kontextusa a Vajdaságban (pp. 264–278). Szabadka: Szekeres László Alapítvány, Vajdasági Magyar Képző-, Kutató- és Kulturális Központ.

Gábrity Molnár Irén (szerk.) (2016). *Kutatások sodrásában – az mtt 25. éve* (Jubileumi tanulmánykötet). Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.) (1997). *Anyanyelvű oktatásunk (Tanulmánykötet és címtár)*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.) (2001). *Félszekhagyó vajdaságiak (Tanulmánykötet és statisztikai adattár)*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gábrityné Dr. Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.) (2002). *Holnaplátók (Ifjúsági közérzetmérleg)*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Mirnics Zsuzsa (szerk.) (2003). *Térfoglaló (Ifjúsági szerep és közösségvállalás)*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.) (2006). *Oktatási oknyomozó (Vajdasági oktatástanulmányok)*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Statisztikai Tájékoztató Oktatási Évkönyv 2011/2012. Budapest: Emberi Erőforrások Minisztériuma, Statisztikai Osztály.

Takács Zoltán (2010). Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken. In Somogyi Sándor (szerk.), *Évkönyv 2009* (pp. 61–85). Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Takács Zoltán (2012). Regionális és határon átvívelő felsőoktatási intézménykapcsolatok és együttműködések Észak-Vajdaságban. *Educatio. Magyar kisebbségek az oktatásban*, 21 (tavasz), pp. 104–122.

Takács Zoltán és Gábrity Molnár Irén (2012). PhD. karrier-utak, érvényesülési pályák, emigráció a vajdasági magyar doktoranduszok körében. In Francisković Dragana és Hózsá Éva (szerk.), *Évkönyv, Tanulmány gyűjtemény* (pp. 180–190). Szabadka: Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.

<http://magister.uns.ac.rs/attachments/article/111/Evkonyv2012%203%E2%80%93937.pdf>

Takács Zoltán (2013). *Felsőoktatási határ/helyzetek*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.

Takács Zoltán, Tátrai Patrik és Erőss Ágnes (2013). A Vajdaságból Magyarországra irányuló tanulmányi célú migráció. *Tér és Társadalom*, 27 (2), pp. 77–94.

Takács Zoltán, Tátrai Patrik, Erőss Ágnes, Filep Béla és Ristić Dušan (2014). Tanulmányi célú migráció: a vajdasági hallgatók esete. In Takács Zoltán és Ricz András (szerk.),

Regionális kaleidoszkóp (pp. 279–292). Szabadka: Regionális Tudományi Társaság.

Takács Zoltán és Kincses Áron (2013). Vajdasági hallgatók Magyarországon. *Területi Statisztika*, 53 (3), pp. 253–270. <http://www.ksh.hu/terstat/2013/03>

T. Mirnics Zsuzsanna (2001). Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In Gábrity Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa (szerk.), *Fészekhagyó vajdaságiak*, pp. 162–204. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság Szerbia.

http://www.mtt.org.rs/publikaciok/mtt_konyvsorozatok/04_Feszekhagyó_Vajdasagiak.pdf Letöltés: 2014. 06. 14.

Források

Magyarságkutató Tudományos Társaság (MTT) honlapja: www.mtt.org.rs Letöltés: 2022. 07. 29.

Procena Stanovništva 2022, Beograd: Statistički Zavod Srbije. <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva> Letöltés: 2022. 07. 27.

Prosperitati Alapítvány honlapja: <https://www.prosperitati.rs/szabadka>

Magyar Nemzeti Tanács (MNT). Oktatásfejlesztési stratégia,

2016–2020. <http://www.mnt.org.rs/dokumentumok/strategiak/oktatásfejlesztési-strategia-2016-2020> Letöltés: 2022. 07. 20.

Magyar Nemzeti Tanács (MNT). Magyarul tanulni. <http://www.mnt.org.rs/oktatás/magyarul-tanulni> Letöltés: 2021. 05. 03.

Magyar Nemzeti Tanács (MNT). <http://www.mnt.org.rs/felsooktatási-információk> Letöltés: 2020. 08. 08.

Újvidéki Egyetem. <http://www.uns.ac.rs/sr/> Letöltés: 2022. 07. 25.

Szerbia felsőoktatási intézményeiről: <https://mpn.gov.rs/prosveta/visoko-obrazovanje/> továbbá <https://www.obrazovanje.rs/sr-lat/obrazovni-sistem/visoko-obrazovanje/vrste-studija> Letöltés: 2022. 07. 31.

Szerbia felsőoktatási rendszeréről: <https://mpn.gov.rs/prosveta/visoko-obrazovanje/> Letöltés: 2022. 07. 31.

Vajdaság Tartományi Oktatási, Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Nemzeti Községi Titkárság adattára. <http://www.puma.vojvodina.gov.rs/index.php?lang=3> Letöltés: 2021. 02. 10.

Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete. <https://www.vmdok.org.rs/rolunk/> Letöltés: 2022. 07. 31.

KEMECSI LAJOS

A budapesti Néprajzi Múzeum új épületei

Korszerű múzeumépítészet

A görög-latin eredetű múzeum szó eredetileg az antik tárgyakat, régiségeket, régi korok emlékeit, műtárgyait őrző, gyűjtő, kutató és feldolgozó, illetve kiállító intézmény, valamint annak helyet adó épület megnevezése. Az új múzeumépületek megépülése és az intézményi paradigmaváltás és stratégia összefüggései általános tanulságokat is hordoznak, és messze túlmutatnak az egyes érintett múzeumok működési feltételeinek keretein. A múzeumi épületek bárhol a világban a közvetlen emblematikus építészeti, várostervezési jelleg, illetve az intézményi átalakulások és útkeresések révén egyre bővülő funkciókeresésen túl az érintett múzeum mint intézmény konstrukcióját is leképezik.

A múzeumok működtetése muzeológiai és gazdasági értelemben egyaránt prosperáló, ezért tudatosan rendelnek urbanisztikai funkciót és szerepet az épülő-átalakuló múzeumépületeknek. A múzeumok épületeinek elhelyezése minden időben üzenetet hordozott: így pl. a bécsi Kunsthistorisches és a Naturhistorisches Museum épületeinek kettőse is. A két neobarokk palota a 19. század végi természet és ember kulturális kettősét jelképezi elhelyezésével

és gyűjteményeivel egyaránt.¹ A bécsi példánál maradv a Museumsquartier kiváló példa a 19. század és a kortárs globális gazdaság nyilvános térről alkotott elképzeléseinek összevetésére.²

Az építészeti összefoglalások a második világháborútól máig tartó időszakot egyértelműen a múzeumok korának nevezik.³ A múzeum a 20. századra nyilvánvalóan indoktrinációs eszközzé vált. Alapprobléma viszont, hogy nehéz megteremteni a gondolati terek hagyományának és a modern kommunikációs áramlatban való helykeresésnek az egyensúlyát. A múzeumok gyűjteményei és épületei rendszeresen átértelmezik egymást. A múzeumi világnak egyértelműen szerencsés a versenyhelyzet, az, hogy nincs egyeduralkodó építészeti irányzat a szférában. Az viszont egyértelmű, hogy a korábbi „szekularizált templomok” mára a kulturális turizmus célpontjaivá alakultak – nem kis részben éppen az építészeti megújulás eredményeként. A kortárs kulturális kontextus és a találkozási hely jelleg az egyik legfőbb üzenete a jelenlegi múzeumépítészetnek – múzeumi üzenetnek.⁴ A múzeumnak a közvetlen környezetével való

¹ Vö. Ébli, 2005, 30–31. o.

² György, 2003, 125. o.

³ Cságoly, 2004, 269. o.

⁴ György 2003. 20.

találkozása elkerülhetetlenné teszi a fogyasztói társadalom szemantikájával való találkozást.⁵ A múzeumépületek helyét a városi térrendszerekben a politikai rend reprezentációjának szándéka is formálta, illetve formálja. A globális, transznacionális nagyvárosok, megapoliszok arculatának kiemelt jelképeivé válhatnak az épülő múzeumok, s egyben a kulturális párbeszéd fórumaivá. A mai társadalom és kultúra heteronómiájának egyértelmű megfogalmazása egy-egy sikeres múzeumi épület. A többértelműség, a nyitottság és a kölcsönhatás, illetve párbeszéd helyszíneinek megfogalmazása az egyik alapvető üzenete az építészeti alkotásoknak és terveknek. A szoros összefüggésben működő belsőépítészeti megoldások elemzése kiváló kapcsolódási pont lehet a korszerű kiállítástervezés és építés komplex területeihez. A kiállítási útvonalvezetés (direkt vagy szabad) megoldásai közül a labirintus és a csarnoktérben szervezett áramló tér az utóbbi években épült nagy múzeumok rendező elvei. A Néprajzi Múzeum korábbi főigazgatója, Fejős Zoltán is idézi Carol Duncan megállapítását a látogatók rituális mozgásáról a múzeumi épület által megszabott útvonalon.⁶ Fontos annak a trendnek az értékelése is, amely szerint a múzeumi látogató az élményeinek többségét az építészetből és kísérő eseményekből szerzi. A kortárs sikeres múzeum olyan helyként funkcionál, amelynek használói és formálói (!) egyaránt tisztában vannak folyamatos átalakulásával, az újrendezések logikájával, s ezt már épületével is sugallja.⁷

Általában nem hangsúlyozott a múzeumi épületek működtetésének, fenntartásának problematikája. Pedig a működés költségeit minden esetben nehezebb fedezni, mint a megépítési nagy projekteket. Hiszen az intenzív múzeumi terjeszkedés, a boom eredményeként építészeti csodák születnek állami vagy magán források felhasználásával, de a mindennapi működés költségeinek fedezete már jóval kevésbé vonzó a forrásgazdák számára. Nem azonos a presztízse a megépítés és a működtetés aktusának sem. S ez az egyik eredője a látogatószám-növelés céljával létrehozott giga tárlatoknak, vagy a különböző múzeumi bevételtermelő szolgáltatások

(boltok, kávézók, üzletek) terjedésének. A megépült múzeumi épületek számláit egyértelműen hatékonyabban segíti fedezni a kiskereskedelmi bevétel, mint a megnőtt kiállítási terület.⁸ A kiállítás/attrakció lehet az a hívó jel, ami a fogyasztásra ítélt/készített látogatót az intézménybe csalogatja.

Szintén háttérbe szorul a múzeumi épületek eseteinek elemzésében a múzeumok funkcionális rendjének értékelése. Pedig az építészeti szakirodalomban közönségszolgálatnak és intézményi oldalnak nevezett működési oldalak egészséges viszonya az egyik titka a hosszútávon is sikeres múzeumépületnek. Az előcsarnoki, közönségszolgálati és kiállítási zónák mellett az intézményi oldalon találhatóak az igazgatási, a kutatási, a restaurálási, raktár- és épületfenntartási zónák. A jelenleg sikeres múzeumműködtetési irányokban a múzeumi boltok, a vendéglátás funkcionális terei alapvető jelentőségűekké váltak. A múzeumi funkciók alapfeladatainak ellátását tesszik lehetővé a különböző méretű előadótermek, szakköri vagy klubhelyiségek.⁹

Nemzetközi tapasztalatok a Néprajzi Múzeum új épületeinek megvalósításában

A fenti funkcionális rendszer tervezését és a megfelelő megoldásokat, illetve alapterületi igényeket a saját tevékenység alapos kiértékelésén túl, széles körű hazai és nemzetközi tájékozódás is segítette. Célzott szakmai tanulmányutakon vettek részt a Néprajzi Múzeum szakemberei olyan külföldi intézményeket fölkeresve, ahol színvonalas és sikeres raktár- és épületfejlesztések valósultak meg. Ezeket az utakat az érintett intézmények szakembereivel egyeztetve készítettük elő a tervezési szempontokat messzemenően szem előtt tartva. Így a *British Museum* új raktárbázisát még az épülés fázisában több alkalommal tudták meglátogatni a kollégák. Szintén brit projektként tanulságos az a hatalmas vállalkozás, melynek során a *Victoria & Albert Museum East Collection and Research Centre* projektje keretében mintegy 250.000 tárgyat, óriási archívumot és 350.000 könyvet – azaz a Néprajzi Múzeum vonatkozó kollekcióihoz méretükben hasonlókat költöztetnek a brit

⁵ György, 2003, 124. o.

⁶ Fejős, 2003, 165–166. o.

⁷ Macdonald, 2011, 219–318. o.

⁸ Vö. Ébli, 2005, 124. o.

⁹ Vö. Cságyoly, 2004, 287–290.

kollégák. Az építészeti megoldásokon túl a legrészletesebb állományvédelmi eljárások és módszerek, a tárgytároló rendszerek, és a nyilvántartási eszközrendszer szempontjából különösen a franciaországi (*Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (Mucem)*, Marseille, illetve *Musée des Confluences*, Lyon) és a svájci intézmények megismerése volt hasznos. A meglátogatott genfi (*MEG: Musée d'ethnographie de Genève*), a baseli (*Museum der Kulturen*) és zürichi (*Swiss National Museum*) múzeumi raktárbázisok igazolták a múzeumi szakemberek által megfogalmazott szakmai szempontok jó irányát és további támogatást adtak a legmodernebb körülmények kialakításához. A nagy külföldi múzeumi gyűjtemények elhelyezésére a Városligetben kialakított megoldás számos esetben hasonlít. Miként a városligeti főépülettől függetlenül más helyszínen működik a Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központ, hasonló a példaként is értékelhető marseille-i és a zürichi óriási és új bázisok megvalósult komplexuma is.

Méretében az új Néprajzi Múzeumhoz hasonló az antwerpeni *Museum aan de Stroom (MAS)*. Ez az egyik modern nemzetközi trendeket képviselő múzeum, melynek jellemzői a követendő működés szempontjából is tanulságosak. A múzeum 470.000 műtárgya közül a központi épületben őriznek 180.000 darabot, míg a többit a város két különböző pontján tárolják vadonatúj raktárakban. Szintén francia példa a *Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (Mucem)* Marseille-be költöztetése, épületének megépítése. A múzeumi üzenet és küldetés újradefiniálása, a korábbi válságba került múzeumok a *Musée de L'Homme* és a *Musée National des Arts et Traditions Populaires (MNATP)* gyűjteményeinek részleges összevonása adta a kiindulást a rendkívül látogatott épületű etnográfiai múzeum létrehozásához.

A képzőművészet és az etnográfia közös múzeumi térbe illesztése, új városi térben való elhelyezése szempontjából inspiráló példát jelentenek a 2022 szeptemberében megnyílt berlini *Humboldt Forum* hatalmas épülete és az ott megnyílt közel 17.000 négyzetméteres etnológiai – antropológiai kiállítások. A Néprajzi Múzeum rendkívül gazdag textilgyűjteményének raktározási és korszerű kiállítási megoldásai miatt különösen fontos volt az

augsburgi *Staatliches Textil- und Industriemuseum* megismerése. A *Rijksmuseum Depot* 250.000 műtárgyat és a *Collectiecentrum Amsterdam Museum* 80.000 műtárgyat őrző korszerű raktárai szintén kiváló műszaki megoldásokat tettek megismerhetővé az odalátogató restaurátor kollégák számára.

A Néprajzi Múzeum elhelyezésének előtörténete

A fentiekben tömören összefoglalt általános szempontokat és nemzetközi tapasztalatokat követően a Néprajzi Múzeum új épületeinek részletes bemutatása előtt, célszerű röviden összefoglalni, hogy miért költözött el korábbi helyéről a Kossuth téren álló Igazságügyi Palotából az intézmény. A Néprajzi Múzeum elhelyezésének zaklatott története során alapításától, 1872-től 1892-ig a Magyar Nemzeti Múzeum épületében működött. 1892-ben a Várkert Bazárba költöztették, de a nem megfelelő körülmények miatt már 1893-ban egy Csillag utcai bérház lakásaiban – egyre növekvő alapterületen – helyezték el. Itt készült első állandó kiállítása is. 1906-ban az Országos Ezredéves Kiállításból megmaradt városligeti Iparcsarnok üresen álló épületébe költöztették a korábbi egyre szűkösebb helyről. Innen az épületet és a gyűjteményt ért viharkár miatt 1924-ben került a múzeum a tisztviselőtelepi gimnázium üres épületébe. A népligeti iskola-épületben (Könyves Kálmán körút 40.) 1929-től harminc teremben tárta a múzeum a látogatók elé rendkívül gazdag anyagát a magyar népi kultúráról és a világ népeiről. A Néprajzi Múzeum 1975-ben költözött a Kúria Parlamenttel szemben lévő épületébe. A fentiekben röviden összefoglalt történet is jelzi, hogy a Néprajzi Múzeum, amely a magyar népi kultúra legnagyobb és legkomplexebb gyűjteményét őrzi, fennállása óta még *soha nem működött* múzeum számára tervezett épületben.

Ezen a helyzeten kívánt változtatni a kormány, amikor a Liget Budapest Projekt egyik elemeként döntött a Néprajzi Múzeum számára tervezett és épített új objektumokba költöztetéséről. A gyűjtemények költöztetésének célpontja az egykori Szabolcs utcai kórház területén felépített Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központja (NMGYK) lett.

A Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központja

Az NMGYK épületkomplexumának terveit a magyar NARMER Stúdió készítette Vasáros Zsolt DLA vezetésével. Rendkívül intenzív és esetenként különösen feszítő határidők mentén a Néprajzi Múzeum munkacsoportjának tagjaival szoros együttműködésben készültek a tervek.¹⁰ Az alapkövetétel ünnepélyes aktusára 2016. október 24-én került sor, mikor befejeződött a mélyépítési szaktevékenység. 2018. február 23-án az ún. „bokréta ünnep” jelezte az épület legmagasabb pontjának elérését. 2019 májusában adták át az elkészült épületet Orbán Viktor miniszterelnök részvételével, és ez után kezdődhetett meg a bonyolult raktártechnológia kialakítása, illetve a műhelyek berendezése. A Néprajzi Múzeum műtárgyai 2020 novemberétől 2021. augusztus végéig költöztek a véglegesnek szánt új raktárakba.

A létrejött korszerű, 21. századi igényekhez igazodó

intézmény célszerűen a különböző anyagok szerinti raktári rendszerrel működik. A számítógépes nyilvántartás lehetőségei nem teszik elengedhetlenné a különböző anyagú, de muzeológiai/lokális/tematikai összefüggés miatti közvetlen fizikai összetartozást, raktározást. Így tehát az állagvédelmi szempontból ideális körülmények között raktározott digitalizált műtárgyak muzeológiai feltárása biztonságosan kivitelezhető. A raktárak átcsoportosítása a költözéssel párhuzamosan zajlott: a korábbi, a tárgyak gyűjtési helyét, földrajzi vonatkozását kizárólagosan alapul vevő raktárfelosztás helyett indokolt volt a méret és anyag szerinti részleges átrendezés. A világszínvonalú új tárolási rendszerek kialakítása az ideális helykihasználást, a biztonsági előírásokat és a tárgyak állagvédelmi szempontjait maximálisan szem előtt tartva történt. Meghatározó az intézmény jövőképe szempontjából a prognosztizált folyamatos gyűjteménygyarapodás figyelembevétele az új raktár tervezésénél. Ismereteink alapján további közel két évtizedre megoldódnak a gyűjtemény elhelyezésének kérdései.

¹⁰ Sasvári–Vasáros, 2014, 12–13. o.

1. kép: A Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központjának épülete

Forrás: Néprajzi Múzeum, Budapest

A Néprajzi Múzeum raktárai egy teljesen új építésű épületbe kerültek. A térszint alatti négyszintes beépítés *műtárgyraktárként* funkcionál, a térszint fölötti földszint és emelet a restaurálási funkciót és a létesítmény kiszolgáló tereit foglalja magában. Az egyes raktári egységek zsiliprendszerrel, manipulációs terekkel egészülnek ki. A tisztán raktári funkciót – túlnyomó többségében hatékony – helykihasználást biztosító korszerű elektromos motorral működtetett, tömör tárolási rendszerekkel felszerelve 10.088 négyzetméteren alakítottuk ki. A fenti funkcionális rendszer tervezését és a megfelelő megoldásokat, illetve alapterületi igényeket a saját tevékenység alapos kiértékelésén túl széles körű hazai és nemzetközi tájékozódás is segítette.

Az új helyszínen, az NMGYK-ban a különböző anyagok eltérő tulajdonságai indokolták a különálló, specializált *restaurátorműhelyek* kialakítását: fémrestaurátor-műhelyt, farestaurátor-műhelyt (255 nm) külön a poros munkák végzéséhez alkalmas térrel, illetve pormentes munkákhoz kialakított munkaszobával hoztunk létre. A rendkívül gazdag gyűjteménnyel kapcsolatban működő, külön kerámiarestaurátor-műhelyt (135 nm) alakítottunk ki. A bázison működik a speciális felszereltségű bőrrestaurátor-műhely, melyben biztosított a bőrfestés helye is. Az archívum hatalmas anyagát is kezelő papírestaurátor-műhelyt (373 nm) több munkaállomással alakítottuk ki, ahol nagy méretű ipari mosogató, ioncserélő-berendezés, elszívó-berendezés, vágóasztal, illetve prések, vágógép, szárítóállványok, segédanyag-tároló-polc egyaránt működnek. Az európai összehasonlításban is kimagasló értékű és méretű textilgyűjteménnyel kapcsolatban a komplex feladatrendhez igazodva munkaszobák és festőhelyiség, mosóhelyiség kialakítása egyaránt szükségessé vált. A modern gyűjteményi tevékenység eredményeként a múzeumba kerülő kortárs tárgyak (pl. műanyag) kezelésére alkalmas műhelyt is létre hoztunk.¹¹

A Szabolcs utcai raktár és restaurátorkomplexumban elengedhetetlen a korszerű múzeumi működés háttéréként *átmeneti raktárak* működtetése a restaurátorműhelyekhez és a raktárakhoz kapcsolódóan. Működik a *fertőtlenítő helyiség*, a preventív beavatkozásokat biztosító korszerű berendezés,

vegyszerszekrény, tároló polcok, gázosítósátor felállításához kialakított tér is. A néprajzi gyűjtemények szerzeményezési körülményei miatt különösen indokolt volt a telítő kád kialakítása a nagy méretű fatárgyak konzerválásához. Elengedhetetlenül szükséges az időszaki tárlatok, a vándorkiállítások, a kölcsönzések színvonalas kiszolgálása miatt külön *csomagolóanyag-raktár*, valamint csomagoló tér (372 nm) biztosítása is, valamint szükség van a világszínvonalú eszközparkkal felszerelt *fényképtermre* (144 nm).¹²

A Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központjában a funkciók elkülönítése miatt a korábbi kiszolgáló terek érdemi növelésére nyílt lehetőség. Így alakítottuk ki a restaurálásra váró tárgyak tárolására alkalmas helyet, az anyagvizsgálat végzésére, dokumentálásra alkalmas helyszíneket, a segédanyagok tárolására alkalmas teret és a *vegyszerraktárat*, illetve a mosóhelyiségeket. Szükséges volt az ún. *manipulációs terek* (215 nm) biztosítása a tárgyválogatás (pl. kiállításához, kölcsönzéshez) során előkészített tárgyak összegyűjtésére, elhelyezésére és egyéb gyűjteményezési feladatok biztosítására. A néprajzi gyűjtemények speciális raktározási és restaurálási jellemzőkkel bírnak. Az új komplexum üzemeltetése, fenntarthatósága az ökológiai, energetikai szempontok és az őrzésszükséglet maximális biztosítása egy 21. századi beruházás esetében alapvető jelentőségűek voltak.¹³ A műtárgykörnyezeti feltételek is összhangba hozhatók lettek a szükséges pára és hőmérsékleti szinteket biztosító építészeti megoldásokkal.

A Néprajzi Múzeum új főépülete

A műtárgygyűjteményeknek és állományvédelmi műhelyeknek helyet adó Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központ mellett az intézmény új főépülete is a Liget Budapest Projekt részeként valósult meg. Az épület elhelyezése a Dózsa György úton, az 56-os emlékmű környezetébe, a korábban felszíni parkolóként hasznosított, lebetonozott területre került. A városligeti helyszínre vonatkozóan 2015. decemberben került kiírásra a tervpályázat. A múzeum munkatársai által kidolgozott rendkívül alapos és részletes tervezési programkonceptió alkotta az alapját a pályázatnak. A meghívásos pályázaton

¹¹ Bajzik–Hönlisch–Süveges–Vasáros, 2016.

¹² Kemecsi, 2020, 65–66. o.

¹³ Az energiaellátást az épület alatt kialakított hőszivattyúk biztosítják.

2. kép: A budapesti Néprajzi Múzeum főépülete

Forrás: Néprajzi Múzeum, Budapest

kiváló nemzetközi sztárépítésszek és eredményes magyar tervezőirodák szerepeltek.¹⁴ A szakértők bevonásával zajlott zsűrizés eredményét 2016. május 17-én hozta nyilvánosságra a Városliget Zrt. A kivitelezés 2017. decemberében indult meg és az épületet Orbán Viktor miniszterelnök 2022. május 22-én nyitotta meg.

A bírálóbizottság által nyertesnek választott pályaművet magyar tervezőiroda készítette. A döntés alapján a Napur Architect Kft. építésziroda által vezetett konzorcium tervezte az új Néprajzi Múzeum épületét. Az épület tökéletesen illeszkedik a Városliget és a Dózsa György út közötti helyszínbe. Rendkívül egyszerű, emblematikus építmény, amely nemzetközi szinten is jelképpé válhat. Íves fordítottkapu-motívumával összeköti a városi szövetet a Liget zöld területeivel és az 1956-os emlékművel. Az épület tetőfelületén jól használható és népszerű

közösségi tér alakult ki, mely mind az intézmény, mind a liget látogatói számára izgalmas lehetőségeket rejt. Az épület a megfogalmazott igényeknél némileg nagyobb alapterületen, több mint 31.000 négyzetméteren oldotta meg a Néprajzi Múzeum ebben az objektumban tervezett funkcióinak elhelyezését.

A múzeumi főépületben a közönségforgalmi és műtárgyforgalmi útvonalak és helyiségkapcsolatok ideálisak, a látogatói élmény méltó a funkcióhoz és a helyszínhez. Hangsúlyos, hogy fenntarthatósági szempontból ez volt az egyik legmagasabbra értékelt épület, köszönhetően a jórészt térszín alatti elhelyezésből fakadó energiahatékonyságnak és a többhéjú homlokzat által nyújtott árnyékolási lehetőségeknek. Számos olyan eszköz van, amely egy néprajzi múzeumot keretbe foglal, illetve jelzi jelenlétét a közönsége számára a bejárat fölött föl-tüntetett névtől a gyűjtemény és a kiállítások ott-honául szolgáló épület építészeti stílusáig. Az új városligeti főépületnek a külső homlokzati megoldása egyértelművé teszi – a név szerepeltetésén túl természetesen – a belül működő intézmény jellegét. Az épület föld feletti részein körbefutó fémsávokon nyílik lehetőség a múzeum magyar és nemzetközi

¹⁴ A pályázaton részt vett irodák: Bánáti + Hartvig Építész Iroda Kft, Bernard Tschumi Architects, BIG – Bjarke Ingels Group, Budapest University of Technology and Economics + Balázs Mihály, COOP HIM-MELB(L)AU Wolf D. Prix & Partner ZT GmbH, Dominique Perrault Architecte, EAA Emre Arolat Architecture, Középülettervező Zrt., MVRDV, Napur Architect Kft, Office for Metropolitan Architecture (O.M.A.), Sauerbruch Hutton, Architecture-Studio, gmp International GmbH, Zaha Hadid Limited.

gyűjteményéből származó motívumok finoman megkomponált bemutatására.

A múzeumi funkciók kettéválasztásával a főépület koncepcionális elvárásai részben egyszerűsödtek. A könyvtár és az archívum igényei miatt viszont továbbra is jelentős speciális igényű *raktári terek* (1.800 négyzetméteren) maradtak a főépületben is. Ezek a raktárak nyilvánvaló módon az épület alapterületének kétharmadát a földszint alatt megoldó terekbe kerültek. Az épületben működik a magyar néprajztudomány központi archívuma, amely gyűjti a magyar és nemzetközi vonatkozású kéziratokat, rajzokat, archív és kortárs fotókat, diapoziatívokat, hangzóanyagokat és filmeket. A kéziratok ezer iratfolyóméternyi gyűjteménye és a gazdag múzeumi szakkönyvtár raktárai korszerű tárolási módszerek mellett is komoly alapterületet foglalnak el az új épületben. A Néprajzi Múzeum könyvtára a néprajztudomány és kulturális antropológia legnagyobb nyilvános gyűjteménye¹⁵ Magyarországon, amely muzeális könyveket és kutatói könyvhagyatékot is tartalmaz. Az épület második emeletén elhelyezett *kutató- és olvasótermek* megragadó panorámát kínálnak a Városliget irányába. A film- és videógyűjtemény a 21. századi muzeológiai és antropológiai/néprajzi jellemzők miatt különös figyelmet vonz a Néprajzi Múzeumra, erre reflektálva épült meg a *múzeumpedagógiai terek* közelében a speciális *moziterem*.

A raktári funkció is megjelenik a Néprajzi Múzeum egy kiemelkedő gyűjteményi anyagának, a kerámiának látványos, az épület egésze számára meghatározó raktározási és bemutatási formájaként. A főlépcső két oldalán kétszer 40 méter hosszan megépült állandó kiállítás a *Kerámia-tér*, amely azt érzékelteti, hogy akár a múzeum egyetlen anyagtípusa is milyen széles körű értelmezési keretekben interpretálható. A kiállításban 4.000 darab (!) válogatott, értelmező és egyben esztétikai üzenetet is képviselő kerámiáját mutatja be az intézmény. Az egyik oldalon az ún. *társadalmi kód*, míg a másik oldalon az ún. *múzeumi kód* egységei jelennek meg. A múzeumi kód részeként a látogatók látványos vizuális megoldás segítségével megismerhetik a kerámia-típológia 100 egységből álló rendszerét, amelyet Kresz Mária

dolgozott ki a múzeum kerámiagyűjteményére alapozva. Szintén megismerhetőek a Kerámia-tér lenyűgözően gazdag válogatást kínáló műtárgyai mellett a magyar fazekasközpontok éppúgy, mint az edénykészítés technológiája, vagy a kerámiák használatának komplex jellemzői. Az egyedülállóan gazdag magyar és Kárpát-medencei kerámiatárgyak mellett szerepelnek a nemzetközi gyűjtemény ritkán látható műtárgyai is a látványos válogatásban, jelezve, hogy a távoli kontinensekről is milyen gazdag gyűjteménnyel rendelkezik a budapesti múzeum.

A Kerámia-tér a hagyományos látványraktárakkal ellentétben nem a raktár fizikai terébe engedi be a látogatókat, hanem a műtárgyak és műhelytitkok szellemi erőterébe. Napjaink nemzetközi múzeumi trendjéhez illeszkedően a látványraktár felől a látványinstalláció irányába mozdult el a Kerámia-tér programja. Erős vizuális hatás révén a tér azok számára is közvetít egyfajta múzeumképet, aki sem a tárlatvezetés, sem az egyéni felfedezés lehetőségével nem él, csak átsétál a folyosókon a konferenciaterem vagy a kiállítások felé. A Kerámia-tér megvalósításával elérendő célok: a múzeumi gyűjtemények mennyiségi és minőségi dimenzióinak térbeli megfogalmazása és közvetítése. Ezt az állandó kiállítási részt – átsétálva az épületen – mindenki jegyvásárlás nélkül megismerheti. Az intézményben zajló *múzeumpedagógiai és ismeretátadási tevékenységhez* különböző *műhelyek, foglalkoztatók, irodák és raktárak* további több mint 600 négyzetméteren kerültek elhelyezésre összeköttetésben az állandó és időszakos tárlatok tereivel.

A főépületben kialakított összesen 3.500 négyzetméteres *állandó kiállítási tér* lehetőséget kínál egy korszerű szemléletű, nagyszabású, látogatóbarát tárlat létrehozására. Ez az alapterület a korábbi állandó tárlatnak a háromszorosa lesz! Az állandó tárlat két ütemben nyílik meg. A 2022-ben az épülettel egyszerre nyíló 500 négyzetméteres *Object Zoom* című kiállítási egység egyértelműen fellevezető, hangoló témakörként készült. Az állandó kiállítás különálló egységében kialakított látvány- és élménytér művészi eszközökkel, erős vizuális hatásokkal hangol rá az állandó kiállításra. A cím arra utal, hogy a megszokottól eltérő, más nézőpontból

¹⁵ Kb. 90 000 kötet, 250 cím kurrens folyóirat, 1300 mikrofilm.

közelít a kiállítás a gyűjtemény tárgyra¹⁶. Így például a múzeum legnagyobb műtárgya, az egyetlen hatalmas fából faragott bödönhajó szokatlan helyzetben, alulról, a térben lebegve látható a térben. Ebben a kiállításban szerepel a legrégebbi megmaradt széeklykapu is, a mikházi ferences kolostor egykori kapuja.

A megnyitás óta a gyűjteményi állandó kiállítás két fontos egysége, a *Kerámia-tér* és a *Zoom* mellett a múzeum első, *Megérkeztünk* című időszaki kiállítása is látogatható. A múzeum költözését a tárgy- és archívumi gyűjtemények rendkívül részletes felülvizsgálata előzte meg. A szakmai tevékenység tette lehetővé, hogy a Néprajzi Múzeum hatalmas gyűjteményeinek gazdagságát érzékeltetni képes keresztmetszetet mutató válogatás eredményeként a nyitó időszaki tárlat koncepciója kialakuljon. A kiállított kollekció 160 műtárgyból áll, melynek nagy többsége még soha nem szerepelt kiállításon, nem láthatta a közönség. Európából és a többi földrésről származó műtárgyak a Kárpát-medence tárgyai mellett szerepelnek a tárlaton. A kiállítás legrégebbi műtárgya egy maja régészeti kerámia, amely az i. sz. 600–900 között készült, míg a legfiatalabb, a bajai halászkok segítségével 2021-ben rekonstruált dobóháló. A kiállítás anyaga 20 tematikus egységre oszlik. A tárgyakat kísérő szövegek a készítés és a használat különféle szempontjait éppúgy bemutatják, mint a tárgyakon megjelenő díszítőmotívumok jellemzőit. A kiválasztott műtárgyak tükrözik a néprajzi múzeumi gyűjtések súlypontjainak változásait az intézmény 150 éves története során. A tárlat kísérlet arra is, hogyan lehet az épület földfelszín alatti összesen 2.500 négyzetméteres, hatalmas *időszaki kiállítótermeit* használni, berendezni úgy, hogy annak a Ferencz Marcell által tervezett egyedi építészeti kialakítása is látható maradjon.

A nyitó időszaki tárlathoz és a *Zoom* állandó kiállítási részhez szorosan kapcsolódik a *Méta* megnevezésű tudásátadási helyszíne a múzeumnak, ahol több mint 600 négyzetméteren interaktív eszközökkel és a legkorszerűbb multimédiás muzeológiai fejlesztésekkel működik majd az intézmény múzeumpedagógusainak felkészült csapata.

A kiállításokhoz, a múzeumpedagógiai programokhoz, illetve a múzeum gyűjteményeihez kapcsolódóan a Néprajzi Múzeum az új helyszínen is rendszeresen ad helyet szakmai és közönségprogramoknak, elsősorban előadásoknak és vetítéseknek. Fontos cél, hogy megfelelően inspiráló, kreatív környezetben lehessen információt átadni és párbeszédet kezdeményezni. A múzeum továbbá nagy létszámú szakmai konferenciákat, a kiállításokhoz kapcsolódó közönségvonzó programokat, koncerteket, színházi előadásokat is rendez, tehát az ezeket kiszolgáló terek kialakítása is elengedhetetlen volt. Az ilyen jellegű *előadó- és rendezvényterek* összesen 900 négyzetmétert biztosítanak ennek a funkciónak az ellátására. A 250 személyes legnagyobb rendezvényterem az épület Múcsarnok felőli oldalának második emeletén látványos panorámát is kínálva épült föl.

A Néprajzi Múzeum, amely a Kossuth téren egy teljesen más célra emelt, több mint százéves palotában működött, új helyszínen a lehető legjobb körülményeket szeretné biztosítani dolgozóinak. Ezért volt elvárás, hogy a munkatársak által mindennapi tartózkodásra igénybe vett terek mindegyike megfelelő természetes megvilágítással, szellőzéssel és temperálással bírjon. Ezen túl elvárás a belső terek inspiratív, barátságos és otthonos kialakítása a közvetlen munkaterületekhez kapcsolódó kiszolgáló- és pihenőhelyiségekkel. A muzeológus munkatársak kis terű irodákban *önálló, egy-két fő elhelyezésére alkalmas helyiségekben dolgoznak*. Az *irodák* teljes alapterülete az új épületben meghaladja az 1.300 négyzetmétert, kényelmes és korszerű tereket biztosítva a munkatársak számára. A projektmunkák érdekében a szükséges méretű *tárgyalók* kialakítása elsőrendűen fontos volt. Az épületben a Néprajzi Múzeum küldetését messzemenően támogató szervezetnek, a Magyar Néprajzi Társaságnak is működik irodája és raktára is. Szintén a főépületben a földszinten működnek a Magyar Antropológiai Társaságnak, a Magyar Fotótörténeti Társaságnak és a Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesületnek az irodái is, jelezve az intézmény küldetésének és tevékenységi hálójának komplexitását.

A korszerű múzeumépületek nemzetközi tapasztalataihoz igazodva a közönségforgalmi terek kialakítása

¹⁶ 750 műtárgy szerepel a kiállítási egységben.

messzemenően illeszkedik az épület adottságaihoz. Így a nagy forgalmú – s jegyvásárlás nélkül is megközelíthető – földszinti terekben működik a *múzeumi bolt*, egy *szakkönyvesbolt* és komplex kulturális tér éppúgy, mint a Múcsarnok felőli oldalon az *étterem* és a másik oldalon, az első emeleten egy terasszal kívülről is megközelíthető *kávézó*. Az étterem közelében valósult meg a Liget-projektet részleteiben bemutató *Látogatóközpont*. Itt rendkívül látványos maketteken, korszerű informatikai és grafikai megoldásokkal ismerhetik meg az érdeklődők Budapest aranykorát az első világháború előtti épületállományt bemutató hiteles pontosságú terepasztalon, illetve a Liget-projektet bemutató makettet a már megvalósult és még folyamatban lévő épületekkel. Az új főépület a nyitott, átlátható és demokratikus intézményi üzenetet képviselő megoldásokkal – reményeink szerint – betölti küldetését, és valódi találkozási helyé válik az új helyszínen a Néprajzi Múzeum.

Összefoglalás

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy a Néprajzi Múzeum 19. századi princípiumok alapján létrehozott, hagyományaira büszkén tekintő, de a 21. század kihívásainak megfelelő, napjaink társadalmát tanulmányozó és megismertető intézmény. Megvalósult új épületei egyedülálló lehetőséget kínálnak, hogy az intézmény újrafogalmazza teljes tevékenységét, azaz gyűjtőköreit és vezérelveit, s hangsúlyos módon gyűjteményi stratégiáját. Az új térben megnyílt Néprajzi Múzeum számára a történeti örökség továbbvitele az egyik fontos szerep, ami szándékaink szerint kiegészül az új kutatási és kiállítási témák és nézőpontok megfogalmazásával. A történeti kontextusban való gondolkodás kiteljesedik napjaink globális folyamatainak meg-

értésével és bemutatásával is. Ezáltal az új Néprajzi Múzeum az eddigi eredményekre építve, azokat továbbgondolva új múzeumtípussal bővíti a magyar múzeumi intézményrendszert, amelyben a néprajzi muzeológia kezdeményező és érzékeny kontaktzónává és interkulturális központtá válik. Ez az a cél, melynek eléréséhez a korszerű és átgondolt gyűjteményezés – melynek kiváló háttere az új Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központ – jelenti az intézmény számára a legbiztosabb alapot.

Az új múzeumépületek nemzetközi téren is kiemelkedő jellemzőire építve várható, hogy példaértékű működésük ösztönzően hat majd a magyarországi múzeumok raktározási és állományvédelmi, valamint ismeretátadási, kiállítási, kutatási tevékenységére is az elkövetkező időszakban.

Irodalom

- Bajzik Zsófia, Hőnich István, Süveges Gréta és Vasáros Zsolt (szerk.) (2016). *Liget Budapest. Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központ – közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet*. Budapest
- Cságoty Ferenc (2004). Kulturális épületek 3. Múzeumok. In Cságoty Ferenc (szerk.), *Középületek*, 224–291. Budapest.
- Ébli Gábor (2005). *Az antropologizált múzeum*. Budapest
- Fejős Zoltán (2003). *Tárgyfordítások: néprajzi múzeumi tanulmányok*. Budapest
- György Péter (2003). *Az eltörölt hely – a Múzeum*. Budapest.
- Kemecsi Lajos (2020). *Megőrzött építészet. Szabadtéri néprajzi múzeumi tanulmányok*. Debrecen
- Macdonald, Sharon (szerk.) (2011). *A Companion to Museum Studies*. Wiley–Blackwell. <https://doi.org/10.1111/b.9781405108393.2006.00040.x>
- Sasvári Áron és Vasáros Zsolt (szerk.) (2014). *Liget Budapest. OMRRK Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központ*. Budapest.

BORBÁNDI ERIK

Hargitaváralja, egy jelképes székely község valóságos története

Az országhatárok módosulásainak, az impériumváltásoknak általában egyenes következményei a kisebb-nagyobb népességmozgások. A vándorlások, melyek legtöbbször kényszerből történnek, tömegek életére vannak kihatással. Legyen szó akár migránsról, akár befogadóról, akár pedig a hátrahagyottakról. Az első világháború alatt és után menekülők százai érkeztek Magyarországra egész területére. Az 1920-ban felállított Országos Menekültügyi Hivatal szerint 1924-ig mintegy 350 ezer ember menekült át a trianoni Magyarországra, egyes történészek azonban 420-425 ezer menekültől írnak. Közülük nagyjából 197 ezren érkeztek a Romániához csatolt Erdélyből. Ligeti Ernő, Súly alatt a pálma című művében így ír erről az exodusról: „A középosztály, az erdélyi magyarság gerince roppant össze. A röghöz kötött földművelő itt maradt. Csak részben számolt fel a mágnástársadalom és a birtokososztály, mert ezeket az állam amúgy sem vehette át. Azok távoztak el tehát, akikre a magyar közművelődést és szellemiséget kellett volna ráépíteni.”¹ Ugyanakkor ennek a rétegnek a menekülése (direkt vagy indirekt elűzése), a megmaradt csonka ország rész vezetőségét is szinte megoldhatatlan helyzet elé állította. Márpedig a menekültek ellátásáról, munkához juttatásáról, később

pedig társadalmi integrációjáról gondoskodnia *kellett* a Trianon utáni magyar államnak. A valóságban azonban ezt a feladatot nem kis részben erdélyi kötődésű civil szervezetek látták el. Ezek egyike volt – talán a legfontosabb – a Hargitaváralja Jelképes Székely Község, melynek negyedszázados történetét kívánjuk összefoglalni tanulmányunkban.

Erdélyi menekültek Magyarországon 1918 után

Ahhoz, hogy megérthessük a Hargitaváralja Jelképes Székely Község létrejöttét, először is látnunk kell, miként alakult a menekültkérdés Magyarországon az I. világháború alatt és az azt követő években, hiszen az egyesület megalakulása leginkább az erre adott válaszként értelmezhető.

A Magyar Királyság területén már 1918 előtt is jelentős népességmozgások zajlottak le. Ablonczy Balázs szerint a magyar menekültügy első nagy próbája az 1916. augusztusi román betörés nyomán Erdély déli és keleti határ menti területeiről elindult menekülthullám volt.² Ekkor több mint 200 ezer ember menekült Magyarország belső területeire.

¹ Ligeti Ernő (1942). *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Kolozsvár: Fraternitas Rt.

² Nem minden trianoni menekült lett „vagonlakó”. *Múlt-kor*, 2016. augusztus 5. Elérés: <https://mult-kor.hu/nem-minden-trianoni-menekult-lett-vagonlako-20160805>

A Királyhágón túlnyúló erdélyi menekülés valós eseménytörténetéről, méreteiről, hatásairól az 1990-es évekig jószerivel a korszak kutatói, sőt a leginkább érintett székelyföldi leszármazottak is alig tudtak. Még a helytörténeti irodalomban is alig jelent meg, hogy például egész fűrészüzemeket, takarékpénztárakat telepítettek át teljes személyzetükkel együtt Budapestre vagy Pozsonyba, bányászokat irányítottak át Selmecebányára és Tatabányára.³ Ennek oka elsősorban az, hogy a későbbi, 1918–1924 közötti „nagy menekülés” az érintettek emlékezetében felülírta, egyben eljelentéktelenítette az 1916–1917. évi eseményeket. Az 1990-es évek közepétől megindult kutatások nyomán azonban mára már látható, hogy a tömeges menekülés problémája a modern magyar állam és a modern magyar társadalom életében valójában ekkor jelent meg először.

³ Csóti Csaba: *Menekültkérdés Magyarországon 1915–1924 között*. (A Történelemtanárok Egylete által rendezett *Menekültek Magyarországon* című konferencián 2015. október 3-án elhangzott előadás)

A menekültügy szakszerűbb, szervezettebb módon történő kezelését a minisztertanács 1916. szeptember 18-ai döntése tette lehetővé. Ekkor fogadták el a polgári közigazgatásért felelős Betegh Miklós erdélyi kormánybiztos javaslatát a menekülteknek az ország belsejébe történő áttelepítésére. A kormány ezzel a kisebbik rosszat választotta. Az utaztatás költségei ugyan magasabbak voltak annál, mintha a menekülteket a lakóhelyükhöz közeli táborokban helyezték volna el, ellátásuk viszont jobban megoldhatónak tűnt, mivel így bevonhatták a helyi törvényhatóságokat és a lakosság filantróp érzelmű tagjait a menekültekről való gondoskodásba. A vármegyéken belül igyekeztek ezeket az embereket magánházakban elhelyezni. Végül sikerült is a menekülteket egyes családoknál és uradalmakban elszállásolni. A menekültekkel kapcsolatban meglevő, kétségtelenül erőteljes szolidaritás elsősorban a középosztály és a felsőbb társadalmi rétegek

1. kép: Ruhaosztás az erdélyi menekültek részére 1916-ban

Forrás: Fortepan

segélyegyleti tagjaiban élt, bár egyes dunántúli és alföldi vármegyék példái azt bizonyítják, hogy létezett egyfajta paraszti szolidaritás is.

A telepítések során azonban igyekeztek fenntartani a családok, sőt a falvak egységét is. Egy-egy falu lakóinak ügyeit általában a saját közösségükből választott tekintélyes személy intézte. Az a gondolat, hogy a hagyományos életteret, szokásrendszert a telepítés során igyekeztek fenntartani és erre a kapcsolatrendszerre építeni, sikeresnek bizonyult és *iskolapéldája lett minden nagy néptömeget megmozgató logisztikai tervezésnek*. Az 1916. évi menekültek visszatelepítése hamar, már 1916. október 10., a román csapatok kiszorítása után megkezdődött és 1917. májusáig (7758 embert leszámítva) be is fejeződött.⁴

Alig zárult le azonban az erdélyi menekültek visszatelepítése, amikor 1918 őszén, a világháborús összeomlás miatt immár nemcsak Erdélyből, hanem a megszállás alá került területek csaknem minden részéből elkezdtek özönlenni a menekültek az ország belső részeibe. A hivatalos statisztikák szerint 1918 utolsó két hónapjában 57 ezer ember menekült az ország belső területeire, 1919-ben számuk csaknem megduplázódott, és a békeszerződés aláírásának évében, 1920-ban tetőzött, 121 ezer fővel. A trianoni menekültekről az MTA Trianon 100 Kutatócsoportja által 2019-ben közölt adatbázisban az első érkezőt 1918 elején regisztrálták, az utolsót 1928-ban. Zömük 1920 vége előtt érkezett, még azelőtt, hogy a magyar kormány drasztikusan megszigorította a „beköltözés” feltételeit, de szórványosan, igaz, egyre csökkenő számban a húszas évek folyamán folyamatosan érkeztek még repatriáltak, akiknek legnagyobb része Erdélyből jött.

A 400-420 ezer menekült jellemzésére a korban és azóta is sokszor használták a „vagonlakó” megjelölést, jóllehet csak töredékük – körülbelül 12-14 százaléuk – lakott hosszabb ideig a rendező pályaudvarok és a budapesti, illetve vidéki vasútállomások vágányaira félretolt kocsikban. A legtöbbször tömegszállásokon, barakkokban, iskolákban, kaszárnyákban szállásolták el őket, majd a húszas évektől Budapesten, illetve vidéki nagyvárosokban új lakótelepek épültek számukra. A fővárosban a Juranics-, a Pongrác-, az Augusztá-, a Mária Valéria-, a Zita- és

a Madarász-telepeken kaptak ideiglenes hajlékot a szegényebb menekültek, a tehetősebbek pedig egy idő után rendes lakásokat bérelhettek.

Tamás Károlynak a Hargitaváralja című lapban megjelent visszaemlékezése nyomán betekintést nyerhetünk a telepeken élő menekültek viszonylag zárt közösségi életébe is. A szerző ebben az írásában rámutat arra, hogy a telepek élén álló gondnokok kivétel nélkül az erdélyi menekültek soraiból kerültek ki. Volt köztük egykori csendőrszázados, községi főjegyző, főszolgabíró és államvasúti főintéző is. A telepek minden ügye a Népjelölési- és Munkaügyi minisztérium keretében megszervezett Főgondnokság fennhatósága alá tartozott, melynek vezetője a szintén erdélyi származású dr. Veszprémy Ferenc, miniszteri titkár, később osztálytanácsos és egyetemi magántanár volt. A Főgondnokság feladata volt, hogy olyan intézményeket létesítsen a telepeken, *„melyek némileg enyhítsék a lelki feszültséget, levezessék az elkeseredést, baráti kapcsolatokat teremtsenek, pótolják az elveszett otthonot, irányt és célt szabjanak, reményt ébresszenek, hogy lesz még kikelet, visszakerül még az elvesztett drágaföld, másfelől pedig a tömegekben rejlő romlatlan faji ösztönnek és tudatnak a köz javára való fordítása és kamatoztatása, éppen abban az időben, mikor a főváros periferiáin burjánzott a haza és vallás ellenes demagógia”*⁵.

A lakótelepeken összesen 10-12 ezer család, mintegy 30-35 ezer fő élt, akiknek jelentős része tisztviselő volt. A telepek mindegyike községszerűen zárt egészet képezett, s ez a helyzet az adott körzetben nemzetvédelmi, népjóléti, gazdasági, politikai, kulturális, egyházi téren – már csak a lakosság tömegeje, áldozatkészsége, hazafias érzése és egységes keresztény világnézete miatt is – döntő tényezőnek bizonyult. A telepi lakosok a gondnokokkal és a Főgondnoksággal karöltve egymás után hozták létre azokat a kulturális, társadalmi, egyházi intézményeket, melyek biztosították otthonról hozott hagyományaik fenntartását a maguk körzetében. *„Így keletkeztek a telepeken kultúrházak, kaszinók, templomok, iskolák, színpártoló egyesületek, sportpályák, gyermekjátsszóterek, napközi otthonok, temetkezési egyesületek, zenekarok, dalárdák, nyelvtanfolyamok, előadások, így változtak át sívó homokterületek a*

⁴ Csóti Csaba, 2015, 3. o.

⁵ Tamás Károly: Adalék Erdély történetéhez – A menekültek. *Hargitaváralja*, 1939. december 1., 623. o.

2. kép: A Mária Valéria szükséglakótelep bejárata

Forrás: egylangotadok.blog.hu

látványosság határát érintő oázisokká, virágos kertekké, melyek egyenként és összességükben a felzaklatott lelkek megnyugtatóására szolgáltak és szolgálták egyben a hazafias és egyháztársadalmi életet. Olyasfélék voltak ezek a telepek, mint hajdan a római „castrumok”. Őrállói egy egész körzet erkölcsi, kulturális rendjének és ha kell, ha szükség lett volna rá: a haza védelmének.”⁶ – írta cikkében Tamás Károly.

Volt azonban a fentebbi szerepükön túlmutatóan egy másik szerepük is ezeknek a telepeknek. Ezekből a gócból alakultak ugyanis ki az erdélyi asztaltársaságok, egyesülések, melyek vármegyénként vagy városok szerint tagozódtak. Tamás megfigyelése szerint a legerősebbek (és egyben legsikeresebbek) a nagyenyediek voltak. Utánuk a marostordaiak következtek, akiknek a Pannónia-szálló kávéháztermében volt a mindennapi találkozójuk. Ez utóbbiak társaságában vetődött fel az eszme: a szétagolt erdélyi társadalmat össze kellene fogni egy nagy egyesületbe, lapot, vagy legalább hetenként megjelenő folyóiratot kellene indítani, s pénzt

gyűjteni egy „Erdélyiek Háza” névvel jelölt épület létesítésére, egyben az „erdélyi lélek” ápolására.⁷

A menekültek által létrehozott egyesületekben közös volt, hogy különböző kiadványok, emlékművek, ünnepi rítusok segítségével igyekeztek megjeleníteni az elveszített hazát. Ez a tevékenységük azonban – ha annak mozgatórugója csak az elűzetés élményére adott válaszdadás volt – nem lehetett elégséges a fennmaradásukhoz. Ablonczy Balázs mutatott rá, hogy az ilyen egyesületeknél az emlékezés hamarosan kiüresedett, a tagok elfogytak, az emlékezés rítusai pedig egy idő után csupán néhány ember nosztalgikus múltidézését vagy presztízszerzését szolgálták. Az elveszített haza emlékének megőrzése, ápolása akkor bizonyult tartósnak, ha egy hosszabb távú mobilitási folyamatba illeszkedett, ha támaszkodhatott valamiféle etnoregionális tudatra, és ha a kapcsolat a szülőfölddel eleven maradt.⁸

⁶ Uo.

⁷ Végző soron ebből az eszméből született meg a tanulmányunk fő tárgyát képező Hargitaváralja Jelképes Székely Község.

⁸ Ablonczy Balázs: *Trianon árvái*. mta.hu 2016. augusztus 5. Elérés: https://mta.hu/mta_hirei/trianon-arvai-106742

Az erdélyi kötődésű egyesületek kapcsán nem hallgathatjuk el azt a tényt, hogy a húszas évek elején az erdélyi kérdés a többi országrész menekülteinek problémáival szemben hangsúlyosabb szerepet kapott. Ez részben az erdélyieknek a politikai eliten belüli felülreprezentációjával volt magyarázható, ugyanakkor az sem mellékes, hogy az erdélyi politikusok számára a menekültek tömegei, különféle egyesületei és a régió közösségtudatának ápolására szerveződött egyletei erős háttérként jelentettek. Mindez lassacskán megváltozott onnantól fogva, hogy az „erdélyi” társaságok a kezdeti irredenta klubokból egyre inkább (az irredentizmus tekintetében is) kulturális egyesületekké váltak. Ez a – politikai hatások csökkenésével járó – átalakulás egyúttal csökkentette azt a társadalom széles körében meg tapasztalható ellenérzést is, amely az erdélyieket egy ideig tagadhatatlanul körülvette.

A Hargitaváralja Jelképes Székely Község alapítása és működési keretei

„És lőn, hogy amikor megsokasodának és úgy érezék, hogy a lelkük szomjasan vágyakozik otthoni levegő, otthoni törvény és szokás után és hogy parancsolóra volna szükség, aki rendet szab eljűk és engedelmességre szorítja: alapítának Csonkamagyarország fővárosában egy képzeletbeli székely falut és annak jelképesen Hargitaváralja nevet adának. És tőnek maguknak törvényt, bírót emeltek maguk fölé, választottak papot, belső embereket, még baktort is, hogy az elvesztett haza életébe legalább formái által tudjon a lelkük bekapcsolódni. Közöttük nincs pártoskodás, nincs politikai marakodás, mert csak egy politikát ismernek: haza! Nincs felekezeti féltékenység: a papjuk katolikus, kántoruk kálvinista, megyebírájuk unitárius, harangozójuk lutheránus.” – így írt etédi Gagyhy Dénes⁹, a kiváló publicista a Nemzeti Ujságban 1921. február 18-án megjelent tárcanovellájában Hargitaváralja Jelképes Székely Község megalapításáról.¹⁰ A szerző, aki egyike volt az alapítóknak, írásában rámutatott arra, hogy a Hargitaváralja alapítása valójában egy maroknyi, Budapestre szakadt szé-

kely „atyafinak” volt köszönhető. Nem emelhető ki tehát közülük senki *egyszemélyben* mint alapító. Az utókor azonban – s így tett Ablonczy Balázs¹¹ vagy Spaller Árpád¹² is – ezen írás alapján leginkább Gagyhy Dénest, az alapszabály kidolgozóját tekinti a Hargitaváralja alapítójának, s ezt az állásfoglalást erősíti Ravasz Árpádnak a Gagyhy Dénéről megemlékező 1936-os írása is.¹³

Ezzel együtt az alapítástörténet körül meglévő bizonytalanságot jól jelzi, hogy egy a Székely Szó 1942. május 16-i számában közölt írás nem Gagyhy Dénest, hanem Köllő Ignácot, Maros-Torda vármegye korábbi alispánját nevezi meg a Hargitaváralja alapítójaként.¹⁴ A dolog szépséghibája, hogy a cikk szerzője több mint két évtizeddel az események után, közvetlenül Köllő Ignác halálát követően, Hargitaváralja egykori örökös főbírójának életművét méltatva írta le ezt, így élhetünk a gyanúperrel, hogy ez esetben részéről egyfajta visszavetítéssel van dolgunk. Annál is inkább, mivel Köllő Ignác csak 1923-ban telepedett át végleg Csonka-Magyarországra és csak 1924 márciusában, Köllő Gábor és Gagyhy Dénes halála után választották meg Hargitaváralja főbírájává. Ő tehát nem lehetett az (egyszemélyi) alapító.¹⁵ Egy másik forrás, Tamás Károlynak a Hargitaváralja című folyóiratban 1939. december 1-jén megjelent visszaemlékezése érdekes adalékot tesz hozzá az alapítás körülményeihez. Tamás itt kijelenti, hogy a Hargitaváralja a *Maros-Torda megyeiek Pannónia Szálló-beli asztaltársaságából* alakult meg. Közülük többeket meg is nevez, így Gáll Sándor volt képviselőházi elnököt, Erősd Sándor főispánt, Bodó Sándor koronaügyész helyettest, Bedő Sándor dr. udvari tanácsost, Héczey István és Reicher Aladár főszolgabírákat, dr. Balla Aladár közigazgatási bírót, valamint Gencsy Zsolt és Jakó Pál törvényszéki tanácselnököket.

Az alapítás-történet mellett a másik vizsgálandó kérdés a Hargitaváralja létrejöttével kapcsolatban, hogy miért kapott ilyen szokatlan nevet az

⁹ Gagyhy Dénes (1873–1923) hírlapíró, tanár, az 1919 őszén megszerzett, rövid életű Erdélyi Minisztérium volt tisztviselője, a Hargitaváralja Jelképes Székely Község egyik alapítója.

¹⁰ Gagyhy Dénes: Hargitaváralja. *Nemzeti Ujság*, 1921. február 18., 2–3. o.

¹¹ Ablonczy Balázs (2010). Legitimitás és mítosz között. *Limes*, 2010 (4), 63. o.

¹² Spaller Árpád (2019). Hargitaváralja (Egyesület és közlőny). *Átalveto*, 2019. (december), 52–55. o.

¹³ Ravasz Árpád (1936). Emlékezés Gagyhy Dénéről. *Hargitaváralja*, 1936. december 24., 3–5. o.

¹⁴ Hogyan alapította meg Köllő Ignác, Marostorda volt alispánja a Hargitaváralja székely jelképes községet? *Székely Szó*, 1942. május 16., 2. o.

¹⁵ Dr. Endes Miklós: Köllő Ignác halálára. *Hargitaváralja*, 1942/8., 115. o.

3. kép: Köllő Ignác, a Hargitaváralja Jelképes Székely Község főbírója

Forrás: darabanth.com

egyesület. Ezt próbálja megválaszolni az Erdélyi Szemlében Magyar Krónika címmel 1943-ban megjelent írás is: „A Hargitaváralja Jelképes Székely Község, amint a neve is mutatja, jelképes alakulat volt. [...] Folyton haza szálló székely lelkek elgondolásában született meg ez az egyesülés, hogy egy nagy közösségbe fogja össze a kint élő, otthonuktól elszakadt, magukra maradt székely testvéreket.” A cikk a továbbiakban kifejti, hogy a Hargitaváralja a Csonka-Magyarországon élő székelyek társadalmi szervezetének indult, s létrejöttét azoknak az öntudatos férfiaknak köszönhet, akik látván a székely diaszpóra Trianon utáni nehézségeit, megérezték az összefogás szükségességét. Mivel pedig a székely közösségi élet ősi alapja a falu, a község, és mert felfogásuk szerint a székelyek akárhol születtek, akárhol élnek, mind egy testvéri közösségbe tartoznak, a szervezet a *Hargitaváralja Jelképes Székely Község* elnevezést kapta.¹⁶ A gyakorlatias

¹⁶ Magyar krónika. A Hargitaváralja Jelképes Székely Község újjászülése. *Erdélyi Szemle*, 1943/ 7–8., 27. o.

megközelítés mellé állítsuk a romantikust is! Szőcs Pál a Hargitaváralja című lapban így ír: „Eszményi falu, a szívünkben hordjuk a képét s így csak úgy és olyannak képzeljük el, amilyen a szülőfalunk ott, a Székelyföldön. A legszebbnek, leggyönyörűbbnek. Lakóit testvérünknek, atyáinkfiának, sógornak, komának, komaasszonynak. Elöljáróit főbírónak, bírónak, jegyzőnek, esküdtnek, – a község szeretett és megbecsült vezetőinek. Olyanoknak, akikre sem fel, sem le nem kell tekinteni, de tekintélyük, megtiszteltetésük mégis olyan nagy, akár a királyé magáé. Akik minden ügyes-bajos dolgot meghallgatnak, pártfogolnak, orvosolnak s szeretik a községet s annak népét”.¹⁷

Ennek megfelelően tehát a szervezetet a székely falu mintájára igyekeztek felépíteni. Élére főbíróvá választottak, aki mellett többek között egy (másod) bíró, egy főjegyző, egy kisbíró, egy adószedő és egy adóellenőr, valamint hitesek dolgoztak. A község első főbírója Sz. Sólymos Bea visszaemlékezése szerint *Gagyhy Dénes* volt, majd utána rövid ideig *Köllő Gábor* töltötte be ezt a tiszteletet.¹⁸ Falugyűléseket, melyet évente tartottak, ösgyűlésnek nevezték. Hargitaváralja Jelképes Székely Községnek a húszas-harmincas években számos helyi szervezete is alakult a csonkaországban. A budapesti anyaközség mellett társközség jött létre Debrecenben, Szegeden, Újpesten, Pestszenterzsébeten, Kispesten, Pestszentimrén és Felsőgallán.¹⁹ Ez a szám később tovább bővült, többek között Gödöllőn (1933), Szentesen (1934), Kaposváron (1934), Szombathelyen (1934) és Gyömrőn (1938) létesült társközség, sőt, tudunk arról is, hogy az 1940-es évek elején Losonczy István szervezőmunkájának eredményeként már New Yorkban is működött Hargitaváralja község. Az alapszabály a társközségekben az *előljáróság* összetételét a következőképp határozta meg: bíró, jegyző, adószedő, adóellenőr, 2 hites. A *képviselő-testület* az előljáróság tagjai mellett legalább 8, de legfeljebb 24 választott képviselőből állt.

A Hargitaváralja Jelképes Székely Község anyagi alapját közadakozásból fektették le. Ezt később egy 200 kat. holdas birtok egészítette ki, melyet Köllő Ignác

¹⁷ Szőcs Pál: Lengő kalappal. *Hargitaváralja*, 1937. június 3., 3. o.

¹⁸ Sz. S. B.: A „Hargitaváralja” jelképes székely községről. *Magyar Külpolitika*, 1931. október. 11.

¹⁹ Az itt megjelölteknek akár több is létezhetett már az 1920-as években. Tudomásunk van például hódmezővásárhelyi társközségről is, ami 1924-től kezdve működött, feltehetőleg csak rövid ideig.

főbíró közbenjárására az állam ajándékozott a községnek Szalkszentmártonon határában. A birtokon folyó gazdálkodásból keletkezett vagyon adta a későbbiekben az anyagi háttérét annak, hogy az idegen elnyomás alá kerül székely testvéreket támogassák.²⁰ A birtok jövedelme egészen 1944 őszéig a jelképes székely községhez folyt be.

A budapesti anyaközség és a társközségek között mindvégig csupán laza kapcsolat létezett, ha létezett egyáltalán. Az anyaközség által felvállalt központi irányítás híján több helyen komoly gondot jelentett a tagság mozgósítása. Így egyes kisebb taglétszámú községek időközben megszűntek vagy hosszabb-rövidebb időre szüneteltetni kényszerültek működésüket. Éppen ezért nem könnyű annak meghatározása, hogy összesen hány fő alkotta – akár csak hozzávetőlegesen is – a Hargitaváralja Jelképes Székely Község teljes „lakosságát”. Annak ellenére is így van ez, hogy helyenként meglehetősen pontos számok állnak a rendelkezésünkre. A Köllő Ignác életművét méltató, fentebb már idézett cikk a következőket írja erről 1942-ben: „A községnek 1937-ig mindössze 375 lakója volt, néhány évvel később ez a szám 719-re emelkedett, 1940-ben 1400, 1941-ben pedig már 2500-ra szaporodott a taglétszám.”²¹ A Székely Nép 1941. október 28-i számában viszont ez olvasható: „A községnek ma négyezer székely lakosa van, köztük olyan nevek, akikre nemcsak a székelység tekint fel büszke önérzettel, hanem az ősszmagyarság is.”²² Ezekkel az adatokkal távolról sincs összhangban a Pesti Hírlap által 1931-ben közölt szám: „Hargitaváralja huszonnyolcezer lelket számláló jelképes székely község a fővárosban székely hetet rendez Budapesten.”²³ Nyilvánvalóan a három számadat három különböző dologra vonatkozik. Az első adatsor (375, 719, 1400, 2500) a Hargitaváralja budapesti anyaközség „lakóinak” számnövekedését mutatja. A második adat (4000) a budapesti anyaközség és az összes társközség „lakóinak” együttes létszámát jelentheti, a harmadik pedig (28 ezer fő) valószínűleg az ekkor (1931-ben) Budapesten élő teljes székelység becsült

létszáma lehet. Összességében azonban ezekből a számokból is látható, hogy az 1921-es kezdeti asztaltársaságból a vezetők minden erőfeszítése ellenére két évtized alatt sem lett tömeges tagsággal bíró mozgalom. Ami pedig a tagság valós aktivitását illeti, jól jelzi ezt az az 1943-as adat, amely szerint a február 28-i tisztújító ösgyűlésen a 2487 tagból összesen 61-en jelentek meg.²⁴

Mindazonáltal a szerényebb taglétszám ellenére is egyfajta presztízst jelentett a Hargitaváralja lakói közé tartozni. Az évek alatt olyan illusztris személyek kérték tagfelvételüket a jelképes székely községbe, mint vitéz lófő Dálnoki Miklós Béla vezérőrnagy, a 2. magyar hadsereg parancsnoka, Ravasz László és Raffay Sándor püspökök, Gidró Bonifác tihanyi apát, báró Apor Vilmos győri püspök, Józán Miklós, Gelei József, Rugonfalvi Kiss István egyetemi tanárok, Benedek László professzor, a világhírű elmegyógyász, Nagy Vilmos vezérezredes vagy Mikó Ferenc államtitkár – hogy csak a Székely Nép 1941. október 28-i számában említetteket soroljuk itt fel.

Tíz esztendő Köllő Ignác vezetése alatt (1924–1934)

Az Új Nemzedék című lap 1924. március 25-i számában lelkesen számolt be a Hargitaváralja Jelképes Székely Község tisztújító közgyűléséről. A Lónyai utcai református főgimnáziumban megtartott eseményre azért került sor, mert a község két elhunyt bírójának, Gagyhy Dénesnek és Köllő Gábornak a helyébe új vezetőket kellett választani. A választás eredményeként Köllő Ignác, Maros-Torda megye volt alispánja lett a főbíró, míg másodbírónak Kovács Józsefet, a debreceni gazdasági akadémia volt igazgatóját választották meg.²⁵ A község új vezetésétől a tagság joggal várhatta el, hogy a szervezetet megerősítse.

A főbíróvá megválasztott Köllő Ignác az év november 8-án a Hargitaváralja ünnepi előadás-sorozatának megnyitóján hirdette meg a jelképes székely község programját, kijelentve, hogy a Hargitaváralja „a közel félmillió erdélyi menekült lelki közösségben

²⁰ A birtok meglehetősen bizonytalan jövedelemforrás volt. 1940-ben például a 200 hold földből 180-at elárasztott az árvíz, így a segítyezésre is kevesebbet fordíthattak.

²¹ Hogyan alapította meg Köllő Ignác, Marostorda volt alispánja a Hargitaváralja székely jelképes községet? *Székely Szó*, 1942. május 16., 2. o.

²² Ötvenezer pengőt visz haza Budapestre 1941. október 28. asszony. *Székely Nép*, 1941. október 28.

²³ Székely Hét. *Pesti Hírlap*, 1931. június 18.

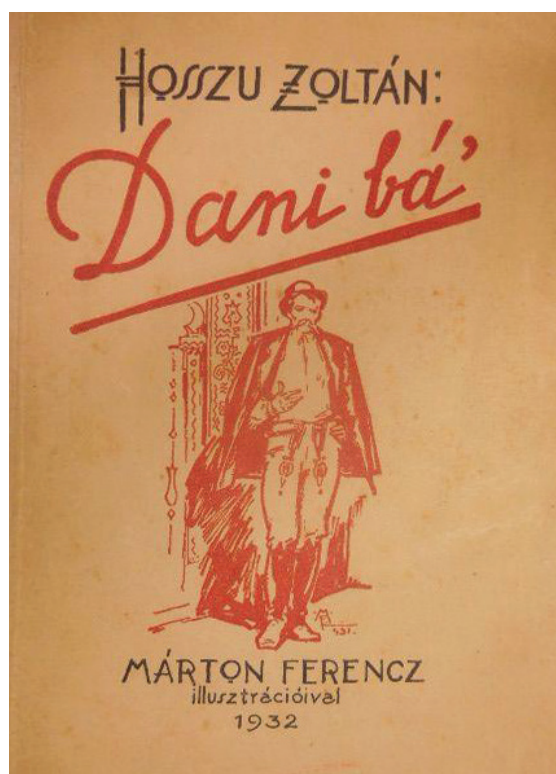
²⁴ Határozatképtelen volt Hargitaváralja falugyűlése. *Székely Nép*, 1943. március 3., 5. o.

²⁵ Amikor a volt alispánt falusi bírónak választják. *Új Nemzedék*, 1924. március 25., 9. o.

tartására alakult és hogy gyűjteni fogja az otthoni hagyományokat és minden régi emléket, mely az elhagyott szülőföldre vonatkozik”.²⁶ A főbíró nem sokkal korábban a Magyarság című napilap hasábjain a Hargitaváraljával külön cikkben is foglalkozott, ott mintegy kiskaté-szerűen ismertette a jelképes székely községgel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. Így rámutatott arra, hogy a Hargitaváralja az ország egyetlen jelképes községe, hogy tagjainak száma 450 ezer (!), és hogy nemzetisége „kizárólag fajmagyar székely”. Köllő arról is írt, hogy míg hajdan Hargitaváralja természetbeni kiterjedése kisebb volt, s a magyar haza iránti szeretete volt határtalan, addig „ma kisebb az ország, nagyobbak a gondok, nagyobbak a kötelességek és Hargitaváraljának ezért nagyobb a kiterjedése”. Végül a főbíró megfogalmazta azt is, milyennek látja a község jövőjét: „Ápolni, gondozni, növelni fogjuk az erdélyi lelket. Nem szakadunk el az otthon maradt Hargitaváraljától, lelkünk állandóan visszazáll a szülőföldre, az ősök sírjaihoz, a bölcső és az otthon töltött élet emlékeihez, hirdetni fogjuk az erdélyiek regét, népmeséit, hitregét, melyek népünk lelkének nemesítői, irányítói, kiképzői voltak, feltárjuk, megismertetjük népünk művészetét, kultúráját, irodalmát, nagy tulajdonságait és felkeltjük a vágyódást a nagy tulajdonságok s azoknak forrása: az otthon maradtak iránt és átadjuk és átörökítjük mindenkinek felett az örökölt szeretetet a föld iránt, melyről kiűztünk, a kötelességet, melyet a haza földje és az ősök erénye kiérdemelt”.²⁷ Úgy tűnik, Köllő mind írásában, mind programbeszédében tudatosan mosta össze az „erdélyi” és a „székely” fogalmakat. Miközben a község „kizárólag fajmagyar székely” lakóiról szólt, ezeket gond nélkül képes volt azonosítani a „közel félmillió erdélyi menekülttel”, s amikor az elhagyott szülőföld hagyományainak és emlékeinek gyűjtését emlegette, teljesen nyilvánvalóan az egész erdélyi kultúrkincset értette alatta. Mindez nem csupán érzelmi azonosulás volt részéről, hanem annak felismerése is, hogy a bázisukat nem szűkíthetik le kizárólag a székelyekre. Már csak azért sem, mert nincs különálló „székely ügy”, csak „erdélyi ügy” van. Köllő programja, mely az elhagyott szülőföld hagyományainak gyűjtését és ápolását helyez-

te középpontba, nem maradt visszhang nélkül. A Szegedre költöztetett kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem egyik tanára például így üdvözölte a kezdeményezést: „A levelesládát együtt kell megtöltenünk az erdélyi magyarság, a Székelység szellemi és lelki kincseivel és diadalmas frigyszekrényként együtt kell hazavinnünk Sepsiszentgyörgyre a székely múzeumba”.²⁸ Az egyesület által szervezett ingyenes kultúrestek, melyek állandó helyszíne az első időszakban a Lónyai utcai református főgimnázium díszterme volt, ennek az örökségörzésnek a jegyében szerveződtek. Neves, főként székely kötődésű tudósok és művészek léptek fel ezeken az esteken, köztük dr. Hosszu Zoltán színművész (Dani bá’)²⁹, aki konferansziéként szinte elmaradhatatlan szereplője volt ezeknek a rendezvényeknek.³⁰

4. kép: A furfangos székely figuráját megtestesítő Hosszu Zoltán (Dani bá’)

Forrás: antikvárium.hu

²⁸ Hargita váralján. *Magyarság*, 1925. január 1., 9. o.

²⁹ Dani bá' szereplése a fővárosban nemcsak egy mulatságos műsorszám volt, hanem nemzeti ősforrás, amely az 1920-as évek idegen mintákat követő művészvilágában megőrizte, ápolta, fenntartotta a székely néplelek derűs tisztaságát.

³⁰ A kultúresteket 1925 őszétől kezdve a MOVE Podmaniczky utcai színházának II. emeleti dísztermében rendezték meg. 1928 áprilisától a Katolikus Kör Molnár utcai hangversenyterme adott helyt az előadásoknak.

²⁶ Hargitaváralja község ünnepe. *Budapesti Hírlap*, 1924. november 12., 6. o.

²⁷ Hargita váralja. *Magyarság*, 1924. október 31., 4. o.

Hargitaváralja Jelképes Székely Község Köllő Ignác vezetése mellett azonban nem csak a székely hagyományok őrzését szorgalmazta, hanem *politikai kérdésekben* is – első sorban a revízióval kapcsolatban – markánsan állást foglalt. Ott találjuk például őket a nemzeti alapon álló egyesületeknek azon a hódoló tüntetésén, amelyet 1925. június 11-én Horthy Miklós kormányzó mellett szerveztek³¹, de felléptek a román kormány magyarellenes politikájával szemben is: 1925-ös rendes éves közgyűlésükön memorandumot fogalmaztak meg, melyben követelték a trianoni béke revízióját, majd ezen memorandumot megküldték a Magyarországgal rokonszenvező országok kormányainak.³² 1927 júliusában Rothermere lordot üdvözlötték a magyar igazságért indított harca alkalmából, felhívva figyelmét a székelység különös helyzetére. A közgyűlés ekkor azt is elhatározta, hogy a Székelyföld anyaországhoz való visszacsatolásának lehetőségéről térképet és tájékoztató emlékiratot szerkesztenek.³³ 1927 decemberében ismét a románok által Nagyváradon, Kolozsváron és Bánffyahunyadon elkövetett erőszakcselekmények miatt tiltakoztak.³⁴ 1929 májusában a Hargitaváralja mint a TESz kötelékébe tartozó egyesület, magáévá téve a szövetség határozatát, tiltakozva az Erdély megszállásának 10. évfordulójára rendezett román ünnepségek ellen, tagságát arra szólította fel, hogy 14 napon át viseljék a trianoni jelvényt gyászszalagon, mindenkit emlékeztetve a békeszerződés igazságtalanságára.³⁵

A Köllő Ignác vezette jelképes székely községnek a hagyományápolás és a harcos politikai elköteleződés mellett feladata volt egy saját *Hargitaváralja-identitás kiépítése, illetve tovább építése* is. Ezt célozta az 1925-ös közgyűlésük döntése is, amikor is elhatározták, hogy elkészítetik a község saját zászlóját, a Hargita-zászlót. Ugyancsak az identitás építését szolgálta, hogy Köllő Ignác ösztönzésére a község leányai és fiai megjelentek Hargitaváralját képviselve olyan ünnepségeken, mint a például a Kossuth-szobor 1927-es leleplezése. A kossuthi

örökséghez való kapcsolódásukat testesítette meg az a gesztus is, hogy Köllő Ignác Erdély 16 vármegyéjéből földet gyűjtött össze és azt Bethlenfalvi Pál Árpád huszárszázados révén eljuttatta az Erdélyi Magyar és Székely Szövetség New York-i vezetőjéhez, Ujfalussy Losonczy Istvánhoz, abból a célból, hogy a földet Kossuth ottani szobrának talapzatánál ünnepélyes keretek között szórassa ki.³⁶

A székelység régi vágyát teljesítve jelentette meg 1927 novemberében a Hargitaváralja Szádeczky-Kardoss Lajos *A székely nemzet története és alkotmánya* című könyvét. Szádeczky ebben a munkájában nem csupán a székelység ezer éves történetét dolgozta fel, hanem alapos bemutatását adja az intézményeiknek és különleges alkotmányuknak. Jelentőségéről a Magyarság című lap így szólt: „*Szádeczky nagybecsű munkája valóságos evangéliuma a székely nép hősi erényeinek, törhetetlen őseréjének, amely hatalmasabb, mint Trianon*”.³⁷

A székely identitás erősítésében jelentős szerepet kaptak a székely mártírok. Csíkszentmihályi Sándor Imrének³⁸, a nemzeti eszme erdélyi vértanújának emlékére halálának első évfordulóján, 1931. január 3-án emlékünnepséget rendezett a Hargitaváralja. A mintegy négyszáz főnyi közönség körében megtartott megemlékezésen Bíró Balázs közigazgatási bíró mint a nemzeti eszmét szolgáló férfinak rajzolta meg a székely tudós alakját, rámutatva arra, hogy Magyarországot mindig is az olyan szellemek mentették meg, mint amilyen Sándor Imréé volt.³⁹ Nagy ünnepséget rendeztek Zajzoni Rab István csángó költő születésének 100. évfordulója alkalmából is. Az 1933. május 6-án, a kispesti Wekerletelepen

³⁶ *Amerikai Magyar Népszava*, 1928. május 5., 5. o.

³⁷ *A székely virtus erősebb, mint Trianon. Magyarság*, 1927. november 23., 14. o.

³⁸ Csíkszentmihályi Sándor Imre több mint ötven családtörténeti monográfiát írt. 1903 és 1916 között szerkesztette a Genealógiai Füzeteket, mely folyóirat az erdélyi nemesi családok történetének kutatásánál máig felbecsülhetetlen értékkel bír. Halála előtt egy hónappal jelent meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulása mellett a székelyek letelepedéséről írt munkája. A magyar nemzeti szellemet nemcsak tollal szolgálta, hanem írói szavait tette is váltotta. Két és fél évig mint tartalékos tiszt többszörösen kitüntetve vett részt a világháborúban. A mindig hazája és nemzete dicsőségét láttatni akaró tudós az Erdély feletti román uralomba nem tudott belenyugodni, az ellen megmozdulást szervezett, emiatt mint a kolozsvári összeesküvés per fővádoltját 1921-ben hat évi kényszermunkára ítélték, melyből 3 évet töltött le. 1923. november 17-én egy fogolycserét követően jöhetett át Csonka-Magyarországra. A fogságban szerzett szív baja következtében 1930. január 3-án hunyt el.

³⁹ Csíkszentmihályi Sándor Imre emlékűnepe. *Budapesti Hírlap*, 1931. január 6., 11. o.

³¹ *Szózat*, 1925. június 13., 3. o.

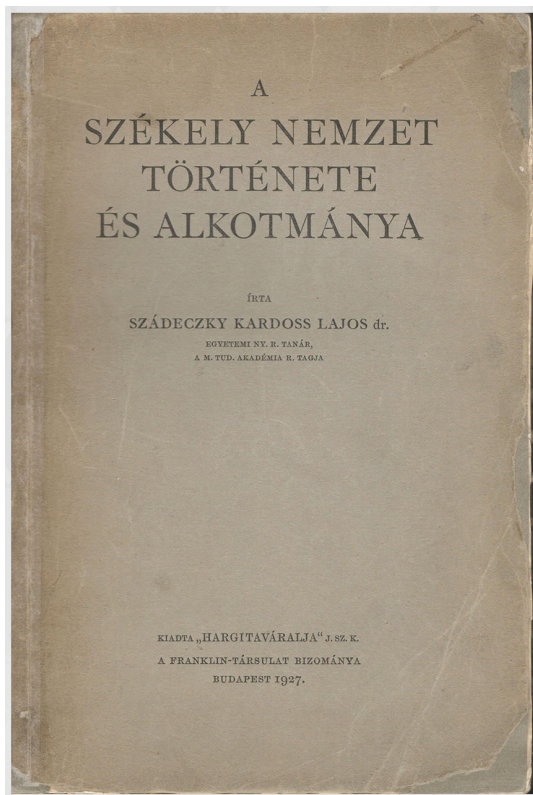
³² *Szegedi Új Nemzedék*, 1925. május 12., 3. o.; *Budapesti Hírlap*, 1925. június 26., 9. o.

³³ Térkép készül a Székelyföld visszacsatolási lehetőségéről. *Magyarság*, 1927. július 31.

³⁴ *Magyarság*, 1927. december 31., 10. o.

³⁵ Hargitaváralja felhívása az erdélyiekhez. *Budapesti Hírlap*, 1929. május 15., 7. o.

5. kép: A székely nemzet története és alkotmánya a Hargitaváralja kiadásában

Forrás: Abaúj Antikvárium és Könyvlap, könyvlap.hu

megtartott ünnepség egyben a Magyarországra vándorolt csángók találkozója is volt. Az eseményen csángó népzenei színdarabok meg, fellépett Sánek Péter csángó tilinkóművész, Zajzoni Rab István-költeményeket szavaltak, bemutatták Istók János csángó szobrász Rab Istvánt megmintázó szobrát és előadások hangzottak el a csángó nép történetéről.⁴⁰ Alighanem a Hargitaváralja addigi örökségőrző és székely identitásépítő munkásságának betetőzése lehetett volna – ha megvalósul – az 1931. július 26. és augusztus 2. közötti időszakra tervezett budapesti Székely Hét. A tenyészállatvásár területén erre az alkalomra egy valóságos székely falu felépítését ígérték. A program, melyet Köllő Ignác állított össze, minden addiginál színesebb és látványosabb bemutatását adta volna a székelység szellemi, történelmi, művészi kincseinek. A Székely Hetet Anna-bállal nyitották volna meg, de terveztek háromszáz fős székely lakodalmat Lázár István székely író rendezésében, s a programban helyet kapott volna a

„határkerülés”⁴¹ is, melyet kétszáz székely lovas segítségével kívántak bemutatni. Ez utóbbi két programot – egyéb népszokások kíséretében – minden nap előadták volna a nagyközönségnek. Úgy tervezték, hogy a hét során a főváros legnevesebb művészei nappal szabadtéri színpadokon, este pedig a székely csárdákban szórakoztatják majd a közönséget. Emellett nemzetközi birkózóversenyt és borversenyt is ígértek a Székely Hét idejére.⁴² A látványosra tervezett esemény hírére örömmel fogadták nemcsak a csonkaországra menekült erdélyiek, hanem a főváros népe is, hiszen a Hargitaváralja neve garancia volt mindenki számára a szép, művészi produkciókra, a nívós előadásokra. A megnyitó napján azonban kiderült: a vállalkozás megbukott. Hiába mentek ki a vásár területére emberek százai, csak szokásos vásári mutatóványosokat láthattak. A rendezők ugyanis – akik visszaéltek a Hargitaváralja Jelképes Székely Község nevével, s valójában megbízással sem rendelkeztek az egyesülettől – a vendégülösöktől és árusoktól beszédelt pénzzel eltűntek, maguk mögött hagyván a kifizetetlen fellépőket.⁴³ A kudarc érthetően rossz fényt vetett a Hargitaváraljára, annak ellenére is, hogy hamar tisztázódott: ők is áldozatai a „rendezőknak”, akik, mint kiderült, túlvállalták magukat.⁴⁴ Vélhetően ez a kudarc is közrejátszott abban, hogy újabb Székely Hét szervezésébe ezután a község már nem vágott bele, sőt a későbbiekben az ilyen nagyméretű tömegrendezvényektől is távol maradt.

A Hargitaváralja megerősödése nagyborosnyói Bartha Lajos vezetése alatt (1934–1938)

1934 márciusában újabb tisztújító falugyűlést tartott Hargitaváralja Jelképes Székely Község. A szervezetet 10 éve irányító Köllő Ignác főbíró a falugyűlés örökös tiszteletbeli főbíróvá választotta. Az új főbíró nagyborosnyói Bartha Lajos nyugalmazott altábornagy lett,

⁴¹ A húsvéti misztériumjátékokból született népszokás.

⁴² Hargitaváralja Anna-bálja Budapesten. *Magyarország*, 1931. július 8., 9. o.

⁴³ A Székely-hetet bukásba sodorta az idegen rendezőség, melynek a Hargitaváralja formális megbízást sem adott. *Magyarország*, 1931. július 28., 7. o.

⁴⁴ A rendezőbizottság tagjait (Toronyi Gyula operaénekest, Papp János színészt, Várnai Sándor hangversenyrendezőt, Grünfeld József sportrendezőt, Tanai Elemér magántisztviselőt és Csillag-Stern László ügynököt) 1933-ban a Budapesti Büntetőtörvényszék bizonyítékok hiányában felmentette, s az ítélet az ítéletet valamennyi vádlottra vonatkozóan jogerősen helyben hagyta.

⁴⁰ Csángó-találkozó. *Magyarország*, 1933. április 14., 8. o.

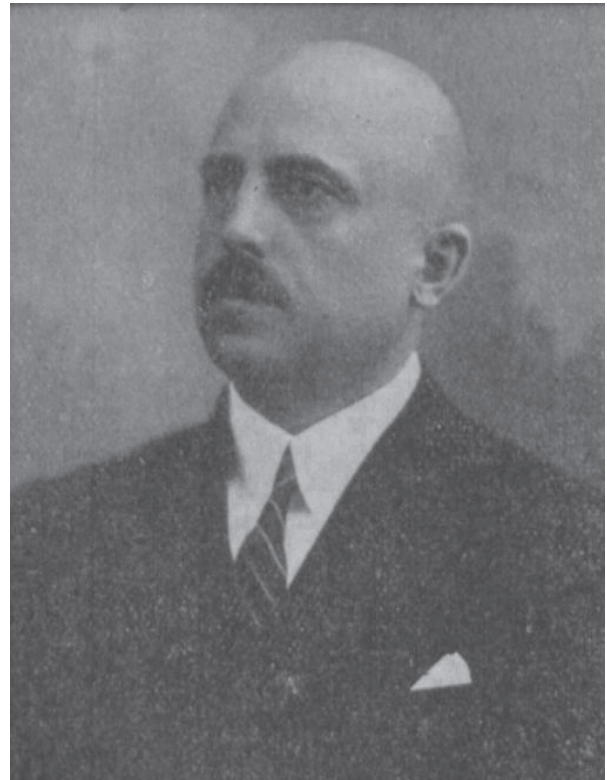
főjegyzőnek pedig Szent-Pály Sándor közigazgatási bírót választották. Az új vezetésnek nem is lehetett más célja, mint tovább erősíteni a községet a Köllő Ignác által lefektetett alapokon. Így tehát folytatták az előző évben megkezdett tagtoborzást, melynek eredményeként több vidéki társközség alakult.⁴⁵ A szervezőmunkában oroszlánrészt vállalt a község bírója, Dimény Mózes nyugalmazott postafőigazgató. Dimény mint a szervezőbizottság elnöke már Köllő Ignác idejében nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a község „lakóinak” sorában tudhassák a csonkaországban élő székelyek többségét. Az 1933 őszén megfogalmazott – és több országos lapban közzétett – felhívása, melyben csatlakozásra szólította fel „fajtestvéreit”, minden addigi akciónál hatékonyabbnak bizonyult. Dimény kampányában felhasználta a teljes magyar postai hálózatot – a postahivatalok feladata lett, hogy a szózatot tartalmazó nyomtatványokat eljuttassák a kézbesítési területükön élő székelyekhez. Budapesten emellett különböző hivatalok, egyesületek, kaszinók, iskolák és cégek is beszálltak a terjesztésbe. A községben, illetve a hozzá csatlakozó társközségekben foglalkozásra és társadalmi állásra való tekintet nélkül bármely férfi és nő (kivéve diákok, egyetemi és főiskolai hallgatók) tagságot nyerhetett, aki hitelt érdemlően tudta bizonyítani székely eredetét. A jelképes székely községhez való csatlakozás mindössze egy jelképes, 1 pengős „letelepedési illeték” megfizetésével járt együtt, továbbá a csatlakozó személynek vállalnia kellett, hogy megfizeti az évi 1 pengő adót.

Érdemes a Dimény-féle szózat szövegét alaposabban is megvizsgálnunk. A felhívás a szétszórta élő székely testvérek *kötelességeként* jelöli meg a csatlakozást, mivel minden székely felelősséggel tartozik nem csak a székelység, de a magyarság jövőjéért is: „A jövő alakításában mindenkinek szerepe van. Ha ezt fel nem ismerjük, – a közönyösségekben, nemtörődömségekben, tespedésben élünk, ne okoljunk mást, mi leszünk a hibások. Ne csak a következmények szörnyű súlyát, hanem a felelősséget is viseljük mi. Legyünk tisztában, hogy rajtunk is múlik a magyar jövő. A „székely” szóban benne van a magyar hitvallás. Székelynek lenni : szent hivatás és nemes feladat”.⁴⁶

⁴⁵ 1934-ben kezdte el működését többek között a kaposvári, a szentesi és a sashalmi társközség.

⁴⁶ Idézi többek között: *Gépészek Országos Szövetsége – Hivatalos Lap*,

6. kép: Dimény Mózes községi bíró

Forrás: *Hargitaváralja* I. évfolyam 19-20. szám (1936)

A szózat másrésről a székelyek („Csaba csapata”) történelmileg megalapozott *erkölcsi és kulturális fölényére* apellál: „...mert a székely gondolat nem leigázást, kifosztást, nyelv, iskola, egyház, társadalmi intézmények üldözését és kiirtását, a legelemibb emberi jognak sárba tiprását, rabszolgaságot és kenyérelvételt, hanem magasabb kultúrát, szabadságot, megélhetést, a valódi népuralmat jelenti mindenki részére”.⁴⁷ A megfogalmazott feladat tehát világos: a szétszórta székelységnek egymásra kell találnia, szervezetten egyesülnie és összetartania kell. Nincs más választásuk tehát, mint hogy belépjenek a Hargitaváralja Jelképes Székely Községbe, mely – és ezt külön is hangsúlyozták – a székelység első számú, kormányhatósági jóváhagyással működő társadalmi és közművelődési szervezete.

Az 1933-ban elindított Dimény-féle kampány nem csupán az egyének tagként való megnyerését tűzte ki célul, hanem azt is, hogy a Csonka-Magyarország népesebb településeiben élő székelyekből társközségeket szervezzen. A több helyen, köztük a Csendőrségi

1934. január 1., 5. o.

⁴⁷ Uo.

Lapokban közzétett felhívás pontos útmutatást adott arról, hol érdemes társközséget létesíteni. „A társközségek megalakítása ott ajánlatos, ahol a községi szervezettel járó előljáróság, képviselőtestület és falugyűlés megalakítható, ahol tehát nagyszámú székely testvérünk él és a munka végzésére vállalkozik”.⁴⁸ Már ekkor felmerült egyúttal az is, hogy a különféle székely alakulatok vezetőiből egy „vezetőbizottságot” szervezzenek a közös ügyek intézésére. Ez azonban – bár az igény rá folyamatosan jelen volt – csak évekkel később valósult meg.

A Dimény-féle toborzó akció eredményeként előbb Szombathelyen alakult meg még 1934 januárjában a Hargitaváralja jelképes vasi társközsége dr. Márton László bíró vezetésével,⁴⁹ (a vasiak már februárban nagyszabású revíziós estet szerveztek Herczeg Ferencnek, a Revíziós Liga elnökének a részvételével), majd 1934 februárjában Kaposváron indult el szervezkedés az újabb társközség megalapítására dr. Fazekas Péter irányításával.⁵⁰ 1934. június 17-én Sashalom csatlakozott a társközségek sorához a bírónak megválasztott Bodó Ádám MÁV főtiszt vezetésével.⁵¹ Tennivaló azonban a fővárosban is akadt. Az anyaközség szeptemberi képviselőtestületi ülésén a Budapesten élő székelyek megszervezése került napirendre. Itt úgy döntöttek, erre a feladatra külön bizottságot hoznak létre.

Dimény mint a szervezőbizottság elnöke októberben már újabb eredményekről számolhatott be. Egyrészt bejelentette, hogy a községhez eddig már négy püspök csatlakozott – elsőként még 1933 decemberében Raffay Sándor evangélikus püspök kérte a felvételét⁵² –, másrészt javaslatot tett arra, hogy *Hargitavár* néven létesítsenek Magyarországon egy tényleges falut. Dimény elképzelése szerint ez a – végül is meg nem valósult – falu a székelyföldi (erdélyi) építészet bemutató helye lett volna, ahol megjelenhettek volna a történelmi nevezetességek,

⁴⁸ *Csendőrségi Lapok*, 1933. november 1., 680. o.

⁴⁹ Megalakították Hargitaváralja jelképes vasi községet. *Pesti Hírlap*, 1934. január 12., 7. o.

⁵⁰ Somogyvármegyében is megalakul a Hargitaváralja Jelképes Székely Község. *Somogyi Újság*, 1934. február 15., 1. o.

⁵¹ *Budapesti Hírlap*, 1934. június 20., 9. o.

⁵² Raffay csatlakozási szándékát levélben közölte a szervezőbizottsággal: »Mint rég elszakadt (de nem lekorhadt) ág késő hajtása, én is jelentkezem a székely falu lakói közé. Természetesnek és megfelelő elhelyezésnek tartom, ha legalább a cigánysoron adnak helyet. Elszakadásom több 300 évesnél, de akkor is szabadságért szakadt el ősem Bocskay alatt. Én őrzöm a régi lelket és a régi hagyományokat.« *Pesti Napló*, 1933. december 10., 9. o.

jellegzetes épületek másai is. A Dimény által megálmodott skanzen valójában az 1931-es Székely Hétre tervezett „székely falu” átgondoltabb, tervszerűbb megvalósítása lehetett volna, azáltal, hogy a székely viseletek, szokások is megjelentek volna benne. Ez mind idegenforgalmi, mind identitáserősítő szempontból hasznos lett volna a Csonka-Magyarország területén élő székelyek számára, hisz az érdeklődők egy helyen megismerhették volna a székely (erdélyi) kultúra értékeit.⁵³

A székely kultúra szélesebb körben való megismertetését szolgálta az is, hogy 1935. április 6-án először hallhattak a rádió hallgatói élő közvetítést a Hargitaváralja székely művészestjéről. A Zeneművészeti Főiskolán megrendezett hangversenyen a korszak népszerű művészei léptek fel. Ugyancsak a „székelyeken túli” magyar közönséget célozta meg az a rendezvény, amelyet a Hargitaváralja Jelképes Székely Község a Pátria Írók, Újságírók és Művészek Körében rendezett 1935. december 14-én. A műsoros est programját ez alkalommal kifejezetten úgy állították össze, hogy abban hangsúlyosabban bemutatkozhasson a Hargitaváralja. Így a megnyitót maga a főbíró, Bartha Lajos mondta, míg a zárzó Dimény Mózes szájából hangzott el.⁵⁴ A Pátria Klubban megrendezett műsoros esteket innentől fogva eszerint a „forgatókönyv” szerint tartották minden hónapban. A Hargitaváralja mint a revízió mellett elkötelezett egyesület természetesen a Bartha-korszakban sem mehetett el szó nélkül az olyan megnyilvánulások mellett, amelyek akármilyen formában is a székelység státusát negatívan érintették. Így ott voltak 1934. június 25-én a Magyarországon élő erdélyi magyarság összes egyesületének részvételével megtartott nagygyűlésen, melyen közösen tiltakoztak a Pester Lloyd június 20-iki számában megjelent közlemény⁵⁵ miatt, s azt mint az itt élő erdélyi magyarság összességére sértőt ítélték el és utasították vissza.⁵⁶ A közösen kiadott közleményben kifejtették, hogy a magyar nép integritása nem függvénye a területi

⁵³ *Budapesti Hírlap*, 1934. október 10., 10. o.

⁵⁴ *Magyarság*, 1935. december 14., 8. o.

⁵⁵ A Pester Lloyd június 20-iki számában főhelyet adott egy közleménynek, amely a folyamatban levő Dréhr-per tárgyalásával kapcsolatban a menekültekről, kiváltképpen az Erdélyből kiüldözött magyarságról a rosszindulat és rágalom hangján szólt, és általánosító következtetéseivel, egyoldalú beállítással magát a magyarságot ültette a vádlottak padjára és ítélte el.

⁵⁶ *Budapesti Hírlap*, 1934. június 26.

7. kép: Nagyborosnyói Bartha Lajos főbíró

Forrás: RadixForum : Board for Hungarian genealogy research

integritásnak: „...a magyar nép integritása kétségbe nem vonható, szét nem bontható és semmiféle szándékkal szét nem bomlasztható. [...] ...aki Magyarországon a magyarság összetartozását megbontani csak meg is kíséri, az a magyar nemzet ellen súlyos bünt követ el és a nemzet örök törvényei értelmében büntetendő, megvetendő és kiközösítendő.”⁵⁷

Hargitaváralja Jelképes Székely Község meghívására 1936. május 20-án az elszakított területekről származók részvételével értekezletet tartottak. Ezen elhatározták, hogy június 11-én, Úrnapján déli 12 órakor Budapesten a Szabadság téren, az Országzászló alatt együtt fognak tiltakozni a trianoni békeparancs Flandin-féle rögzítése ellen⁵⁸, a kormány útján követelik Magyarország régi határainak visszaállítását, és addig is, amíg ez meg nem történik, sürgetik a békeszerződésekben a kisebbségek részére biztosított jogok tiszteletben tartását.⁵⁹

A Bartha-korszakban valósult meg két olyan előre mutató projekt, melynek elindítása ugyan közvetlenül nem az országos vezetőség érdeme, de hatását

⁵⁷ *Magyarság*, 1934. június 26., 10. o.

⁵⁸ Flandin francia külügyminiszter 1936-os békeajánlatában 25 évvel kívánta meghosszabbítani a trianoni békeparancsot. Ez a magyar revíziót követelő erők számára elfogadhatatlan volt.

⁵⁹ *Városok Lapja*, 1936. június 1. A tiltakozó nagygyűlést végül az utolsó pillanatban váratlanul lemondták és nem tartották meg a szegedi társközség által a szegedi országzászlóhoz ugyanerre a napra szervezett tüntetést sem.

tekintve mégis komolyan befolyásolta a jelképes község egészének életét. Mindkettő Szegedhez, személy szerint Cs. Jósa Jánoshoz köthető. Az egyik az 1936 augusztusában elindult Hargitaváralja című lap, a másik az 1937-ben első alkalommal megszervezett „székely táborozás”. Utóbbi ötlete 1937 tavaszán fogalmazódott meg, és a Magyarországon élő székelyek nagy összejövetelét – nem titoltan a helyi idegenforgalom fellendítésének szándékával – a Szegedi Ipari Vásárral kívánta összekapcsolni. Az 1937. május 26. és június 6. között megrendendő táborozással egy időben székely kézműipari, háziipari, iparművészeti és népművészeti kiállítást terveztek, az esemény védnökéül pedig vitéz Imecs György szegedi főispánt és feleségét kérték fel.⁶⁰

Cs. Jósa János a székelyek szegedi táborozására meghívta Budapestről Bartha Lajos altábornagyot, a Hargitaváralja főbíráját és a székely kulturális élet több fontos szereplőjét. A június 6-án a szegedi Vigadóban megtartott országos ösgyűlés – melyre mintegy 300 székely vendég érkezett – határozott arról, hogy a nagygyűlést ezután a székelyek minden esztendőben megtartják az ország különböző társközségeiben. A legközelebbi ösgyűlést Budapestre tervezték.⁶¹

Az első országos székely táborozáshoz kapcsolódott az az akció is, amelyet a Hargitaváralja Jelképes Székely Község kérésére a Református Egyetemes Konvent hirdetett meg 1937. június 6-ára. Ezen a vásárnapon a trianoni békeszerződés aláírására gondolva, a délelőtti istentisztelet keretében igehirdetéseken mindenütt megemlékeztek az új határokon kívül élő magyar testvérekről. Mint ahogy a Konvent határozata kimondta: ezáltal is ápolni és fejleszteni kívánták az új határokon túl élő magyarok között a lelki egységet és testvéri közösséget.⁶²

Összefogás, tömörülés – de hogyan?

A törekvés arra, hogy az elcsatolt területek menekültjeit egy táborba tömörítsék, témaként korszakunkban folyamatosan jelent volt. A gyakorlatban azonban többnyire az történt, hogy a tagok a

⁶⁰ *Délmagyarország*, 1937. március 6., 8. o.

⁶¹ Nagy siker jegyében tartották meg a székelyek első országos ösgyűlését Szegeden. *Délmagyarország*, 1937. június 9., 5. o.

⁶² *Pesti Hírlap*, 1937. június 2.

szervezkedések kezdetén még nagy lelkesedéssel voltak, hangzatos fogadalmakat tettek, ám az idő múlásával lelkesedésük alábbhagyott, a tagság lassan elapadt. Maradt néhány megszállott, akiknek időnként egy-egy jelentősebb alkalomra nagyobb számú tagságot sikerült mozgósítaniuk, de állandó aktív önkénteseket szinte soha. Az összefogás témája ezért minden nagyobb összejövetelen, közgyűlésen felmerült.⁶³ Gáll István Székely keserves (Gondolatok az augusztus 11. pesti székelygyűlésről) című beszámolójában többek között ezt olvashatjuk: *„Abban már ott is a gyűlésen és mindenütt széles e hazában egyetértünk (végre valamiben!), hogy közelebbről az összes kintlevő székelyt, továbbmenően pedig minden erdélyit egy nagy erős és ütőerejű társadalmi egyesületbe kell tömöríteni. De azt már kétkem, hogy a Hargitaváraljába, mint meglévő egyesületbe, az összes működő székely egyesületet (53-at) be lehetne sorolni!”*⁶⁴

Nyilvánvaló, hogy ha a Hargitaváralja – és ezzel együtt a székelység – sorainak tömörítéséről, egyesítéséről beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a többi székely szervezetet, illetve a Hargitaváralja hozzájuk fűződő viszonyát sem. Vizsgálatuk már csak azért sem mellőzhető, mivel ezek a szervezetek hasonló nehézségekkel küzdöttek, mint a Hargitaváralja, s hasonló módon keresték a megoldást is gondjaikra. Végső soron az erdélyieket tömörítő legnagyobb és legkisebb egyesületbe is azért léptek be az emberek, hogy segítségükkel megőrizték kapcsolatukat az elvesztett szülőfölddel. Mindezen egyesületek együttesen járultak tehát hozzá, hogy Erdély és az erdélyi problémák ne kerüljenek ki a köztudatból, azzal, hogy ezeket a kérdéseket állandóan a felszínen tartották.⁶⁵

A jelképes székely község mellett a Magyarországon élő erdélyiek legjelentősebb egyesületének az Erdélyi Férfiak Egyesülete számított. Az EFE valójában a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületéből vált ki 1928-ban. Miután az erdélyi fiatalok befejezték tanulmányaikat egyre inkább szükségét érezték egy olyan szervezet létrehozásának, amely

megtartja a SZEFE szellemiségét, de amely gondoskodik az erdélyi emigráció nyilvántartásáról, hathatós érdekképviseléséről és a sok egyesületben szétszakítva levő erdélyi társadalomnak központi szerve, egyfajta szellemi és lelki központja lesz. Az Erdélyi Férfiak Egyesülete 1928-ban jött létre 212 taggal⁶⁶, de létszáma az év végére már 324-re emelkedett, 1930 márciusában 342, 1931 márciusában pedig már 576 tagot számlált. Az EFE törekedett arra, hogy kinevelje azokat a szakembereket, akik a kisebbségi kérdés elhivatott és hiteles kutatói lesznek. Fontosnak tartották a kapcsolattartást az Erdélyben maradtakkal, valamint a más magyarlakta (Felvidék, Délvidék, Őrség stb.) területeken működő szervezetekkel. 1930-ban indult meg a különböző egyesületek csatlakozása az EFE-hez, ami végül is az egység megteremtését készítette elő.⁶⁷

A korszak másik jelentősebbnek mondható székely szervezete a Kratochwill Károly vezette, szintén 1928-ban megalakult Székely Hadosztály Egyesület volt.⁶⁸ Alapszabályában olyan célokat fogalmazott meg, mint a székely ifjúság támogatása, hazafias neveltetésének a biztosítása, az elesettek özvegyeinek erkölcsi és anyagi támogatása, valamint a székely hagyományok, a székely nemzeti érzés ápolása, ébren tartása és fejlesztése a tagok között. E pontok azt mutatják, hogy az SzHE regionális és önálló (székely) entitású (szinte azt mondhatni: emigráns) csoport identitásmegőrző és nyomásgyakorló szerveződésnek, illetve különleges katonai érdekképviselésnek tekintette magát.⁶⁹ A regionális öntudat megnyilvánulásaként értékelhetjük Kratochwill Károly 1935-ös, az Egyesületi Értesítőben (majd később a Hargitaváraljában) megjelent nyilatkozatát: *„Jólesik az a tudat, hogy a székelyek és erdélyiek Magyarországon nemcsak túrt rokon. Jussuk van ahhoz, hogy itt legyenek, hiszen annak idején a Székely Hadosztály volt az egyedüli fegyelmezett hadsereg, mely harcolt Magyarország integritásáért és a Magyar Alföldért is. Mérhetetlen kár keletkezett volna a jövőre nézve abból, ha*

⁶³ Spaller Árpád: Hargitaváralja – Egyesület és közlöny. *Átalvető*, 2019. (december), 52–55. o.

⁶⁴ G. I.: Székely keserves (Gondolatok az augusztus 11. pesti székelygyűlésről). *Hargitaváralja*, 1939. IV./17.

⁶⁵ Frisnyák Zsuzsa (1992). Az „Erdély-üzlet” működése Magyarországon – Az Erdélyi Szépművés Céh, *Századok*, 126 (2), 173–201. o.

⁶⁶ Az EFE alakuló ülésén 1928. február 8-án csak 83 fő jelent meg.

⁶⁷ Spaller Árpád 2007. Erdélyi menekültek Magyarországon a két világháború között. *Unitárius Élet*, 2007 (1–2), 14. o.

⁶⁸ Az SzHE kezdeményei már 1924. december 20-ra visszavezethetők, amikor egy fennmaradt jegyzőkönyv szerint a Hadosztály 58 tisztje gyűlt össze, hogy meghallgassa Kratochwill egy előadását a Hadosztályról.

⁶⁹ Horváth Sz. Ferenc 2008. Kratochwill Károly és a Székely Hadosztály Egyesület tevékenysége az észak-erdélyi zsidók védelmében (1943–1944), 130. o.

8. kép: Kratochwill Károly, a Székely Hadosztály Egyesület elnöke

Forrás: Wikipédia, A szabad enciklopédia

az akkori zűrzavaros helyzetben [...] a Székely Hadosztály a románokkal együtt fordult volna a bolsevizmus letörésére. Tűrnék akkor ma az Erdélyiek Magyarországon?”⁷⁰ Kratochwill itt a Székely Hadosztály múltbeli cselekedeteiből vezette le a székelység jogait, s ez alapján állította be a Hadosztályt (s ezzel magát az Egyesületet is) a fennálló rendszer pilléréként. A nyilatkozat Hargitaváraljában való megjelentetésével pedig voltaképpen a Magyarországon a székely identitás par excellence megjelenítőjeként fellépő Hargitaváralja Jelképes Székely Község felértékelését is elvégezte egyúttal.

Ugyan az SzHE korszakunkban végig viszonylag kis taglétszámmal működött,⁷¹ a székely identitás őrzésében betöltött szerepe vitathatatlan. Ezért is tekinthető a székelység tömörülésének szempontjából fontos és jelképes epizódnak az, hogy miután 1931 májusában megállapodás született a két egyesület között, az SzHE – a hadosztály egykori parancsnoka, Kratochwill Károly altábornagy vezetésével – önállósága megőrzése mellett belépett az EFE-be. Az SzHE kollektív belépése az EFE-be rámutat arra, miként igyekeztek az erdélyi magyarok az 1930-as években soraikat tömöríteni annak érdekében, hogy mennyiségileg imponálóbban és minőségileg hatékonyabban tudjanak határon túli társaik

érdekében fellépni, problémáikat a köztudatba bevinni és – nem utolsósorban – a határrevízió kérdését napirenden tartani.⁷²

Az EFE bizonyult tehát a leginkább integráló szervezetnek, ami egyrészt talán nagyobb aktivitására, másrészt esetleg arra vezethető vissza, hogy a Budapestre szakadt, nagyrészt Erdélyből és a többi elkapcsolt területről származó politikusok, értelmiségiek és művészek közül a legjelentősebbek vállaltak részt abban, hogy a '30-as évek elején országrészük múltját és jelenét a közönségnek különféle előadásokon bemutassák. Az Erdélyi Férfiak Egyesületének 8 vidéki városban is volt csoportja. Társegyesületei voltak az Erdélyiek Somogy megyei Társasága Kaposváron, a Debreceni Székely Társaság, a Hunyadvármegyei Egyesület, a Szatmármegyei Egyesület, a Sepsiszentgyörgyi Tanítóképző volt Növendékeinek Egyesülete, a Székely Hadosztály Egyesület, a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete. Azt azonban az EFE-nek sem sikerült elérnie, hogy valamennyi erdélyieket tömörítő egyesület belépjen hozzájuk. Jellemző módon a székelység összetartásában némiképp vetélytársuknak számító Hargitaváralja Jelképes Székely Községnek mindössze egy csoportja lépett be az Erdélyi Férfiak Egyesületébe.⁷³

Az 1934. június 3-án Debrecenben megtartott első Erdélyi Kongresszus kimondta, hogy szükségesnek tartja az Erdélyi Egyesületek közös szervezetének létrehozását. Ennek előkészítését a Debreceni Székely Társaság, az Erdélyi Férfiak Egyesülete és a Hargitaváralja Jelképes Székely Község küldötteiből álló hármass bizottságra bízta és az adminisztratív teendők elvégzésére az Erdélyi Férfiak Egyesületének titkárságát kérte fel.⁷⁴ Mindazonáltal az erdélyi egyesületek még 1934 után sem tudtak jó ideig közös szervezetet létrehozni.

Bartha Lajos 1938 januárjában történt váratlan lemondását követően a jelképes székely község lakóit egy ideig leginkább az foglalkoztatta, ki lesz az új főbíró. A Hargitaváralja című lap 1938. február 10-én megjelent számában két lehetséges jelöltet is megneveztek: primor Szacsavay Józsefet, a lap egyik állandó szerzőjét, akit a szegedi társaság

⁷⁰ 20. számú Egyesületi Értesítő, Budapest, 1935. november 16-án. VeML, XIV 10, 2. dob, 2. egys, 90. t. Közli: Horváth Sz. Ferenc, 2008.

⁷¹ Az Értesítő rendszeres tudósításai alapján 1933-ban 250 tagja volt az Egyesületnek, majd a létszám 1937 végére 500, 1938 végére 557, de 1939 végére is csupán 598 főre emelkedett.

⁷² Horváth Sz. Ferenc, 2008, 131. o.

⁷³ Frisnyák Zsuzsa (1992). Az „Erdély-üzlet” működése Magyarországon – Az Erdélyi Szépművészeti Céh. *Századok*, 126 (2), 176. o.

⁷⁴ Spaller Árpád, 2017, 13. o.

közönsége egyöntetűen támogatott és farkaslaki Dimény Mózes ny. postafőigazgatót, a lap főszerkesztőjét, akit a felsőgallai társközség javasolt főbírónak.⁷⁵ Ehhez képest meglepetésként hatott, hogy az április 10-én megtartott tisztújító falugyűlés végül nem közülük választotta meg Hargitaváralja új főbíráját árkosi Veress Gábornak, az IBUSz alelnök-vezérigazgatójának személyében. A Szacsavayt kis szavazattöbbséggel megelőző Veress Gábor mellé bírónak választották Dimény Mózeszt, a főjegyző pedig Szóts József OTI-aligazgató lett.

Az új vezetőség továbbra is a székely egység biztosítása érdekében kívánt dolgozni, ám Tamás Károlynak a Hargitaváralja 1938. május 20-i számában megjelent írása keserűen állapította meg, hogy ez az egység, amit meg kellene őrizni, nem több hangzatos szólamoknál, s valójában még a szervezetben belül sem létezik. Tamás rámutatott arra az ellentmondásra, hogy miközben a fővárosban összpontosul a székelység javarésze, igazából a székely lélek és szellem állandó táplálására nem akadt ott egy vállalkozó sem, így a székely egység kimerült látszat-cselekedetekben. *„A Hargitaváralja eszmei magva kétségtelenül budapesti talajra hullott, magvetői székelyek voltak, de talaj, mag és a magvetők együttesen sem tudták szárba szökkeníteni a csírákat. Apró, családias jellegű összejövetel, múltó értékű előadások, gyökeret, célt és jövőt nélkülöző ünnepek, „kitűnő előadás volt», „jól mulattunk” pillanatnyi értéket jelentő eseményekben tűnt föl és tűnt el az élet – a székely élet.”*⁷⁶ Tamás szerint a „széthullásnak, az erőtlenségnek és a talpraállni nem tudásnak” oka az, hogy csupán fizikailag táplálják a székelységet.⁷⁷ A szerző joggal teszi fel a kérdést: miért nem sikerült a székely lélek számára az „asztalterítés” Budapesten? Úgy véli, hogy a probléma hátterében az áll, hogy a budapesti székelység túlnyomó része hivatalnok, akiknek összetartó ereje, ösztöne, akarata nincs, ellenben egymás közt is versenyeznek, többre tartják magukat a másiktól. Ráadásul a külön utakon járás, a vezérkedés, a rangoskodás a székely őstermészetben is ott van, így a közös célokért való együttműködés a székelyeknek,

úgy látja, nehezebbre esik. A másik ok Tamás szerint, hogy az „asztalterítés” Budapest helyett Szegeden történt meg a székelység saját folyóiratának, a Hargitaváraljának elindításával. Ily módon – mutatott rá Tamás Károly – Szeged többet tett a csonkaország székelyeinek egyben tartásáért, mint a jóval népesebb budapesti anyaközség.

Kétségtelen, hogy az összes Hargitaváralja társközség közül a szegedi volt története során a legaktívabb. Ám az országban szétszórta működő szervezetek összefogására ők sem voltak képesek. Tamás Károly másfél évvel az előző cikk megjelenése után, 1939 decemberében még mindig így értékelte a Hargitaváralja országos munkáját: *„Sajnos, a nagy reményekkel indult, nagyra hivatott jelképes község a mai napig sem érte el a célját: egész tevékenysége húsz éven keresztül apró-cseprő összejövetelben, kultúrestélyek tartásában, diáktalálkozók fehérasztal melletti szalmaláng értékű örömeiben és hosszú „nеше semmi” szónoklatokban, ebben a magyar betegségben, merült ki. A menekültekben rejtett roppant erő oldott kéveként hullott szét.”*⁷⁸

Sándor László nyugalmazott ezredes, a gödöllői jelképes székely társközség bírja is kifejtette nézetét még 1938-ban arról, mik lehetnek az okai a székelység cselekvőképtelenségének. A különféle székely alakulatok erőit szerinte is egyesíteni kell, majd ezután a „hasonsorsú” magyar testvérekkel való összefogás révén lehetnek a székelyek a nemzeti törekvések (kiemelten a revízió) valódi alakítói: *„Ha azonban e székely alakulatok erejét egy központba összevonjuk, akkor olyan számottevő erő lehetünk, mely együttes nemzeti érdekeinket képviselni tudja és hazánk ezeréves határainak hiánytalan visszaszerzésében, megerősítésében és erőssé tételében cselekvő magvat képezhet. Ez okvetlen szükséges, mert amíg hazánkból egyetlen talpalatnyi föld is idegen kezekben van, addig nyugodni úgy sem tudunk.”*⁷⁹ Sándor úgy vélte, mindez a székelységnek erkölcsi kötelessége a „trianoni keresztfán” történt szenvedése okán. Ezért az összes székely alakulat tagságát összefogásra szólította fel: *„A vidéki alakulatok tagjai keressék meg és tartsák fenn az összeköttetést egymással, a szomszédos alakulatok tagjaival és a budapesti Központtal, – honnan az eseményekről állandó tájékoztatást szerezhetnek*

⁷⁵ A két jelölt általános elismertsége olyannyira vitán felül állt, hogy felmerült ekkor az a gondolat is, hogy a Hargitaváralja jelképes székely megyévé alakuljon, melynek főispánja lehetne Szacsavay, alispánja pedig Dimény.

⁷⁶ Éljen Szeged! *Hargitaváralja*, 1938. III./18–20., 225. o.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Adalék Erdély történetéhez. *Hargitaváralja*, 1939. IV./23.

⁷⁹ Tömörüljünk! Szükség van ránk! *Hargitaváralja*, 1938. III./21–22., 262. o.

és ahová minden idevágó vidéki esemény közzelendő lesz. Vidéki székelyek! Válasszatok bizalmas barátaitok köréből lehetőleg több képviselőt, de egyet okvetlen olyant, aki állandóan a központban lakik, érdekeiket ott minden időben képviselheti, az eseményeket híven és idejében közli, ha szükséges a többi nevében szavazhat is. Állíthatok össze megbízható névsort, melyben a tagok neve, születési éve, helye és családi állapota bennfoglaltatik és azt küldjétek be a budapesti központnak mielőbb. Sándor gondolatmenete túlmutat a Hargitaváralja keretein. A szerző nem kerte: szerinte az előttük álló feladat megoldására immáron nem a Hargitaváralja szervezeti keretei lennének alkalmasak, hanem egy „mozgékony és mindenre figyelő” szervezet, ami nem más, mint a *Magyarországi Turán Szövetség*, melynek céljai minden székelyével azonosak.⁸⁰ Sándor László nem volt egyedül nézeteivel: Udvarnok H. Antal a lap következő számában szintén a tömörülés mellett agitált, ám ő a székelyek ernyőszervezeteként egy kifejezetten ebből a célból létrehozandó szervezetet képzelt el, *Székely Alakulatok Szövetsége* néven.⁸¹

Az áttörés ezen a téren 1939 március 26-án következett be. A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének húszéves, az Erdélyi Férfiak Egyesületének tízéves, a Székely Hadosztály húszéves jubileuma alkalmából ekkor rendezték meg második országos nagygyűlésüket a Csonka-Magyarországon élő erdélyi magyarok és székelyek. Ezen találkozó során tett indítványt Darkó Jenő egyetemi tanár, a Debreceni Székely Társaság elnöke *„a központi erők összefogására, az egészségesebb cél szolgálatára és a felesleges erőpazarlás megszüntetésére”*. Sokatmondó a Magyarországra került székelyek identitására (a vállalt és önmagukról a nem erdélyiek felé terjesztett önképükre) és célkitűzésére nézve Ugron Gábor beszéde, melyet ezen a nagygyűlésén mondott el. Ugron szerint a székelyek a magyarság példaadó mintarésze, hiszen ők minden aktuális magyarországi problémát – a demokrácia, a gazdaság és a szociálpolitika kérdéseit – már rég megoldottak, s Erdély volt természetesen a szabadságjogok első hazája is. Ugron egyik következtetése: *„amint hogy a múltban nem volt nemzet és nem volt Magyarország Erdély nél-*

kül, úgy a jövőben sem lehet ez a nemzet magyar nemzet és magyar Birodalom Erdély nélkül”.⁸² Ennek a vélekedésnek egyöntetű elfogadási szándékát fejezte ki Veress Gábornak, a Hargitaváralja főbírájának javaslata arra, hogy itt és most alakítsák meg az erdélyi egyesületek közös szövetségét, az Erdélyi Szövetséget. Ezt a résztvevők nagy lelkesedéssel el is fogadták, így kimondták az Erdélyiek Szövetségének megalakulását.

A Székely Ház projekt

Észak-Erdély és a Székelyföld 1940-es visszacsatolása több olyan új kérdést is felvetett, melyekre a magyarországi székely szervezeteknek, legfőképpen pedig a Hargitaváraljának, reagálniuk kellett. A legfontosabb ezek közül az volt, mi lesz annak a több ezer – többnyire koldusszegény – székelynek a sorsa, akik a munka és egy jobb élet reményében kerekedtek fel otthonukból s érkeztek Budapestre és az Alföld nagyobb városaiba. A róluk való gondoskodás, a szálláshoz és munkalehetőséghez juttatásuk jóformán egyedül a Hargitaváralja Jelképes Székely Községre maradt mint feladat. Ezek és ezek keresték fel a község irodáját a segítség reményében, s megmozdultak érdekükben a budapesti székelyek. Ekkor határozta el a Hargitaváralja vezetősége, hogy egy Székely Házat fog felállítani, méghozzá saját erejéből.

Úgy tervezték, hogy a székely otthon felépítéséhez nem kérnek segítséget és támogatást, *csakis székely emberektől*. Az erről döntő értekezleten kimondták, hogy üzletrészt az építendő otthon alapja javára csak székely jegyezhet, továbbá azt, hogy ha a gyermek nélküli üzletrésztulajdonos meghal, nem a rokonság, hanem Hargitaváralja község örököl. Az üzletrészek befizetését 10 hónapra tervezték. Az alapítók ezer pengőt fizettek, mások 100 pengős törzsüzletrésszel, a kiskeresetű székelyek pedig 20 pengős üzletrésszel járulhattak hozzá a Székely Ház felépítéséhez. Az elképzelés az volt, hogy a belvárosban hozzák létre az otthont, ezért a vezetőség azt is kilátásba helyezte, hogy a pénzből esetleg egy nagyobb házat vesz majd valahol a Rákóczi út környékén.⁸³

⁸⁰ Uo. 265.

⁸¹ Székely alakulatok szövetsége. *Hargitaváralja*, 1938. III./23–24., 295–296. o.

⁸² Dr. Ugron Gábor elnöki beszéde az Erdélyiek Szövetsége alakuló közgyűlésén 1939. március 26-án. *Erdélyi Értesítő*, 1939. nyár., 3–6. o.

⁸³ Országos székely otthon létesül a fővárosban. *Székely Nép*, 1941. június 10., 7. o.

A Székely Ház megvalósítását szövetkezeti keretek között kívánták elérni. A Hargita Székely Szövetkezet alapítási tervszövege külön is kihangsúlyozza: nem nyereszkedési vágy hajtja az alapítókat, hanem az, hogy a főváros és a Székelyföld között egyenes összekötő kapocs legyen a Székely Ház és a Szövetkezet. A kezdeményező vezetők elképzelése az volt, hogy a létesítendő Hargita Szövetkezet elerendő tiszta hasznának húsz százalékát az alapszabály szerint minden évben székely gyermekek neveltetésére és egyéb székely célokra fordítsák. Az elsőként és legfontosabb feladatként megvalósítandó Székely Házban székely legényotthont, különféle diákinternátusokat, tanoncotthont kívántak elhelyezni, emellett úgy tervezték, hogy vendégszobák sora várja majd a fővárosba utazó székelyeket. Székely boltot is terveztek ide, mely a Székelyföld termékeit árulja és eredeti, márkázott székely kézimunkákat és ipari termékeket ad majd el. Felmerült továbbá egy a székelyek ügyintézését segítő iroda, a székely asszonyoknak és leányoknak munkát adó „székely fonó”, valamint műhelyek és raktárak elhelyezése is a Székely Házban.⁸⁴

Fontos megjegyezni, hogy a Hargita Székely Szövetkezet a Székely Ház megépítése mellett sok más tevékenységet is programjába iktatott, így például egyéb telkek és házhelyek megvásárlását s azokra székely házak építését, a székely telepítések előmozdítását, a háziipar fejlesztését, a fakitermelést és -értékesítést vagy a vadon termő gyümölcsök és gyógynövények gyűjtésének megszervezését. A szervezők kezdettől fogva hangsúlyozták: a szövetkezet nem akar versenytársa lenni semmiféle hasonló intézménynek. Csupán csak azt akarja elérni, hogy minden eszközzel közelebb hozza egymáshoz a székelyeket és lehetőséget teremtsen számukra kiaknázni adottságaikat, egyúttal piacot teremtsen a székely megyék hatalmas természeti kincsei, terményei, ipari termékei számára. A Hargita Székely Szövetkezet létrehozásával valójában a Hargitaváralja azt az igényt próbálta kiszolgálni, amely a második bécsi döntést követően a visszacsatolt területen élő székelység körében megfogalmazódott, nevezetesen, hogy tevékeny részt szeretnének vállalni Magyarország – s benne a Székelyföld – gyarapí-

tásban. Voltaképpen a Hargitaváralja eme kezdeményezése volt arra hivatott, hogy egységesítse a székely jövő szempontjából olyannyira fontos közösségi munkát és egyúttal lehetőséget teremtsen arra, hogy minden székely hozzájárulhasson a székelység boldogulásához. Ezzel együtt egyfajta példát is mutatni kívánt az ország többi részén élők felé annak a közösségi életformának a feltámasztásával, amelynek a székelység körében nagy hagyománya volt. A Sepsiszentgyörgyön megjelent Székely Nép című napilap 1941. június 11-i száma így írt erről: „*a Hargita Székely Szövetkezetre korszakalkotó szerep vár a magyar életben. Mindezt pedig a székelység nem is annyira önmaga boldogulására, hanem az egész nemzet előmenetelére akarja fordítani. A kezdeményezés székely, és hogy egyelőre „csak” székely, az azért van, mert a székelység a legjobban tudja: mi válik hasznára most a magyarságnak, és évszázados keserű tapasztalatokat tartva szem előtt, nem akarja ismét megbukva látni az egyedül üdvözítő magyar közösségi eszme kibontakozását*”.⁸⁵

Az 1941 nyarán megalakult Hargita Székely Szövetkezet üzletrészeinek jegyzése villámgyorsan megindult, s már néhány hét alatt igen jelentős összeg gyűlt össze a nemes célra. Üzletrészt jegyzett magának a Hargitaváralja mellett a SZEFE, az Erdélyi Férfiak Egyesülete és a Kaláka Munkásszövetkezet is. Többen lejegyezték az ezerpengős alapító üzletrészt, a tehetősebbek 100 pengős üzletrésszel siettek a közösség munkájában részt venni, és megindultak a kevésbé tehetősek székelyek 20 pengős jegyzései is. A legszegényebbek egy-egy téglával vagy éppen kétkezi munkájuk felajánlásával igyekeztek segíteni. „*Kőműves, ács, napszámos munkát szívesen végeznek, mert tudják, hogy amit tesznek, azt maguknak teszik és minden egyes téglát egy-egy székely gondot fog eltüntetni. A téglák pedig már meg is jelentek a Hargitaváralja község vezetősége előtt. Néhány nappal ezelőtt néhány székely fiatalember és leány lépett az Apponyi-téri rendőrszem elé. Hargitaváralja községet keresték. Hónuk alatt téglát volt. A jelképes község irodájában lerakták a téglát a főbíró asztala elé. Huszonöt-harminc téglát került rakásba, közönséges, vörös téglát, de akik hozták, szeretettel bontogatták ki átalvetőjükből*”.⁸⁶ Az első hetek lelkesedése nyomán

⁸⁴ Szövetkezet keretek között épül fel a fővárosi Székely Ház. *Székely Nép*, 1941. június 11., 3. o.

⁸⁵ Székely példamutatás. *Székely Nép*, 1941. június 11., 1. o.

⁸⁶ A Székelyföld nincstelenjei munkával járulnak hozzá a fővárosi Szé-

a szervezők úgy látták, minden székely megyében legkevesebb 40-50 ezer pengőt a kibocsátott részjegyekből össze lehet gyűjteni, s ha ezt a pénzt kiegészítené a főváros is, akkor a következő tavaszra elkészülhet a Székely Ház. Optimizmusuk októberben is kitartott. A Nemzeti Ujság 1941. október 19-i száma azt közölte, hogy addig 140 ezer pengőt jegyeztek s további 250 ezret helyeztek kilátásba. Ugyanakkor az építkezési anyagok drágulása miatt módosították az eredeti célkitűzést, úgy döntöttek, hogy a Hargitaváralja egyelőre nem épített, hanem házat vásárol, és majd csak a „normális idők” visszatérése után kerül sor a Székely Ház megépítésére.⁸⁷ 1942 májusára már 700 ezer pengő állt a község rendelkezésére, így a Keleti-pályaúdvár mögötti telekre tervezett építkezés ismét napirendre került, s ezzel egy időben Erdélyben gróf Bethlen Györgyné vezetésével újabb nagyszabású gyűjtőakció indult, ezúttal annak érdekében, hogy a Székely Ház egy leányotthonnal is bővíthessen.⁸⁸

Az 1942. május 31-én megválasztott új főbíró, pávai Vajna Viktor már megválasztásakor közölte, legfőbb céljának ő is a Székely Ház megvalósítását tekinti. Az elkészült új munkatervvel kapcsolatban a Székely Nép című napilap készített interjút a frissen megválasztott előjáróval. A július 14-én megjelent interjúban Vajna a Székely Ház megépítése mellett egy szövetkezet alapítását nevezte meg fontos feladatként. Elképzelése szerint ezen szövetkezet bevételeinek húsz százalékát fordíthatnák székely gyermekek neveltetésére és más nemes székely célokra.⁸⁹

A Székely Nép 1943. január 28-án közölt egy újabb interjút Vajnával. Ebben a Hargitaváralja szociális és kulturális munkájáról, valamint a Székely Ház építéséről kérdezték Vajnat, aki elmondta, hogy addig 80 ezer pengőt jegyeztek erre a célra, melyből 35 ezer folyt be, s jelezte, hogy a megvalósításhoz szükséges összeg felét az állam fedezi. (Megjegyzendő, hogy a Vajna által ezúttal ismertetett összeg lényegesen

alacsonyabb az 1941 októberében közölteknél, ami arra utal, hogy a Székely Ház közeljövőben történő megvalósításáról szóló korábbi optimista megnyilatkozások nem voltak kellően megalapozottak.) Vajna az interjúban a Székely Házzal kapcsolatos néhány konkrét elképzelésről is szólt, nevezetesen, hogy a Házban kaphatna helyet a Kaláka Munkásszövetkezet központja, továbbá itt lehetne a SZEFEH menzája és a budapesti székely közösség több más szociális intézménye is.⁹⁰

A Székely Háznak az alapítók elképzelései szerint olyan nagyszabásúnak kellett lennie, mint amelyet számaránya és nemzeti erényei alapján a székely közösség megérdemel. *Ez idő tájt – becslések szerint – mintegy 150 ezer székely élt a fővárosban.* A Vajna Viktor elnökle alatt az ő képviselőjükben összeült közgyűlés 1943. februárjában kimondta: mindenképp megvalósítja a budapesti Székely Házat. Hargitaváralja főbírája egyúttal kifejezte azon reményét is, hogy minden székely legalább egy téglával hozzá fog járulni a Székely Ház megvalósításához.⁹¹ Célként pedig a fővárosban lévő intézményeik közös elhelyezése mellett azt fogalmazták meg, hogy egy komolyabb főiskolás otthont teremtsenek, majd a fővárosban élő iparostanoncok és a háztartási alkalmazottak számára is létesítsenek egy bentlakásos otthont. Tervezték a Székely Házba ezen kívül vendégszobákat is, amelyekben a fővárosba pár napra ránduló székelyek szállodai elhelyezést nyerhetnének, illetve azt is tervbe vették, hogy amennyiben az a megvásárlásra kerülő épületben kivitelezhető lesz, népművészeti, háziipari cikkek részére üzletet nyitnak.

Hangsúlyoznunk kell – és ezt megtették a közgyűlés résztvevői is –, hogy a Székely Ház nem csak a fővárosban élő székelyek számára jelentette a „hazai levegőt minden tekintetben pótolni tudó otthon” ígéretét az idegenségben, hanem az otthon maradt, Budapestre látogatóként, vagy éppen letelepedőként érkező, hazuról messzire vetődő székelyeknek is, akiknek egyben gyámolítója, összetartója kívánt lenni. A Székely Ház projekt emellett jóval több volt, mint egy fővárosi székely centrum megvalósítására történő kezdeményezés. Mutatja ezt, hogy már ekkor, 1943

kely Ház felépítéséhez. *Székely Nép*, 1941. július 11., 6. o.

⁸⁷ Tavaszra meglesz a Székely Ház. *Nemzeti Ujság*, 1941. október 19., 14. o.

⁸⁸ Erdély is segít a budapesti székely ház megépítésében. *Uj Magyarország*, 1942. május 2., 8. o.

⁸⁹ A budapesti Székely Ház felépítését tartja legfontosabb feladatának Hargitaváralja új elnöke. *Székely Nép*, 1942. július 14., 2. o. Vajna valójában ebben az interjúban semmi újat nem mondott, hiszen a szövetkezet már 1941 nyarán megalakult, a részjegyek jegyzése pedig azóta folyamatos volt, a bevételek ilyen irányú felhasználásáról pedig már szintén korábban határoztak.

⁹⁰ *Székely Nép*, 1943. január 28., 3. o.

⁹¹ Péchy-Horváth Rezső: Százötvenezer székely él a fővárosban. *Székely Nép*, 1943. február 7., 5. o.

februárjában kimondták: szükség szerint a nagyobb magyar városokban székely házakat kívánnak építeni: „hisszük, hogy idővel a székelység otthonainak sorozata, láncolata fog kialakulni az országban, ami javára és megerősödésére szolgál majd nemcsak a székelységnek, hanem egész Magyarországnak.”⁹²

A Hargitaváralja szociális tevékenysége

A Székely Ház projekt mellett a jelképes székely község másik kiemelten fontos tevékenysége a szegény sorsú székelyekről való gondoskodás volt. 1940-41-ben nem kevesebb, mint 1400 székely fiúnak és leánynak juttattak állást, továbbá a tagok önkéntes adományából 8000 pengő segélyt osztottak ki közöttük. A székely munkanélküliség enyhítése céljából Udvarhely vármegyéből már 1941-ben 500 munkásnőt hoztak a fővárosba, s biztosítottak számukra munkát a dunakeszi Magyar Konzervgyárban. A székely asszonyok és lányok naponta 1½-2 vagon paprikát dolgoztak fel, és így szorgalmukkal nemzetgazdasági szempontból is jelentős tevékenységet fejtettek ki. 1941 őszén több sajtóorgánus is beszámolt a székely asszonyok sikertörténetéről, akik az akció eredményeként egy hónap alatt fejenként átlagosan 56 pengőt takaríthattak meg, és mire visszatértek falujukba, jelentős összeget, összesen több mint 50 ezer pengőt vihettek haza magukkal.⁹³ Hargitaváralja elöljárósága a siker nyomán Balázs Dániel főjegyző vezetésével már 1941 őszén megkezdte az előkészületeket a következő évi akcióra. A konzervgyárral kötött új szerződés értelmében 1942-ben már ezer asszonyt hozhattak a Székelyföldről „paprikamunkára”. Nemcsak a felhozandó asszonyok számát sikerült megemeltetniük, hanem egyúttal a munkabéreket is, a toborzást pedig ezúttal három székely vármegyére is kiterjesztették.⁹⁴ Az asszonyok kiválasztásánál az elsődleges szempont a rászorultság volt, így első sorban a szegényebb, nagycsaládos nőket fogadták fel. Őket a Hargitaváralja díjtalanul szállította Budapestre.

⁹² Uo.

⁹³ *Nemzeti Újság*, 1941. október 19. és Ötvenezer pengőt visz haza Budapestre öt száz udvarhelyi székely asszony. *Székely Nép*, 1941. október 28., 3. o.

⁹⁴ Ezer székely asszony utazik Budapestre paprikamunkára. *Székely Nép*, 1942. július 23., 3. o.

9. kép: Balázs Dániel, Hargitaváralja Jelképes Székely Község főjegyzője

Forrás: Balázs Árpád fotógyűjteménye

A községnek a székely munkanélküliség enyhítése érdekében tett lépései közé tartozik, hogy a munkaerőhiánnyal küszködő építőipar számára is megpróbált székely férfiakat – főként a téli időszakra – kiközvetíteni. Ennek nyomán mintegy 200-250 munkás jobb keresethez való juttatását tervezték. Megjegyzendő, hogy a székely munkaerő ilyen eszközökkel történő támogatása nem csupán szociális okokkal magyarázható. Mint ahogy Balázs Dániel, a község főjegyzője egy újpesti székely est kapcsán elmondott beszédében kifejtette, nemzetstratégiai szempontok is közrejátszottak ebben: „Azért kell a Székely Ház, hogy ti ne csatangoljatok az utcán, elszóródva, távol az otthontól s ne váltjátok a nagyváros útvesztőiben proletárokká. ...Csak arra kérlek titeket [...] ne politizáljatok. Nekünk pillanatnyilag más hivatásunk nem lehet, mint dolgozni és megerősíteni a székelységet, amely alig most kelt fel súlyos betegágyából”.⁹⁵ A székely ifjacról és leányokról való gondoskodás nem merült ki azok munkához való juttatásában. Balázs Dániel azt is megszervezte, hogy a Budapesten jelen lévő mintegy négyezer székely alkalmazott

⁹⁵ Székely est Újpesten. *Székely Nép*, 1942. február 8., 5. o.

megfelelő szórakozási lehetőséghez is jusson. Vasárnap délutánonként a budai Vigadóban kifejezetten számukra rendeztek táncmulatságokat, megakadályozva ezzel, hogy csellengővé váljanak, egyúttal lehetővé téve azt is, hogy székelységüket egy számukra ismerős közegben élhessék meg.⁹⁶

A székely menekültek megsegítésében és munkához juttatásában különösen fontos szerepet töltött be a Hargitaváralja keretében megalakult Hargitaváralja Székely Női Tábor, melynek elnöke 1940 novemberétől dálnoki Veress Julianna, ügyvezető elnöke pedig szentkatolnai Cseh Sándorné volt. A székely asszonytábor főként az erdélyi menekültek és az Ó-Romániából hazakerült székely cseléd lányok, munkásnők ellátásában vállalt aktív szerepet.⁹⁷ A Fiumei úti Kivándorlók Otthonában folyamatosan fogadták az érkezőket, s 1940 decemberéig már 700 erdélyi leányt és asszonyt sikerült állásba juttatniuk.⁹⁸ A dilemma azonban, hogy miképp oldható meg egyszerre a szegény sorsú székelyek munkához segítése és az, hogy megakadályozzák a székelyek szülőföldről való kiáramlását, folyamatosan fennállt. Erre a problémára hívta fel a figyelmet többek között a Bánkfalvi Ember álnéven író szerző is a Hargitaváralja 1943. január 15-i számában. A *székelyek kitelepítése* című írásában azt fejtegette, hogy az ország ipartelepeire rekrutált székely ifjak már nem tudnak ott szerzett képzettségüknek megfelelő területen szülőföldjükre visszatérni, a székely cseléd lányok munkaerejére pedig csupán addig van szükség, amíg az olcsó. „*Alig vonultak be csapataink a Székelyföldre, a különböző nőegyletek összefogtak és székelymentés örve alatt olcsó cselédekkel szállítottak Budapestre. Tudom és vallom is, hogy a vezetőség legtöbb tagjában a segítség őszinte szándéka lobogott fel, mikor e lépést megtették, de viszont higgyék el ők is nekem, hogy a végrehajtásban, a kicsinyes, az egyéni érdekek törtek elő s nem a pillanatnyi mentés, hanem a háztartások önző szükséglete lépett előtérbe. Így az akciónak be kellett fagynia, mégpedig mindkét fél keserű csalódásával. [...] Ma környezetemben senkinek nem kell a székely cseléd lány, mert éppen annyi bért kíván, mint a más nemzetiségű és nem honorálja a mentési*

szándékot!”⁹⁹ A szerző a magyar nemzet keleti integritását féltve úgy véli, biztosítani kell a székelység ősi földjén való maradását. „*Aki tehát ezt az egységet megbontja, az közvetve a magyar haza integritásán üt helyre nem hozható sebet! [...] Legyen hát mindenki a maga helyén! Különösen a székelyek maradjanak ott, ahol vannak! Segíteni akarunk rajtuk?! Hát segítsünk! Ott teremtsünk ipartelepeket, a föld adottságának megfelelően és ne másoljuk le Diósgyőrt, vagy más meglévő ipartelepünket – ne hozzuk a székely lányokat budapesti cselédeknek – maradjanak ők otthon, hogy a fiúkkal együtt, a székelység fajságát, zártegyességét továbbra is fenntarthassák és káros keveredésektől megóvhassák! Segíteni akarunk rajtuk? Csináljunk piacot házi- és kézi iparuknak! Nekik ugyanis külön házi iparuk van, mint Budapestnek! Ez tartotta fenn őket ezer esztendőn át és nem a cselédsors!*”¹⁰⁰

Az Erdély és a Székelyföld felvirágoztatásáért folytatott törekvések közül külön is érdemes kiemelni a Hargitaváralja Székely Női Tábor 1941-ben elindított – összességében meglehetősen naiv – akcióját. A HSzNT Erdély idegenforgalmának fellendítésére, ezen belül is a fizetővendéglátás rendszerének meghonosítása érdekében széleskörű és részletes munkaprogramot dolgozott ki. Első lépésként összeírták a lehetséges fizetővendéglátó helyeket és azok szükségleteit, s ennek során megállapították, hogy a kulcskérdés a fizető vendég étkezési ellátása, hiszen ha a vendég jó kosztot kap, jól érzi magát és tovább marad. Kampányt indítottak tehát azért, hogy az „elrománosodott erdélyi főzéssel” szemben a magyar konyha kerüljön előtérbe. Ennek érdekében összeírták azokat az asszonyokat, akik vállalták, hogy a magyar konyhaművészet titkaiba beavatják a fizető vendégek főző szakácsnőket. Mintegy száz előkelő hölgy (magas rangú politikusok, katonatisztek feleségei, leányai) jelentkezett Erdélybe ilyenfajta „oktató szakácsnőnek”. Az akcióval kapcsolatban azonban a Kolozsváron megjelent Keleti Ujság cikkírója joggal jegyezte meg, hogy a hagyományosan jó hírű erdélyi konyha a román uralom idején sem veszített vonzerejéből, így az az állítás, hogy elrománosodott volna az erdélyi főzés, teljességgel alaptalan: „*Higgyék el, amint meg tudtuk őrizni nyelvünk épségét, szokásaink magyar sajátosságait,*

⁹⁶ Székely tánc – Budán. *Székely Nép*, 1942. február 3., 10. o.

⁹⁷ *Magyar Nemzet*, 1940. november 24., 15. o.

⁹⁸ Földönfutó székelyek között a Fiumei út 4. szám alatt. *Magyarság*, 1940. december 13., 7. o.

⁹⁹ A székelyek kitelepítése. *Hargitaváralja*, 1943. január 15., 23. o.

¹⁰⁰ Uo.

az erdélyi magyar otthonok falai között, ez az erdélyi magyar frontállás éppúgy megnyilatkozott nemcsak szalonjainkban, de konyhánkban is.”¹⁰¹

A Hargitaváralja közvetve ugyan, de szerepet vállalt a bácskai székely telepes községek gondozásában is. Dr. dálnoki Veress Julianna mint az Egyesült Női Tábor nemzetvédelmi szakosztályának vezetője dolgozta ki 1942-ben a belügyi kormányzat számára azt a programot, amelynek keretében a bukovinai székely községekben háromhónapos népgondozónői tanfolyamokat kívántak indítani. Ahhoz ugyanis, hogy a „hazatérők” hasznos építői legyenek az elkövetkezendő új Magyarországnak, úgy vélték, szükség van arra, hogy szellemileg is belekapcsolódjanak az élet áramlásába. A tervezet szerint a napi két elméleti és három gyakorlati órát tartalmazó oktatás azt a célt szolgálta volna, hogy a magyar értékek felszínre hozásával a néptömegek lelkéből kiömlő a kisebbségi érzésnek a csíráját is. Mindezt pedig úgy vélték elérni, hogy bevonják őket az országépítés munkájába, felébresztve bennük a nemzet jelenért és jövőjéért való munkálkodás felelősségérzetét. „Azt óhajtjuk – írta tervezetében dr. dálnoki Veress Julianna –, hogy a nemzeti társadalom legparányibb része is részt vegyen a nagy egész munkájában. Ahhoz, azonban, hogy az egyén is részese lehessen a nemzet nagy közösségi munkájának, előfeltétele, hogy néptömegeink ne küszködjenek elsődrendű szükségleteik hiányával. Amíg élelmezés-, ruházat- és lakáskérdésekkel vívják élet-halál harcukat, nem számíthatunk rájuk, mert ehhez sem akaratuk, sem eszközeik nem lehetnek. Ez a szomorú tény végtelenül legyöngítheti nemzeti hatóerőnket, megkisebbsítheti nemzeti súlyunkat abban a háborúban, mely sorsunkat örökre eldönteni hivatott.”¹⁰² A tervezet alapvetően a szociális gondoskodásnak a székely nép körében fellelhető hagyományaira épített: „A közösségi magatartásra nem kell kioktatnunk a székelyt, csak a ma kereteinek, a korszellem követelményeinek életszínvonalába állítani kell tudni. A közösségi elv gyakorlati megvalósításának legnagyobb példái éppen a székelység történelméből valók, aki most fedezné fel előttünk ennek előnyeit, tudatlanságának adná bizonyosságát.”¹⁰³ A gyakorlatban

ez azt jelentette volna, hogy a magyar lélek palérozása mellett gyakorlati ismereteket adnak át a fiataloknak az idősebb asszonyok. Az ingyenes tanfolyamra, melyet aratás után, 1942 augusztusában terveztek indítani, olyan 25 és 30 év közötti székely nők jelentkezését várták, akik gazdasági szakiskolai végzettséggel rendelkeztek. Számukra a tanfolyam befejezését követően azonnali alkalmazást ígértek.¹⁰⁴ Sajnos, a program további sorsáról nincsenek adataink, így nem tudjuk, hogy az mennyire érte el célját.

Megújulási kísérlet és annak kudarca a Hargitaváraljában pávai Vajna Viktor vezetése alatt (1942–1946)

Hargitaváralja tisztújító falugyűlése 1942. május 31-én – az elmúlt időszak árkosi Veress Gábor nevével fémjelzett sikerei ellenére, némiképp váratlanul – választotta meg vitéz pávai Vajna Viktor nyugalmazott altábornagyot, a Keresztény Gyáriparosok Szövetsége ügyvezető elnökét a jelképes székely község vezetőjének. Vajna mellett szólt katona múltja és nem mindennapi szervező képessége, valamint az, hogy a székely ügyek mentén a korábbiakban mindig következetesen síkraszállott. Bírónak, azaz ügyvezető-elnöknek Kovács Kálmán tanügyi főtanácsost választották, a főjegyző pedig Balázs Dániel maradt. A Hargitaváralja belső – személyes ellentétekre visszavezethető – ügyei azonban a következő hónapokban egy időre elterelték a figyelmet a szervezet valódi céljairól. A kialakuló belső válság lassacskán olyannyira elmélyült, hogy a Székely Nép újságírója, Nagy Dániel 1942 decemberében már így kellett, hogy fogalmazzon: „Ha idejében egészséges beavatkozás nem történik, féltő, hogy a nagymúltú székely közösségi alakulat – elsorvad. Megöli a belső viszály. Megöli az a szomorú valóság, hogy azok, akiknek hivatása és feladata volna az együttmunkálkodás, egymás ellen acsarkodnak.”¹⁰⁵

Az ellentétek hátterében az állt, hogy egy marosvásárhelyi pékmester, Orbán László olyan ajánlatot tett a községnek, mely szerint ha a Hargitaváralja megengedi, hogy pékségét az egyesület neve alatt vezesse, s a jelképes székely község előljárósága őt

¹⁰¹ Konyhánk védelmében! *Keleti Újság*, 1941. február 2., 9. o.

¹⁰² Idézi: Jakab Antal: Magyar csoda születik a bácskai székely telepeken. *Székely Szó*, 1942. június 7., 7–8. o.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Felhívás székely nőkhöz. *Székely Nép*, 1942. június 4., 7. o.

¹⁰⁵ Belső egyenletlenségek sorvasztják a Hargitaváralja munkáját. *Székely Nép*, 1942. december 3., 5. o.

támogatja abban, hogy törvényes keretek között az addig is élvezett havi lisztmennyiségét továbbra is hiánytalanul kiutalják számára, ő hajlandó havi 1000 pengőt befizetni a Hargita pénztárába, a kölcsönös támogatás elvének megfelelően. Miután az ajánlatra szóban igent mondott a vezetés, Orbán László Pestre utazott, ahol is Balázs Dániel főjegyző elkészítette a megállapodás tervezetét. Ekkor azonban a főbíró – talán sértettségéből – a főjegyző hatásköri túllépésére hivatkozva megtagadta a tervezet aláírását. A megállapodásból így semmi sem lett, a két vezető tisztségviselő közötti ellentét viszont megmaradt, aminek az lett a következménye, hogy a Hargitaváralja egész ügymenetét, iratait, pénztárkönyveit bizottság vizsgálta át, s erről a vizsgalatról ötvenoldalas jelentést készített. És bár semmi lényegi rendellenességet nem találtak, csupán apró ügyviteli szabálytalanságokra hívták fel a figyelmet, mindez elég volt ahhoz, hogy a bizalmi válság okán a vezetés lemondjon. (Vajna Viktor ezután ügyvezetőként vitte tovább az ügyeket egészen az 1943-as tisztújító gyűlésig.) Miután az 1943. február 28-ra meghirdetett ösgyűlés a résztvevők alacsony száma (a 2487 tagból 61 fő!) miatt határozatképtelen volt, a március 9-i megismételt falugyűlés volt hivatott dönteni a lemondott főjegyző ügyében és megválasztani az új vezetést. Ez végül, Balázs Dániel és hívei kivonulása után, már gond nélkül ment: pávai Vajna Viktort közfelkiáltással, egyhangúlag választották újra főbíróvá. Ugyancsak egyhangúlag lett bírónak választva Kovács Kálmán ny. tanügyi főtanácsos és főjegyzővé vitéz Rettegi András.

Az új vezetés egy – a korábbihoz képest – megújult szellemű munkatervet dolgozott ki Bethlenfalvi Pál Andor nyugalmazott repülő őrnagy elnökleme mellett, Sütő-Nagy Lászlónak, az Erdélyi Szemle kiváló szerkesztőjének a részvételével. Ennek az új munkatervnek első pontja így hangzott: *dolgozni hűségesen, készségesen, önzetlenül, sőt áldozatra készen az egyetemes székely érdekekért*. A hangsúly itt az egyetemességen van, ami egyfajta stratégiaváltást is tükröz. Kijelentették, hogy a munkát *elsősorban a Királyhágón inneni* (tehát nem a székelyföldi!) *székelység* érdekeiért kell folytatni, mindezt azzal indokolva, hogy az otthoni székelyek érdekeinek képviselőire más otthoni szervek is vannak, ezzel szemben a többi részeken a Hargitaváralja az egyetlen székely

társadalmi szervezet. Ebből kifolyólag az egyetemes székely érdekeknek is csakis a Hargitaváralja lehet az egyetlen érdekképviselői szerve.¹⁰⁶ A valóságban persze nehezen volt elválasztható a székelység ügye külön székelyföldi és Székelyföldön kívüli ügyekre.

Ha meg akarjuk jelölni azt a területet, amelyben a község új vezetése a korábbiaknál agilisabban és egyben hatékonyabban lépett fel, akkor egyértelműen az imázsépítést kell megneveznünk. Már az 1942-es év második felétől kezdve egyre több sajtótermékben találkozunk a Hargitaváralja tevékenységét bemutató, elemző írásokkal, riportokkal, s maga a főbíró, Vajna Viktor is gyakrabban ad – ma úgy mondanánk PR jellegű – interjúkat.¹⁰⁷ Az 1942-es toborzás eredményeként Budapestre hozott ezer székely asszony együttes megjelenítése a fővárosban kitűnő lehetőséget teremtett a jelképes községnek arra, hogy demonstrálja a közéletben való jelenlétét, egyúttal nyilvánosan kifejezésre juttassa a székely identitás formálójaként betöltött hangsúlyos szerepét. Október 11-én, vasárnap több ezer főnyi székely munkás és munkásasszony (köztük az újonnan munkába álló ezer „paprikamunkás”) vonult fel színpompás népviseletben a Szabadság téri Ereklyés Országzászló elé, hogy tiszteljenek a magyar feltámadás jelképe előtt.¹⁰⁸ A demonstráción a dunakeszi Magyar Konzervgyár vezetősége – élén Kuncz Rudolf vezérigazgatóval – is megjelent, kifejezve munkaadók és munkavállalók egységét, valamint a székely–magyar testvériséget. A székely munkásokat a vállalat nevében köszöntő Steinhardt Rudolf beszédében külön hangsúlyt kapott az a tény, hogy a munkások milyen jelentős szerepet töltenek be a Szent-Györgyi Albert eljárása szerint készülő sajátosan magyar termék, a „Vitapric” előállításánál.¹⁰⁹ A székely identitást erősítő gesztusként értékelhető az is, hogy az ünnepségen a székely munkások jelenlétében avatták fel a Hargitaváralja új díszzászlóját, melyet az Orsolyanővérek hímeztek ki.¹¹⁰

¹⁰⁶ A Hargitaváralja Jelképes Székely Község újjászülése. *Erdélyi Szemle*, 1943/7–8., 27. o.

¹⁰⁷ A Hargitaváraljával foglalkozik ebben az időben többek között a Magyar Nők Lapja, a Színházi Magazin, a Székely Nép vagy az Erdélyi Szemle.

¹⁰⁸ A program részét képezte, hogy az ünnepség megkezdése előtt a többségében Budapesten először járó székely munkások megtekintették a főváros nevezetességeit, majd misét hallgattak a Bazilikában.

¹⁰⁹ A „Hargitaváralja” székely munkásainak ünnepsége az országzászlónál. *Nemzeti Ujság*, 1942. október 13., 8. o.

¹¹⁰ *Székely Nép*, 1942. július 23., 3. o.

Hargitaváralja Jelképes Székely Községnek a székelység életében betöltött kiemelt szerepét ismerte el 1943 végén az Erdélyi Párt, amikor felkérte a tervezett székely kongresszuson való részvételre, és arra, hogy – mint ötödik székely vármegye – dolgozza ki a kongresszus számára előkészítendő tárgysorozatát. Az Erdélyi Párt egyúttal megbízta a Hargitaváralja Jelképes Székely Községet mint a legnagyobb budapesti székely egyesületet, hogy hívja meg tanácskozássra a legnagyobb súllyal bíró erdélyi egyesületeket: az Erdélyi Férfiak Egyesületét, a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületét és az Erdélyi Nők Országos Szövetségét, *„hogy közös erővel, közös munkával, az egybeforrottság erejével és lendületével munkálkodjék közre a székely nagygyűlés célkitűzéseinek sikere érdekében”*.¹¹¹ Azzal, hogy ez a felkérés megtörtént, az Erdélyi Párt mint a székelység kormányzati képviselője a Hargitaváralját voltaképpen a székelység legfontosabb szervezetének ismerte el.

Itt kell megjegyezzük, hogy a székely-kérdés, a „székely mítosz” jól illeszkedett az Erdélyi Párt sajátos identitáspolitikájához. Valójában – mint ahogy erre Egry Gábor¹¹² is rámutatott – a székelyeknek a nemzeti köztudatban régóta elfogadott különállását jól lehetett integrálni az erdélyiség definíciójába, különösen a nemzet védelmének eszméjébe. A székely közösségi intézményeket általában be lehetett állítani az idealizált kisebbségi társadalom előfutárainak, sőt akár a jövő magyar berendezkedésének már megvalósult formájaként is fel lehetett ezeket mutatni. A székelyek különállásának hangsúlyozása csak tovább erősítette az erdélyi különbözőség ideológiai alapjait, erre pedig az Erdélyi Pártnak nagy szüksége volt. Különösen azért, mert a székelység politikai képviselete az ő feladatuk maradt, így a már korábban is legitimnek tartott székely különérdek-érvényesítés egyúttal a párt erdélyi keretek közötti hasonló törekvéseinek elfogadtatását is segítette. Mindehhez pedig nem kellett más, mint a székelység régi toposzokra épülő képének instrumentalizálása és megjelenítése a közéleti diskurzusban, ami könnyen és legitim módon történhetett meg. Más kérdés, hogy a párt valódi tömegbázist

éppen a székelység köréből nem tudott maga mögé állítani. Ideig-óráig sikerült ugyan bevonzaniuk például a fővárosban élő székely iparos és munkás rétegeket, de – mint arról a Székely Nép 1944. februárjában írt – azok is otthagyták őket, miután kiderült, hangzatos jelszavaik mögött nincs semmi, és nem képesek képviselni a tömegeket. A kilépő iparosok ezután visszatértek a Hargitaváralja keretei közé, mondván: *ők nem politizálni akarnak, hanem sorsukon javítani*.¹¹³

A Székelyföldön kívül élő székelységet képviselő „ötödik székely vármegye” megszületését Vajna Viktor az 1943. december 18-án a Baross Szövetség székházában megtartott székely gyűlésen jelentette be. A Hargitaváralja főbírája hangsúlyozta: a negyedmillió szétszórta élő székely között jócskán vannak befolyásos személyek, akik így az „ötödik vármegye” keretében sokat tehetnek az „otthoni” négy vármegye székelyeiért. Vajna a szervezendő székely nagygyűléssel kapcsolatban kijelentette, hogy *„Erdély csak a székelységen keresztül maradhat az örök Magyarország része s akkor, amikor a székelység ügyét szolgálják, gránitkockákat faragnak a magyarság védőfalába. A székely nagygyűlés rendezői nem urambátyámos alapon szolgálják népünk állítását, hanem a sorsközösség vonalán, tettekrelesen, elszántan”*.¹¹⁴

A Hargitaváralja 1944. február 27-re meghirdetett falugyűlése azonban rávilágított arra, hogy az „ötödik székely vármegye” szerepét felvállaló jelképes székely község továbbra sem képes kellő számban mozgósítani a székelységet. A falugyűlésre mindössze 19-en mentek el. *„De mit csináljon a Hargitaváralja, ha a nemtörődömség tétlenségre kárhoztatja... mit tehet, mit tegyen, ha ezzel az önzetlen munkával szemben áll a rideg közöny?”* – tette fel a kérdést Nagy Dániel, a Székely Nép című lap publicistája.¹¹⁵ Bár a március 3-án megtartott megismételt gyűlésen már létszámtól függetlenül határozatképesek voltak, az újságíró megállapításai, melyek szerint *„valami még sincs egészen rendben az ötödik vármegyében”*, ettől függetlenül helytállóak voltak. Mint ahogy arra Nagy Dániel rámutatott ez a közöny annál inkább fájdalmas, mert ennek a vármegyének a lakosai

¹¹¹ Megszületett Budapesten az ötödik székely vármegye. *Székely Nép*, 1943. december 19., 3. o.

¹¹² Egry Gábor, 2008, 131–132. o.

¹¹³ A fővárosi székely iparosok és munkások kivonultak egy fővárosi politikai pártból. *Székely Nép*, 1944. február 4., 3. o.

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Valami nincs rendben az ötödik székely vármegye körül. *Székely Nép*, 1944. március 2., 3. o.

kétszeresen is összetartoznak. Először mert székelek, másodsor, mert egy sorsúak abban, hogy el kellett hagyniuk szülőföldjüket. Ez a kettős kapocs pedig kétszeresen kötelezi őket.

A március 3-i falugyűlésen mindezekről nem sok szó esett. A híradások arról szólnak, hogy Pávai Vajna Viktor főbíró „megemlékezett mindazokról az örvendetes eseményekről, amelyek a jelképes község életében történtek”. (Kulturális téren Szilágyi László, Rugonfalvi Kiss István történettudósok, Váró György országgyűlési képviselő és Sütő Nagy László főszervező előadásai, melyek hozzájárultak a székely öntudat és nemzeti eszme fejlesztéséhez; szociális téren a tanoncsegélyezések, a szegények támogatása, az önállósulni akaró lakók segítése, a Székely Ház keretén belül készülő erdélyi otthon.) Vajna ezúttal is megismételte (konkrétumok említése nélkül), hogy folyik a szervezés az egész országban a Királyhágón inneni székelység egy táborba gyűjtésére, hogy a község felvette a kapcsolatot a többi erdélyi egységgel, s hogy az erdélyi ügyek megbeszélésére közös tanácsot hív össze. A falugyűlés legfontosabb eredménye az volt, hogy megfogalmazták azokat az előterjesztéseket, amelyeket a székely nagygyűlés előkészítő bizottságának küldtek el. Ez annál is inkább időszerű volt, mivel az egyes vármegyéknek – így az „ötödik vármegyének is” – március 15-ig kellett az összegyűjtött panaszokat, terveket és kívánásokat felterjeszteniük az előkészítő bizottságnak. A főbíró a falugyűlésen előterjesztette a következő évi munkatervet is, melynek gerince – nem meglepő módon – a már beindított szervezkedés továbbvitele és a Székelyföldről kiszakadt székelység társadalmi, művelődési, és gazdasági támogatása volt.¹¹⁶

A Hargitaváralja Jelképes Székely község sorsát mégsem a közöny, nem is a valódi megújulásra való képtelensége, hanem a háború és az annak nyomán bekövetkező változások pecsételték meg. 1944 augusztusára nyilvánvalóvá vált, hogy nemhogy székely nagygyűlés nem lesz, de olyan újabb problémákkal kell a Hargitaváraljának szembenéznie, amilyenekkel eddig még soha. Erdély az 1944. augusztus 23-i román kiugrást követően hadszíntérre vált. Az új román kormány felszólította Magyarországot Észak-Erdély kiürítésére, amire Budapest további

mozgósításokkal és a magyar 2. hadsereg megszerzésével válaszolt, s természetesen a követelést elutasította. A Dél-Erdélybe betörő, majd október elején már Kolozsvárra bevonuló ukrán 2. front túleréjével szemben azonban a magyar haderő tehetetlennek bizonyult. A honvédség sokszor hősiessége ellenére a szovjet csapatok 1944. október 12-én elfoglalták Nagyváradot, október 25-én pedig az egyesült szovjet és román alakulatok bevonultak Szatmárnémetibe és Nagykárolyba. Ezzel az 1940. augusztus 30-án visszacsatolt valamennyi észak-erdélyi terület ismét idegen fennhatóság alá került. A front Erdélyen történt átvonulása, majd a szovjet és a román hadsereg mögött beszivárgott román félkatonai alakulatok, különítmények által elkövetett vérengzések nyomán ismét tömeges menekülési hullám indult meg az ország belseje felé. Az első menekülők a front által leghamarabb érintett Székelyföld felől jöttek. Így nem véletlen, hogy Bonczos Miklós belügyminiszter 1944. szeptember 22-én elmondott rádióbeszédében az ország lakosságát kifejezetten a székely menekültek megsegítésére szólította fel. *„Ellenségeink rohama a szívünkhöz annyira közelálló Erdély bástyáit támadta, s abban is először a magyar nemzeti élet egyik legdúsabb hajtó ágát, a székelységet rohanta meg... A háború forrataga több ezer székely testvérünket fosztotta meg hajlékától. Vannak, akik mindenüket odahagyva, fillér nélkül és egy szál ruhában kényszerültek a menekülésre, és vannak menekültek, akik már több mint két hete tartózkodnak vasúti kocsikban. Öregek, betegek, síró csecsemők és magatehetetlen asszonyok. A kormányzat minden rendelkezésre álló erővel és lehetőséggel igyekszik elérni azt, hogy a háború legkeményebb megpróbáltatásait is vállaló székely testvéreink, ha már ideiglenesen szegénnyé és hajléktalanná is váltak, ne érezzék magukat hontalannak. [...] Ezért arra kérem nemzeti társadalmunk minden rendű és rangú rétegét, hogy nyissák meg szívüket és segítsenek úgy, ahogyan arra otthonaik élettársai lehetőséget, nyújtanak.”*¹¹⁷

A belügyminiszteri beszédre reagált a Hargitaváralja is. Szeptember 24-én több lap is közzétette azon felhívásukat, amelyben a veszélyeztetett területekről a fővárosba vagy a fővároson át a nem veszélyeztetett

¹¹⁶ Keleti Újság, 1944. március 12., 10. o.

¹¹⁷ Bonczos Miklós beszédét több lap is közli, többek között: Reggeli Magyarország, 1944. szeptember 24., 5. o.

országrészekbe menekülőket arra szólították fel, hogy közöljék ideiglenes és azutáni címüket nyilvántartás végett a Hargitaváralja jelképes székely község elöljáróságának irodájával, abból a célból, hogy utánuk érdeklődő családtagjaik vagy ismerőseik rájuk találhassanak.¹¹⁸ Ebben a helyzetben ez a koordinációs szerep, melyet az elöljáróság felvállalt, a semminél több volt ugyan, de a menekültek valós problémáinak megoldásában vajmi keveset jelentett. Októberben a község vezetőségi értekezletén ismét foglalkozott az erdélyi menekültek ügyével. Ami szembetűnő az értekezőlet nyomán kibocsátott állásfoglalás kapcsán, egyben árulkodó a Hargitaváralja cselekvési potenciálját illetően, az az, hogy a vezetőség ekkor már kísérletet sem tett arra, hogy a menekültek tényleges segélyezését megszervezze. Ehelyett a menekültek ideiglenes elhelyezésének és segélyezésének *megvizsgálása* után megelégedett néhány hangzatos kijelentéssel arról, hogy az erdélyi magyarok és székelyek minden körülmények között szülőföldjükön kívánnak élni, hogy otthonmaradásukkal minden körülmények között szolgálni kívánják Erdély ősi magyar jellegét és hogy ideiglenes eltávozásukat csak a katonai hadműveletek és a polgári lakosság céltalan pusztulásának elkerülései tették szükségessé. Az értekezletet követő közleményben a vezetőség kifejezte abbéli hitét, hogy a háború ellenére is biztosítani tudják Magyarország és Erdély egységét. Szükségesnek tartották azonban már most a nagy nyilvánosság számára is kijelenteni, hogy bármilyen jövőt szánjon is Erdélynek a sors, azok az erdélyi magyarok és székelyek, akik most kénytelenek voltak elmenekülni, ugyanúgy, mint Erdély régebbi menekültjei, *erdélyi lakosoknak* tartják magukat.¹¹⁹

Eddigi ismereteink szerint ez volt az utolsó – sajtóban is közzétett – megnyilatkozása a Hargitaváralja Jelképes Székely Községnek. A háborús viszonyok között a fronttá váló országban esélyük sem volt arra, hogy mint szervezet érdemi lépéseket tegyenek a menekültek kérdése kezelésére. Amit a tagság megtehetett, azt innentől fogva csupán egyénileg tehetette meg.

A menekültek kérdése kezelésének legfontosabb tanulsága az – és erre világít rá a Hargitaváralja Jelké-

pes Székely Község negyed évszázados története is –, hogy a 20. század tömeges menekültáradatait állami szerepvállalás nélkül lehetetlen kezelni. A Hargitaváralja megpróbálta ezt, de könnyűnek találtatott. Ért el ugyan részeredményeket, de bebizonyosodott, hogy akkor, amikor már tömegek problémáinak kezeléséről van szó, egy ilyen viszonylag kis létszámú, egyébként is kohéziós gondokkal küszködő szervezet egyedül képtelen azt megoldani.

A valójában már működésképtelen jelképes székely község története 1946-ban zárult le. A második világháború után, a nép nevében szerveződő új hatalomnak már nem volt szüksége az erdélyi magyarok egyesületeire, egyáltalán a párt által nehezen ellenőrizhető civil képződményekre. Belügyminiszteri rendelettel 1946. július 4-én feloszlatták az erdélyi civil szervezeteket, köztük a Hargitaváralja Jelképes Székely Községet is. A sors ironiája, hogy az akkori belügyminiszter egy székelyudvarhelyi születésű ember volt. Rajk Lászlónak hívták...

Felhasznált irodalom

- Ablonczy Balázs (2011). *A visszatért Erdély 1940–1944*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Ablonczy Balázs (2010). Legitimitás és mítosz között. *Limes*, 2010 (4), pp. 57–67.
- Ablonczy Balázs (2016). *Trianon árvái*. mta.hu 2016. augusztus 5. https://mta.hu/mta_hirei/trianon-arvai-106742 Letöltés: 2022. 05. 25.
- Csóti Csaba (2015). *Menekültekérdés Magyarországon 1915–1924 között*. (A Történelemtanárok Egylete által rendezett Menekültek Magyarországon című konferencián 2015. október 3-án elhangzott előadás)
- Egry Gábor (2008). *Az erdélyiség „színeváltozása” – Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére (1940–1944)*. Budapest: Napvilág Kiadó Kft. DOI: <https://doi.org/10.1163/187633012x640171>
- Frisnyák Zsuzsa (1992). Az „Erdély-üzlet” működése Magyarországon – Az Erdélyi Szépművéses Céh, *Századok*, 126 (2), pp. 173–201.
- Hermann Gusztáv Mihály és Orbán Zsolt (2018). *Csilagösvény és göröngyös út: Mítosz és történelem a székelység tudatában*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v27i1.252>

¹¹⁸ *Uj Magyarország*, 1944. szeptember 24., 10. o.

¹¹⁹ *Magyarország*, 1944. október 21., 4. o.

Horváth Sz. Ferenc (2008). Kratochwill Károly és a Székely Hadosztály Egyesület tevékenysége az észak-erdélyi zsidók védelmében (1943–1944). *Századok*, 142 (1), pp. 123–152.

Kása Csaba (2021). *Egy jelképes székely község valóságos hetilapja*. Magyarságkutató Intézet 2021. augusztus 9. Elérés: <https://mki.gov.hu/index.php/hu/hirek-hu/evfortulok-hu/egy-jelkes-szekely-kozseg-valosagos-hetilapja> Letöltés: 2022. 05. 10.

Ligeti Ernő (1942). *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Kolozsvár: Fraternitas Rt.

Sárándi Tamás (2016). Dél-Erdélyi menekültek a második bécsi döntés után. *Archivnet*, 16 (4).

Spaller Árpád (2007). Erdélyi menekültek Magyarországon a két világháború között. *Unitárius Élet*, 2007 (1–2), pp. 11–13.

Spaller Árpád (2019). Hargitaváralja – Egyesület és közlőny. *Átalvető*, 2019 (december).

Varga E. Árpád (1992). *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez*. (Regio-könyvek 10. Kisebbségi könyvtár). Budapest: Regio – MTA Történettudományi Intézet.

Újságok, folyóiratok

Budapesti Hírlap 44–54. évfolyam (1924–1934)
Amerikai Magyar Népszava 29. évfolyam (1928)
Csendőrségi Lapok 23. évfolyam (1933)
Délmagyarország 13. évfolyam (1937)
Erdélyi Értesítő (1939)
Erdélyi Szemle 28. évfolyam (1943)
Gépészek Országos Szövetsége – Hivatalos Lap 40. évfolyam (1934)
Hargitaváralja 1–9. évfolyam (1936–1944)
Keleti Ujság 24–27. évfolyam (1941–1944)
Magyar Külpolitika 12. évfolyam (1931)
Magyar Nemzet 3. évfolyam (1940)
Magyar Nők Lapja 3. évfolyam (1941)
Magyarság 5–21. évfolyam (1924–1940)
Nemzeti Ujság 3–24. évfolyam (1921–1942)
Pesti Hírlap 53–59. évfolyam (1931–1937)
Reggeli Magyarország 51. évfolyam (1944)
Somogyi Ujság 16. évfolyam (1934)
Székely Nép 59–62. évfolyam (1941–1944)
Székely Szó 2. évfolyam (1942)
Szózat 7. évfolyam (1925)
Uj Magyarság 9–11. évfolyam (1942–1944)
Uj Nemzedék 7. évfolyam (1925)
Városok Lapja 31. évfolyam (1936)

LAKATOS ARTUR – TOLNAI TIMEA KATALIN

Szállodaipari mutatók alakulása Románia nyugati határon fekvő megyéiben a rendszerváltást követően

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogyan alakultak a turisztikai, ezen belül is a szállodaipari statisztikai mutatók négy határ menti romániai megye, Szatmár, Bihar, Arad és Temes megyék esetében a Román Statisztikai Hivatal adatai alapján. Elsősorban arra koncentrálnunk, hogyan alakult globálisan a szálláshelyek típusának és számának mutatója az évek során az 1989-es rendszerváltást követő második évtizedben, 2000–2009 között. A rendszerváltást követő első évtizedet ugyanis az átmeneti nehézségek – ideértve a vadkapitalizmus és a transzformációs válság jelenségét is – határozták meg, míg a második évtized a viszonylagos konszolidáció, fellendülés és fejlődés időszaka, mely az ország Európai Unió tagságával tetőződött be. Hipotézisünk szerint ez magával hozta a turizmus fejlődését is, a szálláshelyek típusainak és számának diverzifikálását, ami statisztikai téren is kimutatható.

Ennek a kijelentésnek igazolásához néhány tény, jelenséget és előzetes feltételt kell figyelembe vennünk:

- Romániában viszonylag későn kezdődött meg a privatizáció folyamata, és különösen érvényes ez a turizmusra. Habár a 23 milliós országban 1991-ben már 1650 turisztikai profilú cég közül 1500 magánkézben volt, ezeket kisvállalkozásoknak lehet minősíteni.

- Nem kedvezett az egyéni kezdeményezéseknek a kilencvenes évek inflációja sem, melynek következtében sok esetben a befektetések elértéktelenedtek, különösen igaz ez például az építőiparra, de a szállodaipari befektetések sem voltak mentesek az inflációs kockázatoktól.
- Ugyanakkor a kétezres évek elejétől – amikor a NATO-csatlakozást követően az EU-integrációs folyamat is felgyorsult – az uniós programoknak is köszönhetően jelentős stabilizáció és fejlődési időszak következett be a román gazdasági életben. (LAKATOS és BAKÓ, 2019).

A nyugati határ menti megyék a modern Románia fennállása óta sajátos helyzetben vannak. Egyrészt a magyar és a jugoszláv határ komoly lehetőségeket rejtett magában a határ menti együttműködési programok keretében – gondolunk itt például a Bihar-Bihor határ régióra, vagy akár a szatmári Legendák Útja turisztikai programra –, ugyanakkor politikai okokból kifolyólag a mindenkori román hatóságok, sokszor kimondatlanul is, sajátos biztonsági kockázatok potenciális területének tekintik ezeket a megyéket.

A történelmi Bánság – melynek területéből Temes és Krassó-Szörény megyék Romániában, a nyugati részek pedig Szerbiában találhatók – a török

hódoltság alóli felszabadítás óta külön történet, ugyanis a Balkán kapujaként is szolgáló térségben Mária Terézia óta tudatos betelepítésekkel, iparfejlesztéssel, kereskedelmi útvonalak megerősítésével fejlesztett a Habsburg-birodalom. Az ettől északra eső, a Tisza és az Erdélyi-érchegység nyugati része közötti terület fejlődése két egymásra merőleges fő erővonal mentén fejlődött: egyrészt kelet–nyugat irányban az Erdélyt és az Alföldet a folyóvölgyek mentén összekötő útvonalon, másrészt pedig az észak–délnyugati irányú kelet-magyarországi vásárvonalon, melyre vasútvonal is épült, és amely a Halmi–Szatmárnémeti–Nagykároly–Érmihályfalva–Székelyhíd–Nagyvárad–Nagyszalonta–Kisjenő vonalon futott, ahogy ezt Szilágyi Ferenc és Miklósné Zakar Andrea közös tanulmánya is megállapítja. (Szilágyi és Miklósné Zakar, 2021) A vasútvonallal rögzülő vásárvonal mentén létezett, és ennek árnyékában fejlődött, egy kistérségi funkcióval bíró településlánc a Szinevávalja–Erdőd–Tasnád–Margitta–Szalárd–Mezőtelegd/ Élesd–Tenke–Bél–Borosjenő–Pankota–Világos–Lippa vonal mentén (SZILÁGYI és MIKLÓSNÉ ZAKAR, 2021).

A trianoni béke és az ezt követő hatalomváltás kettévágta az egységes térséget, és az Alföld keleti peremét perifériává alakította, ahol stratégiai okokból kifolyólag a román oldalon hosszú időn át nem fejlesztették a térséget, a jelentős városok kivételével. 1945-öt követően, főleg az 1968-as megyésítéssel járó közigazgatási reformot követően, erőre kapott egyes lokális központok fejlesztése is, ekkor kapott városi rangot Szatmár megyében Avasfelsőfalu és Tasnád, Bihar megyében pedig Margitta és Élesd is. (SZILÁGYI és MIKLÓSNÉ ZAKAR, 2021)

Ugyanakkor a négy megye különböző helyzetben is van a gazdasági mutatók terén. Például a Bánság szívének tekintett Temesvár és a várost övező megye hagyományosan Románia egyik fejlődési motorjának számít, míg például Szatmár megyét jóval periferikusabbnak szokás tekinteni a fejlődés szempontjából – akkor is, ha a gazdasági mutatók nem mindig tükrözik a lakosság reális kulturális- és élet-színvonalát.

Mind a négy megye jelentős turisztikai potenciállal rendelkezik, ugyanakkor ennek zöme kiaknázatlan. Délről észak fele haladva a négy határ menti megye közül Temes megye a sorban a legelső. E megye a

legnagyobb kiterjedésű mezőgazdasági földterülettel rendelkezik Románia megyéi közül. (BABCSANYI ET AL., 2021, 129 o.) A külföldi érkezések és vendégéjszák mutatóiban Temes megye az élvonalhoz tartozik, hasonlóan Brassó, Szeben és Kolozs megyékhez (HORVÁTH, 2020). Ez legfőképpen annak köszönhető, hogy Temesvár fontos gazdasági, kulturális és tranzitközpont, de a megye potenciálja nem korlátozódik kimondottan csak ezekre a mutatókra. Így például a megyében 338 történelmi műemléket tartanak számon (TOADER ET AL., 2013, 56 o.), a vallási turizmus viszonylatában 10 katolikus és ortodox kolostor van Temes megyében, ami rendelkezik szakrális turizmus terén potenciállal, ami ugyanakkor nincs igazán kihasználva (VÁDUVA és PETROMAN, 2017, 201 o.). A felszíni formák változatosak, rendelkezik ásvány- és termálvizekkel, gazdag vadászati helyekkel és gazdag multikulturális örökséggel is. A legnagyobb turisztikai vonzerővel Temesvár megyeszékhely bír, de jelentős Buziaş fürdőturizmusa is, és a megye területén 86 vadász- és 30 horgászterület található (BABCSANYI ET AL., 2021). Temesvár rendelkezik egy sajátos hírnévvel is, ti. a forradalom mártírvárosa, és az a város, ahol Dózsa Györgyöt, valamint évszázadokkal később, a kommunista rezsim áldozatai közül többeket kivégeztek. Az ún. „sötét turizmus” térképén is rajta van (PETROMAN, 2008). A lehetőségeknek ez a fajta sokszínűsége látványosan megnyilvánul a mutatók alakulásában is, ugyanakkor a haszon érdekében tett utak mennyisége a mai napig meghaladja a pusztán kedvtelésből, kikapcsolódás céljából tett utak számát. Ennek megfelelően legjelentősebb ágazatot a tranzit- és üzleti turizmus jelenti, ezt követi a kulturális, városi, orvosi, szabadidős, halász-vadász turizmus (BABCSANYI ET AL., 2021, 139 o.).

Arad megye ugyancsak jelentős potenciállal rendelkezik, és nem csak kimondotta mint tranzit útvonallakkal rendelkező megye. Fő erősségei a változatos felszíni formák, flóra és fauna, termálvizek, (DINCULET ET AL., 2017), és ezek viszonylagos egyenletes megoszlása. Az Arad–Szatmárnémeti vonalon koncentráliódik a termálvizek jelentős része (CORBA, 2009), amiből maga Arad városa és környéke is részesedik, ugyanakkor nemcsak országon belül erős a konkurencia, hanem a magyar oldal közelsége, és az itteni fürdőkomplexumok (Szeged, Makó, Orosháza stb.) is gátolhatják az ez irányú fejlődést. Léteznek tervek

egy bor-útvonal kialakítására is, ugyanakkor mind a mai napig Arad város és megye esetében a turizmus legerősebb ágazata, az üzleti turizmus a domináns, és ez is főleg a fém- és elektronikai iparban koncentrálódik, akárcsak a nagyobb külföldi befektetések (BOCOI, 2020, 113 o.).

Talán a négy közül a leglátványosabb Bihar megye turisztikai potenciálja és fejlődése. „Bihar megye gazdag turisztikai potenciállal rendelkezik, de nem eléggé ismert és értékelte.”, fogalmazott a közelmúltban egy román szakember (BOTEZAT, 2015, 497 o.). Maga a megyeközpont, Nagyvárad is kiemelkedő turisztikai célpont, gazdag és jól megőrzött történelmi örökségével és kulturális intézményeivel. Kulturális, vallási, üzleti, városi, wellness és gyógy-, valamint eseményturizmus számára egyaránt alkalmas (BOMA, 2015). Fontos a nyugati Erdélyi-érchegység kincseiben, erdeiben, hegyeiben, barlangjaiban rejlő potenciál, aminek fejlesztésére zajlottak erőfeszítések az elmúlt időszakban. Két törzskönyvezett sípályával rendelkezik a megye, Almamező és a Visszhangos-kő. (HORVÁTH, 2020) Hegymászó és sziklamászó útvonalak is vannak a Királyerdőben, Sonkolyoson és máshol (LAZUREAN és UNGUREANU, 2014). De van itt még hely a fejlődésre, még akkor is, ha – meg kell jegyeznünk –, a mészáló puhasága miatt az erodálás révén komoly kockázatokat rejt magában. Potenciál van a faluturizmusban, a hegyek lábánál és a hegyek között is. Kombinálható olyan természeti és kulturális objektumokkal, mint például Kiskőh (Chiscau) esetében a Medvebarlang és az ehhez közeli magántulajdonban levő etnográfiai múzeum (BANDA és Csosz, 2021, 146 o.). Gazdasági szempontból nézve ugyanakkor a legjelentősebb, legnagyobb profitot generáló területe a megye turizmusának a hévíz- és gyógyturizmus.

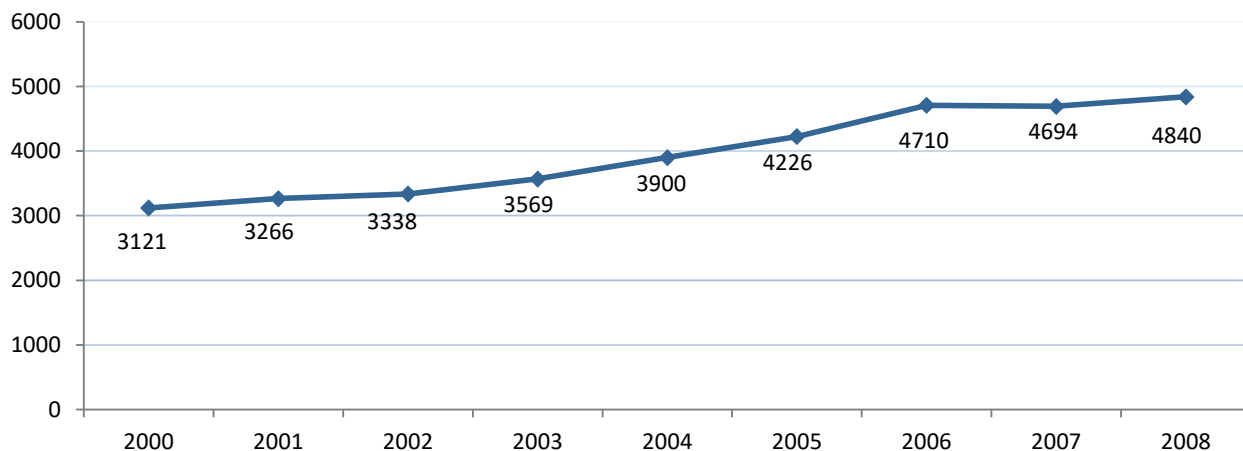
A legjelentősebb, vagyis legjobban hasznosított fürdőhelyek Váradszentmárton területén találhatóak, egyes források szerint már a XV. században használták az állóvizet gyógyító célokra (HERMAN ET AL., 2018). A turistaérkezések és vendégéjszakák számában statisztikailag Váradszentmárton felülmúlja a megyeközpontot is, és országos tekintetben is kiemelkedő eredményeket mutat fel. Így például 2018-as statisztikai adatok szerinti helyezése nagyon látványos: ebben az évben egyetlen város, Brassó előzte meg erdélyi viszonylatban (HORVÁTH, 2020). Különösen

annak fényében lehet ennek jelentős közösségi szerepe, hogy a kis magántőke erősen jelen van a fürdőhelyeken. Relatív állandó növekedési trendet sikerült megfigyelni, például 2010–2014 viszonylatában a megyében bejegyzett cégek számának növekedését, ami több alkalmazottat és nagyobb profitot is jelentett egyúttal, és ebben egyértelmű, hogy nagy szerepet játszottak a felkapott fürdőhelyek is. (HERMAN ET AL., 2016) Ugyanakkor ezek a befektetések sem voltak mentesek a botrányoktól: így például Félixfürdő esetében sok vállalkozó a SAPARD-támogatásból épített panziókat csak a kötelezően előírt öt évig működtette, majd magánlakhellyé alakította át (NAGY, 2015).

Némileg hasonló trendek figyelhetőek meg a Bihar megyéhez képest perifériaként meghatározható Szatmár megye esetében is, csak jóval kisebb arányban. Pedig ez a megye is kiváló potenciállal rendelkezik, mint például sváb és magyar református falvaival, nagy múltú városaival és településeivel, mint Szatmárnémeti megyeközpont, Nagykároly vagy Erdőd. Jelentős az agrárturisztikai potenciál is, gondolunk itt elsősorban a borturizmusban rejlő lehetőségekre. Nem utolsósorban kell beszélnünk fürdőhelyeiről sem, amik közül Tasnád város potenciálja emelkedik ki. A 2007–2013-as román–magyar határ menti együttműködés – amit a PHARE CBC finanszírozott – hozták létre a Szabolcs-Szatmár-Bereg és Szatmár megyék közötti együttműködést változatos turizmusfejlesztési projektekként, Nyírbátor és Nagykároly városai ezen belül külön együttműködési szerződést is kötöttek (BATEA, 2014). Több ilyen határon átívelő projekt is volt – mint például a Szatmári Legendák Útja elnevezésű, kulturális turizmushoz kapcsolódó kezdeményezés –, ugyanakkor még sok a tennivaló e téren is, ha a lehetőségekben rejlő potenciált ki szeretnék használni. Egyúttal feltétlenül szükséges az állami és önkormányzati harmonikus együttműködés a helyi vállalkozói magántőkével és a helybéli szellemi potenciállal is. Talán a határ magyar oldalán futó autópályában rejlő potenciál is hamarosan kiaknázzhatóvá válik, valamint lehetségessé válhatnak esetleges pozitív változások a megyei közigazgatás-területfejlesztési politikák terén is már a közeljövőben.

Kutatásunk során a Romániai Statisztikai Hivatal által működtetett Tempo-adatbázis statisztikáit használtuk fel. Az időkeret szempontjából a kezdeti és

1. ábra: Szállodaipari létesítmények számának alakulása országos viszonylatban

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Tempo-adatbázis adatai alapján

végző, a vizsgált időszakot behatároló két szélső évet a következő logikai elvek szerint állapítottuk meg: a 2000-es év nemcsak a konvencionális nyugati időszámítás szerinti harmadik évezred kezdete, hanem választási év is volt Romániában, valamint ezt követően gyorsult fel az ország NATO-csatlakozásának és európai integrációjának folyamata is, még ha ehhez elsősorban külső, az ország vezetésétől független geopolitikai tényezők is hozzájárultak. 2008 pedig annak a világméretű gazdasági válságnak a kezdeti éve, amely alapjaiban rengette meg a kapitalista piacgazdaság tökéletes, önszabályzó működésébe vetett hitet és az erre épített neoliberais gazdasági modellbe vetett bizalmat. Úgyhogy azt is bátran kijelenthetjük, hogy a vizsgált időszak a viszonylagos stabilitás időszaka, és ennek keretein belül vizsgáljuk, mennyire képződik le a száraz statisztikai adatok tükrében a stabilitás időszakával járó

gazdasági fejlődés négy határ menti megye és egy, jól körülhatárolható ágazat esetében.

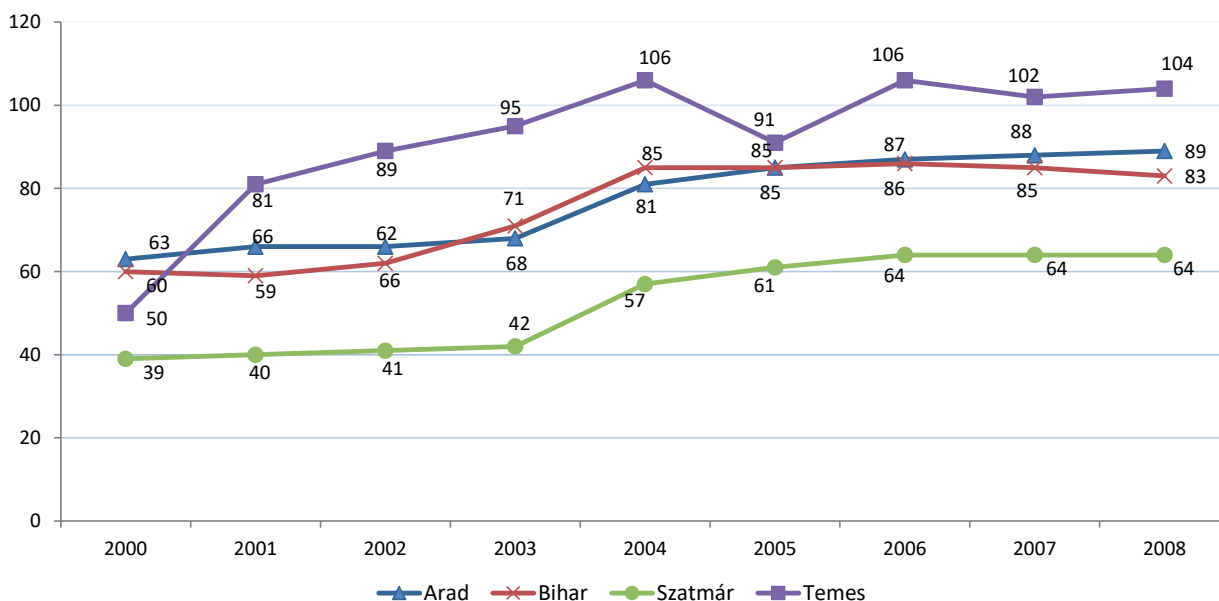
Ha kimondottan a statisztikai adatokat vesszük figyelembe, az 1. ábrán láthatjuk, hogy romániai országos szinten a szállodaipari létesítmények száma fokozatos mértékben, nem hirtelen ugrásokkal, de állandó jelleggel növekszik a 2000–2008-as időszakban. Egy enyhe visszaesés figyelhető meg 2007-re az előző évhez viszonyítva, amikor is 16 létesítménnyel kevesebbet tart számon az országos nyilvántartás. Ez magyarázható megszűnéssel, profilváltással, a tevékenység átmeneti megszüntetésével, ugyanis ez indikátor esetében a kimutatás a különálló jogi személyként működő objektumokat, valamint egyazon céghálózat keretében, de alapvető gazdasági tevékenységét tekintve önállóan működő létesítményeket regisztrálja. Ezt leszámítva a növekedés – 3121-ről 4840-re – mindenképpen számottevő és jól érzékelhető.

1. táblázat: Turisztikai szálláshelyek típusainak alakulása, országos viszonylatban

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Hotel	811	828	835	886	927	989	1059	1075	1104
Turisztikai villa	801	746	669	676	691	716	742	708	718
Menedékház	161	158	140	138	132	113	111	104	110
Bungaló	265	270	259	265	279	305	298	266	264
Városi panzió	201	244	271	328	461	597	702	736	783
Vidéki panzió	160	193	221	266	431	956	1259	1292	1348
Egyéb	722	827	943	1010	980	550	539	513	513
Összesen	3121	3266	3338	3569	3900	4226	4710	4694	4840

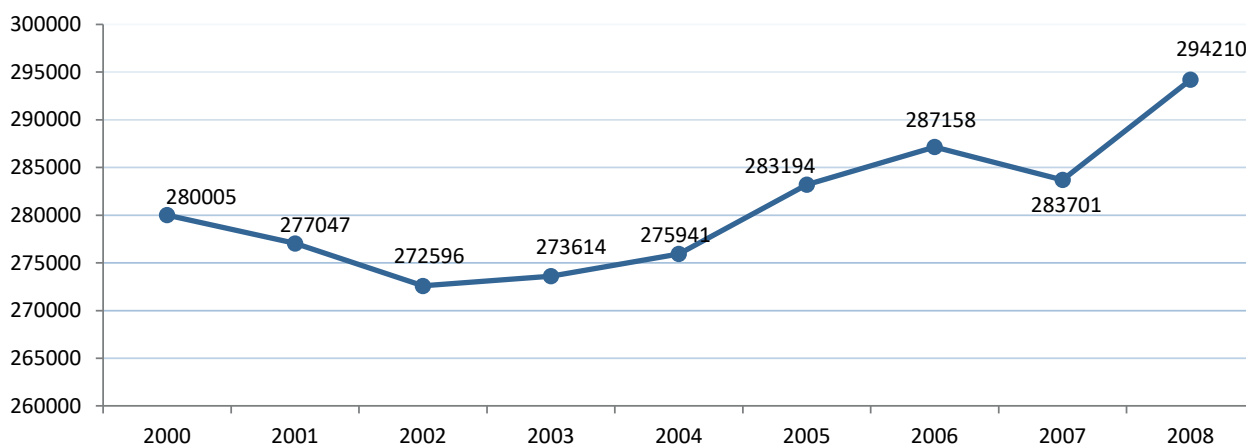
Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Tempo-adatbázis adatai alapján

2. ábra: Turisztikai szállásadó létesítmények számarányának alakulása, megyék szerint

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Tempo-adatbázis adatai alapján

3. ábra: A szálláshely-kapacitás alakulása, országos viszonylatban

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Tempo-adatbázis adatai alapján

Amennyiben az adatokat a szállodaipari létesítmények törvényes típusainak besorolása szerint vesszük, az 1. táblázatban észrevehető, hogy a legjelentősebb és legalapvetőbb szállásadó intézménytípusnak számító szálloda (nemzetközi megnevezéssel élve: hotel) dominál majdnem az egész vizsgált időszakban, pár évet leszámítva, és nagyjából a szállásadó létesítmények egyharmadát teszik ki az egész időszakban. Jelentős számot képviselnek még a kisebb kapacitású, városi panziók és turisztikai villák kategóriájába besorolható létesítmények

is. A 2004–2008-as időszakban viszont megfigyelhető a vidéki panziók számának jelentős megugrása: ha tovább vittük volna időben az elemzést, egy bizonyos időn túl ennek csökkenését vehettük volna észre. Ennek oka egy sajátos konjunkturális jelenség, az Európai Unió agroturizmust támogató kiírásaiban rejlő lehetőség, amiket sok vidéki gazdálkodó jó időben jó érzékkel ismert fel. Ha ennek a lehetőségnek az országos össztermelésre való hatása kérdéses is – sok esetben az agroturisztikai panzió csak kiegészítő tevékenységet jelentett a gyakorlatban más,

hagyományos termelői tevékenységek elvégzése számára, és a törvény által előírt minimálisan kötelező létezését követően meg is szűnt – az országos kimutatás adatai tükrében egyfajta trend jól megfigyelhető, észrevehető. Sok vidéki környezetben élő vállalkozó kimondottan ennek a hatására létesített rövid ideig működő agroturisztikai panziót.

A következő, 2. ábránk a megyék szerinti bontásban ábrázolja a turisztikai szállásadó létesítmények számának alakulását évek szerinti lebontásban a tárgyalt négy határ menti megye esetében. Az összehasonlítást nézve mind a négy megye esetében megfigyelhető egy állandó jellegű növekedés. Egy rövid időszak tekintetében azonban Temes megye kivételt jelent ez alól. Esetében a dinamika is jelentősen eltér a többi háromhoz viszonyítva, ugyanis Bihar és Arad megyékhez viszonyítva 2000-ben kisebb számról indulva 2001-re drasztikus emelkedés vehető észre, majd ez töretlenül tart 2004-ig. Ekkor az indikátor egy évig „bezuhan”, hogy majd majdnem a 2004-es csúcspontra térjen vissza a következő évben, de a vizsgált időszak végéig ezt mégse érje el. A jelenség valószínűleg Temesvár regionális központi szerepének kihangsúlyozásával függhet össze, valamint a régió földrajzi fekvéséből fakadó délszláv térséggel való komplex kapcsolatrendszerével is. Viszonylag töretlen a fejlődés Arad és a többiekől lemaradásból induló Szatmár megye esetében, míg Bihar megyénél egy enyhe zuhanást vehetünk észre a vonaldiagramon 2000–2001, majd 2004–2008 viszonylatában, ez a recesszió azonban nem túl jelentős.

Áttérve a szálláshely-kapacitás vizsgálatára az általunk tárgyalt időszakban, összességében véve az

országos adatok az abszolút növekedést, a kapacitás bővülését mutatják, melyet a 3. ábrán láthatunk. A 2000-ben regisztrált 280005 férőhelyről 2008-ra 294210 férőhelyre bővült az országos összkapacitás, ami 14205 hellyel többet és 4,83%-os növekedést jelent. Ugyanakkor a diagram törött vonalából észrevehető, hogy a 2000–2002-es regresszív időszakot – 2002 az indikátor esetében a vizsgált időszak mélypontját is jelenti egyúttal – folyamatos éves szintű emelkedés követi, amikor is 2007-ben az ország EU-csatlakozásának évében bizonyos korlátozott mértékű zuhanás vehető észre, amit azonban megint hirtelen emelkedés követ.

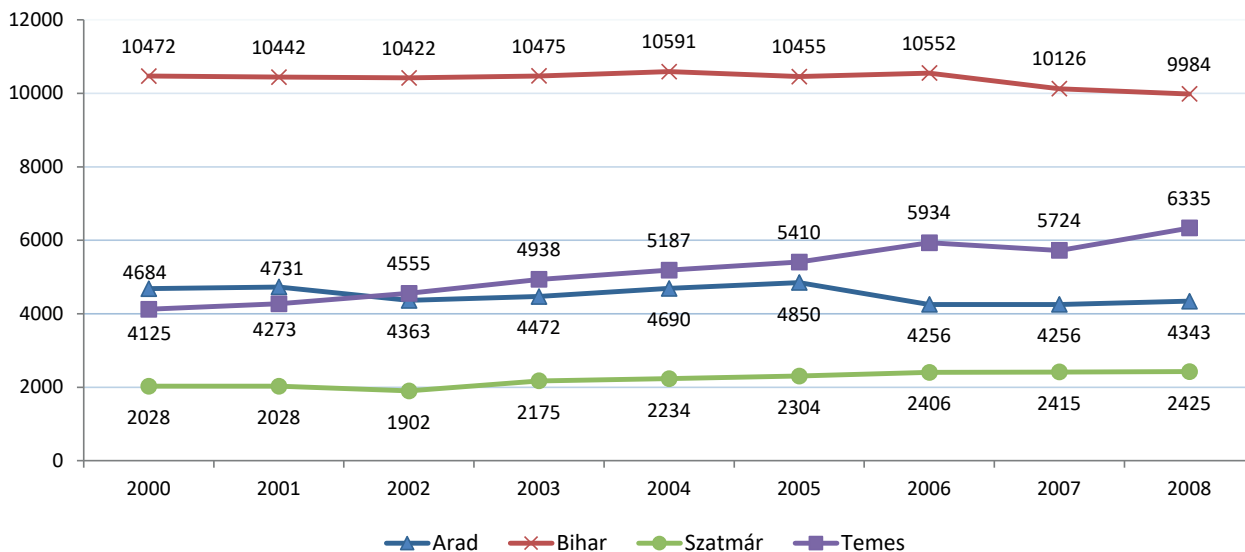
A férőhelyek megoszlását a 2. táblázatban láthatjuk. A szállodák dominanciája szembetűnő és a legtermészetesebbnek mondható, hiszen a törvényes besorolás értelmében ez a legnagyobb, legtöbb szobával és ágyval rendelkező létesítmény-típus. Az összes többi, egymáshoz közel álló mutató részletes elemzésére nem térünk ki ez alkalommal, két figyelemreméltó jelenséget azonban érdemes kiemelni: egyrészt a panziók kapacitásának növekedése úgy városi, mint pedig vidéki környezetben: ez a magántőke bevonásával egyértelműen direkt kapcsolatban áll, mivel a panzió-vállalkozás műfaja általában a kisvállalkozók magántőkéjét aktiválja. A második észrevehető jelenség a nyári táborok szállás-kapacitásának szűkülése. Ez annak tudható be, hogy a nyaraltatás kultúrája a korábbi, elsősorban a szocialista évtizedek viszonylatához képest átalakult, a klasszikus értelemben vett táborhelyek jelentősége visszaszorult egy időben a gyereknyaraltatás e típusú formájával.

2. táblázat: Szálláshely-kapacitás alakulása, turisztikai egységek típusai szerint, országos viszonylatban

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Hotel	157760	157528	157207	158764	160358	163984	167633	168736	175416
Turisztikai villa	19734	18585	16669	16464	16107	15157	16005	15333	15826
Kemping	28857	28029	29263	27598	26894	26568	26962	25006	26838
Nyári tábor	40149	38398	34964	32821	30198	28916	23227	20320	19426
Városi panzió	3197	3758	4378	5670	8100	10910	12546	13429	14538
Vidéki panzió	1815	2283	2596	3272	5351	11151	14551	15448	16906
Egyéb	28493	28466	27519	29025	28933	26508	26234	25429	25260

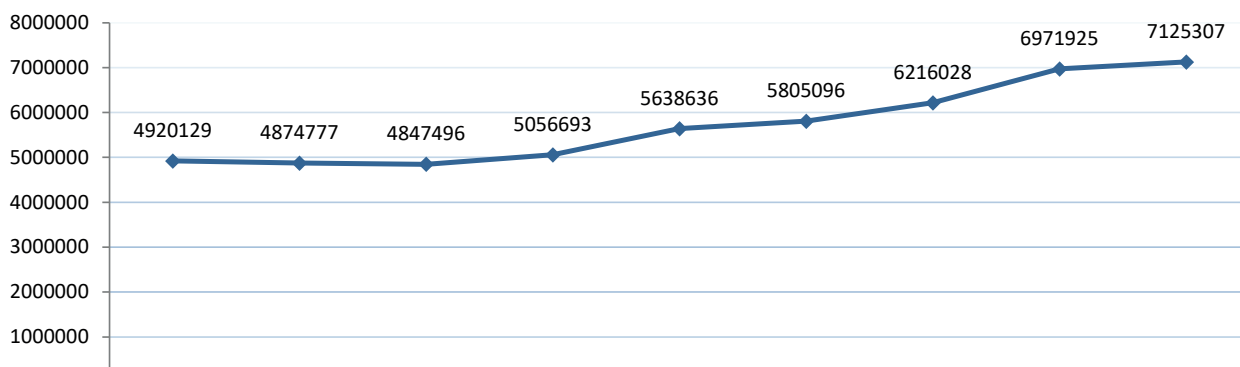
Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Tempo-adatbázis adatai alapján

4. ábra: Szálláshely-kapacitás alakulása, megyék szerint

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Tempo-adatbázis adatai alapján

5. ábra: Turistaérkezések számának alakulása, országos viszonylatban

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Tempo-adatbázis adatai alapján

Amennyiben a szálláshely-kapacitás megoszlását az általunk tárgyalt négy megyére vetítjük ki, a 4. ábrán szembetűnik egyből Bihar megye piacvezetői helyzete. Ez betudható a térség hagyományos vonzerejének, amit a termálfürdők és a nyugati Érc-hegység hegyei jelentenek, valamint tranzitszerének is, és ez a kapacitás viszonylag állandó, még ha a vizsgált időszak vége felé enyhe csökkenést is megfigyelhetünk. Második helyen Temes megye áll, amely a listavezető a létesítmények számát tekintve, tehát Temes megye esetében több létesítmény rendelkezik kevesebb szálláshellyel, míg Bihar megye esetében ez a jelenség éppen fordítva jelenik meg. A kapacitásra vonatkozó hullámozást figyelhetjük meg Arad megye esetében, míg a se-reghajtó Szatmár megye esetében szinte teljesen állandó, de igencsak mérsékelt növekedést látunk.

A tényre, hogy a szálláshelyek effektív számának alakulása nem áll feltétlenül minden esetben arányban a szállásadó gazdasági egységek számának alakulásával – ha az egyik növekszik, nem növekszik automatikusan a másik is – többféle részleges magyarázat is létezhet, és ezek egybeesése okozhatja a statisztikailag is kimutatható konjunktúrát. Az egyik lehetséges részleges ok-okozati összefüggés a privatizációs folyamatok felgyorsulása és egyre több kis magánvállalkozás megjelenése, amik növelik a szállodaipari cégek számát, de ugyanakkor a rendelkezésre álló szálláshely-kapacitás nem nő számottevően, főleg abban az esetben nem, amikor ezzel párhuzamosan több, a szocialista kor örökségének számító szállodaépület szállásadó funkciója megszűnik csőd, profilváltás és hasonló folyamatok következtében.

Egy komoly indikátor a turistaérkezések száma (5. ábra), mivel ez illusztrálja egy ország vagy térség esetében a turisztikai vonzerőt, melynek alapja az imázs, ami a látogatók és a potenciális jövőbeli látogatók fejében él az ide megtett út szükségességére, minőségére és biztonságára vonatkozóan. Az egész időszakra nézve megfigyelhető a fokozatos, de nem túl hirtelen emelkedés. Ennek egyik oka lehet, hogy Románia vonzóbbá vált a látogatók számára, imázsa évről évre javult, de ugyanakkor ezt sem szükséges abszolutizálni, mert a trend, amit az ország kapcsán figyelhetünk meg, egy globális, a turistaforgalom megnövekedését és az infrastruktúra fejlődését illusztráló

trendnek is része, ami egyúttal önmagát is generálta. Ami a szálláshely-típusok esetében a turistaérkezések alakulását illeti, nem meglepő, hogy az érkezők döntő többsége a szálloda besorolású létesítményekben szállt meg, ahogy azt a 3. táblázat mutatja. A többi szálláshely-típus esetében nagy különbségek, egymástól eltérő ingadozások nincsenek, a második helyen a városi környezetben működő panziók állnak.

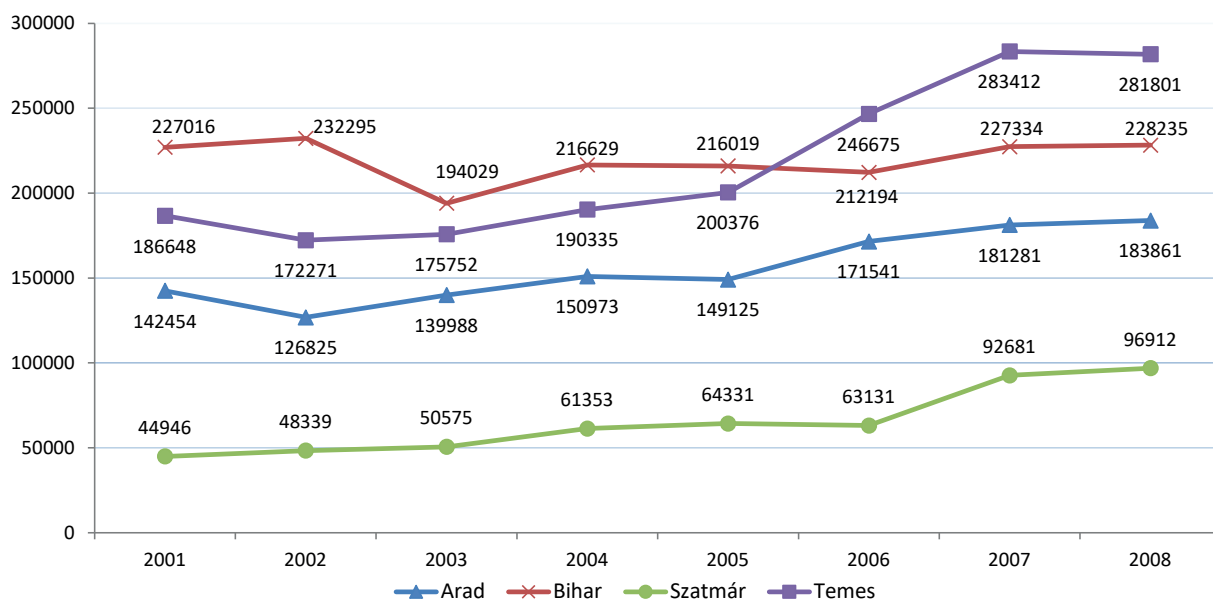
A négy határ menti megye esetében a turistaérkezések számának igencsak érdekes alakulása figyelhető meg, ezt mutatja be a 6. ábra. A 2001-ben még első helyezett Bihar megye mutatója 2004-re

3. táblázat: A turistaérkezések arányának alakulása, szállodaipari létesítmények típusának függvényében, országos viszonylatban

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Hotel	3881859	3823618	3830398	3982591	4339458	4477936	4725448	5212170	5245292
Motel	168674	191344	200783	200657	243682	238794	255370	295644	272485
Turisztikai villa	217540	174956	142562	151739	182876	202483	231311	250059	261792
Menedékház	116574	104049	84676	92972	76501	64480	70993	91945	106759
Kemping	93104	100641	94576	95243	107022	70155	85778	93852	113104
Városi panzió	89328	106129	126109	163925	235877	310035	363664	451640	478058
Vidéki panzió	15596	21244	32201	47444	96823	170164	217020	288508	357617
Egyéb	337454	352796	336191	322122	356397	271049	266444	288107	290200

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Tempo-adatbázis adatai alapján

6. ábra: Turistaérkezések számának alakulása, megyék szerinti lebontásban

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a Tempo-adatbázis adatai alapján

nagymértékben csökkent a 2001-es évhez viszonyítva, ugyanakkor még így is jelentős maradt. Nagy arányú ugyanakkor Temes megye esetében a növekedés. Arad és Szatmár megye esetében a növekedés fokozatos és állandó.

Ennek az indikátornak az esetében fontos megjegyeznünk, hogy a vendégérkezések száma nem azonos az eltöltött vendégéjszakák számával, és mivel mind a négy megye határ menti adminisztratív-területi egység, ennek következtében a tranzitforgalom is jelentős. Így Temes megye esetében valószínű, hogy a temesvári nemzetközi reptér is jelentősen hozzájárult a vendégszám folyamatos emelkedéséhez. És mint a legtöbb statisztikai mutató esetében, ez esetben is úgy a növekedés, mint pedig a regresszió relativizálható az adott időszak gazdasági-társadalmi közegétől függően.

Következtetések

Statisztikai adatokkal igazoltnak látjuk azt, hogy a NATO-csatlakozás és európai integrációs folyamat felgyorsulását követően a romániai turisztikai ipar is fejlődésnek indult, ami a szállodaipari mutatók kapcsán megjeleníthető számok és arányok vizsgálatában első látásra is feltűnik. A fejlődés viszonylag lassú, nem jár gyökeres társadalmi-gazdasági-strukturális átalakulásokkal, de mindenképpen nagyrészt töretlen. Ebben nagy szerepet tulajdonítunk az előcsatlakozási támogatásoknak is – ez például az agroturisztikai létesítmények számán egyértelműen kimutatható. A 2007-es uniós csatlakozást és a 2008-as gazdasági válságot követő helyzet megint más konjunktúrát fog eredményezni, de ez már egy másik tanulmány témája lesz.

A határ menti megyék esetében is egyértelműen érvényesek az országos trendek, ugyanakkor a helyi jellegzetességek nagymértékben befolyásolják a mutatók alakulását. Így például egyfajta növekedés mind a négy megye esetében érzékelhető, a legészakibb Szatmár megye esetében ebben az időszakban a legkisebb arányú a négy közül; ez a trend azonban véleményünk szerint napjainkra megváltozott, egyrészt a magyarországi autópálya megépítése, másrészt pedig Ukrajna, ezen belül is a kárpátaljai térség jelentőségének növekedése kapcsán. Az orosz–ukrán háború kapcsán a menekültek

áthaladása, majd ezt követően – a jövőbeli békeidőben – pedig a kárpátaljai térség fejlődési lehetőségei jelenthetnek konjunktúrát.

A helyi jellegzetességek ismeretének fontossága az egyes mutatók vizsgálata során játszik szerepet. Így például míg a szálláshelyek száma Temes megyében az egész vizsgált időszak során a legmagasabb, és Arad megyében növekszik arányait tekintve a leginkább, szálláshely-kapacitás szempontjából Bihar megye az egész vizsgált időszakban messze a legmagasabban áll, míg a turistaérkezések számának tekintetében Temes megye ismételten megelőzi bármelyiket. Ennek okai között ott van többek között az is, hogy míg Arad és Bihar megye jelentős tranzitmegyék, Temesvár és környéke gyakran önmagába véve is végcél elsősorban akadémiai és üzleti turizmus szempontjából.

A turizmus mint gazdasági ágazat a stabilitás és a nyugalom egyik iparága, ami akkor virágozhat, ha legalább a fogadó területen viszonylagos nyugalom és stabilitás érzékelhető, ami képes nyugalmat, biztonságot és megfelelő szintű ellátást nyújtani az érkező turisták számára. Kisebb mértékben ugyan, de hasonló módon ugyanezek a tényezők határozzák meg a kereskedelmi tranzitforgalmat is. Ezek tükrében érdemes értelmezni a tárgyalt időszak statisztikai adatait.

Irodalom

- Babcsanyi Cristina Denisa, Gherman Emanuela Diana, Bălan Ioana-Mihaela, Dincu Ana-Mariana (2021). Research on the Tourist Potential of Timis county. *Lucrari Stiintifice Sera I.*, XXIII. (3), pp. 129–135.
- Banda Anișoara Camelia, Csosz Ioan (2021). Specific Tourist Resources that can Support Rural Tourism From Bihor Area. *Agricultural Management/ Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 23 (3), pp. 143–148.
- Batea (Bota), Catlina-Maria (2014). Croos-Border Projects – Mean for sustainable Tourism Development Along the Romanian-Hungarian Border, *Analele Universitatii din Oradea, Seria Geografie*, XXIV. (2), pp. 134–142.
- Bocoi, Florina-Mariana (2020). The Border Area as an Incentive for Investment and a Common Space for Development. *Eurolimes*, 29, pp. 109–124.
- Borma, Afrodita (2015). The Year of Tourism Revival in

Oradea. *Annals of Faculty of Economics*, University of Oradea, Faculty of Economics, 1 (1), pp. 681–688.

Borma, Afrodita (2014). A Statistical and Economic Analysis of the Hotel Industry from Bihor and Hajdú-Bihar Counties in the Context of the (Euro) regional Development. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 23 (1), pp. 258–267

Botezat Elena-Aurelia (2015). Managing a Sustainable Tourism Development in Bihor county-Romania. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series*, 24 (2), pp. 493–500.

Corba I. (2009). Particularities of the Tourism Demands and Consume in Bihor County, *Agricultural Management/ Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 11 (4, Oct.), pp. 1–8.

Dincu Ana-Mariana, Brad Ioan, Pet Elena, Ciolac Ramona (2017). Study regarding the development of tourist potential from Arad county. *Agricultural Management/ Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 19 (3), pp. 133–138.

Herman Grigore Vasile, Deac Anca Luminița, Ciubotariu Ana-Maria, Andronache Ion C., Loghin Vlad, Ilie Ana Maria (2016). The Role of Tourism in Local Economy Development. Bihor county case study. *Urbanism. Arhitectura, Constructii*, 8 (3), pp. 265–273.

Horváth Alpár (2020). Turizmus-Vonzerő és vendégforgalom. In Benedek József (szerk.), *Erdély. Tér, gazdaság és társadalom* (pp. 421–455). Kolozsvár: Iskola Alapítvány Ki-

adó – Kolozsvári Egyetemi Kiadó.

Lakatos Artúr és Bakó Boglárka (2019). A transzformációs válság nehézségei. A turisztikai szállások helyzete Nagyvárad, Kolozsvár és Marosvásárhely esetében 1990 és 2007 között. *Közgazdász Fórum*, 2019 (1), pp. 77–95

Lazuran (Giurău) Anamaria Liana, Ungureanu Mihaela (2014). Adventure Tourism and Insufficiently Exploited Opportunity in Bihor County, Romania. *Analele Universitatii din Oradea-Seria Geografie*, XXIV. (1), pp. 44–54.

Nagy Egon (2015). *A román–magyar határregió és határmenti együttműködések a Kárpátok Eurórégióban*. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó.

Petroman Cornelia (2021). Genocide Tourism Subtype of Dark Tourism. *Agricultural Management/ Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 23 (1), pp. 206–211.

Szilágyi Ferenc, Miklósné Zakar Andrea (2021). Centrumok és perifériák mozgásban. Térszerkezeti változások a Partiumban Trianontól napjainkig, *Kisebbségi Szemle*, 6 (4), pp. 43–71.

Toader Cosmina-Simona, Sâmbotin Dana, Gherman Remus (2013). Aspects regarding cultural tourism development in Timis county through projects. *Agricultural Management/ Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 15 (4, Oct.), pp. 56–63.

Văduva Loredana, Petroman Cornelia (2017). Ecumenical Tourism in Banat. Timis County, *Agricultural Management/ Lucrari Stiintifice Seria I, Management Agricol*, 19 (3), pp. 201–208.

RECENZIO

KÜRTI TÜNDE – CSATA ZSOMBOR

Recenzió Veres Valér (szerk.) *Erdélyi magyar ifjúság – Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között* című művéhez

(Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 2020, 193 oldal.)

A határon túli magyarokat vizsgáló szociológiai irodalomban talán nincs kutatottabb terület az ifjúságnál. Rendre készülnek a fiatalok társadalmi-gazdasági helyzetét, jövőképét, identitásának változásait nyomon követő nagymintás vizsgálatok, hasonló módszertannal, egy viszonylag jól körvonalazott és folyamatosan finomhangolt fogalmi keretezésben. Ennek a sorozatnak egy igen fontos állomása a Veres Valér által szerkesztett „Az Erdélyi magyar ifjúság – Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között” c. kötet, amely szerzőkként a kolozsvári szociológia iskola tapasztalt kutatóit vonultatja fel egy sor olyan területen, amelyek fokozott közpolitikai-közéleti érdeklődésre tartanak számot az erdélyi magyar nyilvánosságban.

A bevezetőben a szerkesztő a 15 év távlatában végbement változásokat (ennyi idő telt el a trendteremtő Mozaik 2001 és a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 vizsgálat között) három nagyelmélettel, paradigmával keretezi. Ezek közül az egyik a wallersteini világrendszer-elmélet. Elsősorban ennek a téziseit vizsgálta a 2001-es kutatás, illetve az ebből készült „A perifériáról a centrumba” c. kötet is (GÁBOR–VERES, 2005).

Ez a könyv az uniós csatlakozás küszöbén még a centrumba kerülés azon elképzelésében íródott, hogy a globális trendek árnyékában, „a kapitalizmus dagálya felemel minden csónakot” reményében a kelet-közép európai, és ezen belül az erdélyi magyar fiatalok, kimozdulnak a periferikus-félperiferikus helyzetükből – illetve maguknak a fiataloknak egy jelentősebb hányada gondolta úgy, hogy ennek a felzárkózásnak van egy össztársadalmi realitása. A 2008-as válságot követően azonban egymás után láttak napvilágot a közgazdaságtani főszövegben azok az elemzések – elsősorban Piketty (2015), Stiglicz (2012), Atkinson (2015) stb. írásain keresztül – amelyek szinte posztulátumként emlegetik, hogy az általános növekedéshez az egyenlőtlenségek növekedése is társul. De, ami számunkra ennél is fontosabb, hogy azóta váltott nagysebességre Románia – szintén a felzárkózás reményében – a gazdasági reformok neoliberális útján, amit a közsféra és a szociális ellátórendszerek fokozatos zsugorodása jellemez, és aminek egyenes a következménye egy viszonylag stabil – csak a válság által megtört – növekedés mellett a fokozódó társadalmi egyenlőtlenségek alakulása. (BAN, 2014)

Ennek megfelelően a további két „nagyágynak”, Castellsnek az információs-, illetve a hálózati

társadalomról szóló írásai (CASTELLS, 2005), valamint Beck kockázattársadalom-modellje (BECK, 2003) új fénybe kerülnek a 2000-es évek elejéhez képest, és tovább árnyalják ezt az egyenlőtlenség-hipotézist. Castellsnek felértékelődik az a gondolata, miszerint a globális hálózati világba való bekapcsolódás nagyon differenciáltan, „darabosan” történik. Erdélyben is tapasztalható, hogy Kolozsvár és a többi erdélyi nagyváros bekapcsolódik a globális ellátórendszerek vérkeringésébe félperiferikus központokként, a távolabbi városok viszont már nem, vagy csak részben. Emiatt fennáll a veszélye annak, hogy a fiatalok egy jelentős része a „helyek terében” ragad, ők jelentik az olcsó munkaerőt az ellátólánc végén. És végül van az a réteg, akit már ki sem zsákmányolnak, akikre nincs szükség a globális világtársadalomban, akik ún. „fekete lyukakban” élnek – itt elsősorban a romákat szokás említeni, de a kutatás szerint egyre inkább ide kell sorolni a vidéki alulképzetteket is (17. o.). Ezek a prekaritatus különböző rétegei, aminek a tematizálása szintén felerősödött az utóbbi évtizedekben, és több tanulmány foglalkozik velük ebben a kötetben is. És végül mindezekre ráépül Becknek a regresszív individualizációs tézise, ami arról szól, hogy az előnyök és a kockázatok egyaránt egyéniesednek, egyre több fiatalnak magának kell megbirkóznia a saját egyéni problémáival közösségi támogatás nélkül, ami nagyobb létbizonytalanságot, lélektani értelemben szorongást okoz. Továbbá látszik a tanulmányokban az is, hogy ez mi mindenre rányomja a bélyegét a családalapítás késleltetésétől kezdve az idegenellenesség erősödéséig.

Összességében elmondható tehát, hogy egy olyan általános keretezést kapott a kötet, ami jelentősen árnyalja a korábbi, az ifjúsági korszakváltás pozitív szcenárióját jelentő középosztályosodás téziseit, ezáltal pedig jobban megteremti a lehetőséget annak, hogy az ifjúság differenciálódó rétegeit pontosabban le lehessen írni, problémáikat árnyaltabban fel lehessen tárni. Hogy ezt a feladatot mennyire sikerült jól teljesíteni ezekben a tanulmányokban, és mennyire tette lehetővé maga a mérés ezeknek a téziseknek az ellenőrzését, az változó – de nemcsak a szerzőkön múlt. A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 tervezésében öt régió kutatója vett részt sokféle elképzeléssel és szándékkal, korlátozta a

lehetőségeket a régiók közötti, valamint a 2001-es adatokkal történő összehasonlíthatóság kívánalma is. A stáb szakmai hozzáértését dicséri, hogy a nehezítő körülmények ellenére sikerült jó szakmai kompromisszumokat kötni, és helyet találni az új kérdéseknek is.

Az első, Veres Valér által jegyzett tanulmány az erdélyi fiatalok társadalomszerkezetének, anyagi-jövedelmi helyzetének, illetve iskolázottságának változását vizsgálja a két vizsgált időpont között – és közvetlenül reflektál a bevezetőben bemutatott tézisekre. Az elemzésnek két, egymástól tematikailag jól különválasztható része van. Mindkettő klasszikus rétegződéskutatási kérdést feszeget – az első rész arról szól, hogy hogyan változott meg 15 év alatt a fiatalok társadalomszerkezete, a második rész pedig ennek egy részletét nagyítja ki: az iskolai mobilitással, az iskolázottsági esélyek társadalmi meghatározottságával foglalkozik.

Az első kérdés kapcsán az látszik, hogy az általános gazdasági növekedés talaján a magyar fiatalok társadalmi helyzete határozottan javult Erdélyben. Foglalkozáskategóriák szerint például jelentősen megemelkedett a vállalkozók, az önállók és a beosztott diplomás fiatalok aránya az alacsonyabb pozíciójú kategóriákkal szemben. Ezzel együtt csökkent a munkanélküliek és a munkaerőpiacról különféle okokból kiszoruló aránya is. Ennek egyik oka a szűkülő munkaerő-kínálat: egyrészt mert továbbra is jelentős a külföldre vándorlás, az uniós csatlakozás után az időszakos munkavállalás is egyszerűbbé vált a tagországokban, másrészt pedig mert többen maradnak az oktatásban (a 15 év alatt 10 százalékkal nőtt a tanulók aránya). A szűkülő kínálat is felelős azért, hogy emelkedtek a reálbérek, és ezt érzékelik is a fiatalok: 2016-ban lényegesen elégedettebbek voltak az anyagi helyzetükkel, mint 2001-ben. Az egyenlőtlenségek vonatkozásában is inkább pozitív tendenciákra utalnak az eredmények. Bár a ténykérdésekre adott válaszok nem mindenütt teljesen összehasonlíthatóak, az összkép azt mutatja, hogy csökkentek a különbségek a vidék és a város, a nemek és az egyes régiók között is. Ez látható abban is, hogy 2001-hez képest a vidékiek, a nők és a székelyföldiek az anyagi helyzetüket már nem értékelik rosszabbnak az átlagnál. Mindezek ellenére a szerző legfeljebb csak visszafogottan

optimista. Felhívja a figyelmet arra, hogy az alacsony végzettségű, szakképzetlen fiatalok aránya továbbra is magas, ezekben pedig a castellsi „helyek terében élő, a globalizáció visszasságaival megbirkózó fiatalok sorsát láthatjuk, akik a Standing-féle prekárius munkaviszonyok között tengődnek.” (38. o.). Különösen sebezhetőek azok a fiatalok, akik korábban kiestek az iskolarendszerből, mert helyzetüket általában „súlyosbítja a hátrányos családi környezet, a szülők alacsony iskolázottsága, a népesebb család és a roma származás” (38–39. o.). Szintén óvatos visszafogottságra vall, hogy a származási és társadalmi háttértényezők alacsonyabb hatásában – Beck nyomán – inkább a társadalmi/ közösségi kötöttségek gyengülését és az individualizáció erősödését látja: „a globális rizikótársadalom viszonyai között a fiatalok számára mind a progresszív, mind a regresszív vagy alternatív individualizáció alternatívái inkább elérhetőkké váltak” (39. o.). Ennek a fényében véli értelmezhetőnek később azt is, hogy – a szűkebb értelemben vett jóléti problémákhoz képest – a fiatalok egyre komolyabbnak érzékelik az alkoholizmus, a drogok és a kábítószeres elterjedését.

Jelentős változások történtek az iskolázottság, és annak társadalmi meghatározottságában is – erről a tanulmány második részében esik szó. A jó hír az, hogy köszönhetően a felsőoktatás expanziójának egy szerényebb háttérű fiatalnak több esélye van egyetemen továbbtanulni, mint 15 évvel ezelőtt: a továbbtanulási esélyeket kevésbé befolyásolja a szülők eltérő iskolai végzettsége és anyagi helyzete. A rossz hír viszont az, hogy ezek az egyenlőtlenségek továbbra is magasak, ráadásul felértékelődött a lakóhely szerepe is: a rurális térségekben élők esélyei tovább csökkentek a nagyvárosiakhoz képest. Ezért „egy falusi származású, főleg szakképzetlen foglalkozású, nagycsaládos szülők gyermekeinek továbbra is legalább két és félszer kisebb esélye van felsőfokú diplomát szerezni, majd szellemi munkát végezni, mint a diplomás szülők gyermekeinek, akiknek zöme a városokban, azon belül is a „globális” nagyvárosokban koncentrálódik.” (64. o.).

A Geambaşu Réka és Vita Emese által jegyzet tanulmány aktuális családszociológiai kérdéseket feszeget, igen korszerű és naprakész irodalmi keretetéssel. Arra keresnek választ, hogy milyen mértékben következett be a kétezres évek első másfél évtize-

dében a második demográfiai átmenet az erdélyi magyar fiatalok körében, milyen nézeteket vallanak a családdal kapcsolatos kérdésekben, és hogy néz ki a párkapcsolattal, családalapítással, valamint a munka–magánélet egyensúlyával kapcsolatos percepciójuk és magatartásuk. A szerzők vállaltan szakítanak azzal a hagyománnyal, hogy ezeket a fontos kérdéseket csak az érintettek körében (ti. a tartós kapcsolatban vagy házasságban élők, ill. a gyerekesek) vizsgálják, hiszen ezeknek az aránya meglehetősen alacsony a célcsoport körében, ráadásul ezek az életesemények egyre később következnek be. 2016-ban a 15–29 éves nők csupán 17, a férfiak mindössze 11 százaléka volt házas, ami összességében 10 százalékkal kevesebb, mint 2001-ben volt. Megnőtt az élettársi kapcsolatban élők aránya, viszont egyre többen élnek párkapcsolaton kívül, különösen a férfiak körében. Az előző tanulmányban is jelzett pozitív jóléti-státuszbeli változások ellenére a gyerekvállalási kedv radikálisan csökkent – 21-ről 8 százalékra. Már korábbi vizsgálatokban is körvonalazódott egy ellentmondás, hogy az erdélyi magyar fiatalok nagy része még mindig egy hagyományosabb értékvilágot képvisel, magatartásukra mégis egyre inkább a családalapítás halasztása, vagy az ettől való elzárkózás jellemző. A tanulmány megerősíti, hogy létezik egy ilyen konfliktuspercepció, és nemcsak a nők és a középosztálybeliek körében, ahogyan azt korábban tematizálták. Miközben kevés változás történt a fiatalok normatív családközpontúságában, és a gyermekvállalásról többnyire azt gondolják, hogy kedvezően hat a személyes boldogságra, elmélyíti a családi-baráti kapcsolatokat – 30-40 százalékuk szerint nehezítheti a boldogulásukat: gyengítheti a társadalmi státuszukat, a tanulási és munkalehetőségeiket, valamint az anyagi helyzetüket is. Különbségek vannak abban, hogy a gyerekvállalásnak ez az „ára” mely társadalmi csoportokban van jelen inkább: gyakoribb a nők, az idősebbek és az alacsonyabban iskolázottak körében (a szakmunkásképzőt végzetek kivételével) és alacsonyabb azoknál, akik vallásosak, vagy már gyereket nevelnek. A tanulmány a különbség okaira is reflektál, kiemelve egyrészt a nők bizonytalanabb helyzetét a munkaerőpiacon, ami jelenti a foglalkoztatási esélyeik romlását és a jövedelmük csökkenését a gyermekvállalást követően, másrészt pedig azt a társadalmi várakozást,

amely megerősíti, hogy a munka–magánélet egyensúlyának megteremtése, ezáltal a gondoskodás „terhe” a nők feladata – várható tehát, hogy az ezzel kapcsolatos nehézségek inkább a nőket nyomasztják. Ezek a félelmek egyébként nem alaptalanok, hiszen az utóbbi évtizedekben csökkent az életutak tervezhetősége, a megélhetéssel kapcsolatos általános bizonytalanságérzés. A szerzők három területet emelnek ki, ahol a közpolitika segíthet ebben – ezek viszont az EU szintjén is csak direktívajavaslatként fogalmazódtak meg: nagyobb rugalmasságot a munkaidő-beosztásban, a szabadság („family leave”) modernizálását (ezen belül elsősorban az apasági szabadság korszerűsítését) és a minőségi, de megfizethető gyermekellátáshoz való szélesebb hozzáférést.

A harmadik, szintén a szerkesztő, Veres Valér által írt tanulmány az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitását, csoportattitűdjeit tárgyalja, kitérve a kulturális nemzeti és állampolgári identitáselemek szerepének változására, a vegyes házassággal, valamint a többségekkel szembeni attitűdökre. A korábbi vizsgálatokhoz képest részletesen megvizsgálja a bevándorlókkal szembeni attitűdöket is, aminek az aktualitását a felvétel időpontjában tetőző migrációs hullám és a magyar kormányzat erős bevándorlásellenes narratívája és fellépése adta. Ezzel kapcsolatban arra a következtetésre jut, hogy a bevándorlókkal kapcsolatos negatív attitűdök erősödtek ebben az időszakban és azok körében magasabbak, akiknél korábban is jellemző volt az idegenellenesség, valamint a romákkal és a zsidókkal kapcsolatos ellenérzések. A többségi románokkal kapcsolatos véleményekben van egy regionális polarizáció (Székelyföldön negatívabb, és a konfliktuspercepció is magasabb), mindeközben általában egyre elfogadóbbak lettek a vegyes házassággal kapcsolatban. A romaellenesség mértéke nem változott, és továbbra is igen magas. Fontos eredmény viszont, hogy az általánosított bizalom és a (nem etnocentrikus) nemzeti büszkeség, valamint a magasabb iskolázottság segíthet az idegenellenes attitűdök kialakulásának megelőzésében és csökkentésében. Mindkét adatfelmérésben megfigyelhető volt, hogy a magyar nemzeti büszkeség erősebb volt a rurális térségekben, regionális szempontból pedig a székely fiatalok körében, továbbá, hogy a falusi fi-

atalok nagyobb társadalmi távolságokat tartanak. Az egyéni tapasztalatok – külföldi tanulás vagy munkavállalás – és az, hogy tervezik-e a kivándorlást, szintén meghatározzák, hogy miként viszonyulnak más nemzetiségű csoportokhoz.

Kiss Dénes tanulmánya a rendszerváltás után felnövő fiatalok vallásosságának alakulását helyezte nagytitű alá. A szerző említést tesz a vallásosság és az életciklus kapcsolatáról, a családi szocializációról, hogy miként hatnak a kortársak által szolgáltatott minták a vallás gyakorlására. Továbbá említést tesz az egyéni útkeresésről, majd arról, hogy miként erősödik meg a vallásosság időskorra, a legmagasabb szintet elérve. A szerző megemlíti a nemek közötti különbségeket: a lányok magasabb arányban követik az egyház tanításait, a fiúk között pedig kétszer akkora arányban találunk olyanokat, akik nem vallják magukat vallásosnak, mint a lányok esetében. Ez az eredmény betudható azoknak a korai szocializációs mintáknak, amelyek a lányok nevelésében sokkal inkább hangsúlyozzák a szabálykövetést. Hasonlóan különbségek fedezhetők fel a falvak és városok között: a faluközösségekben sokkal nagyobb az egyháziak vallásosak aránya, míg a vallást nem gyakorlók száma kétszer akkora városban, mint falun. Bár a fiatalok vallási szocializációjába jelentős beruházás történt – egyre több fiatal számára nyílt lehetőség az egyházi iskolákban való továbbtanulásra – a két kutatás között eltelt tizenöt év alatt a vizsgált korosztály vallásosságának tekintetében enyhe csökkenés észlelhető. Ez a csökkenés 22-23 éves korban éri el mélypontját, ahonnan már alig fordul vissza – olvashatjuk a kutatás eredményei között. Ennek ellenére az erdélyi fiatalok túlnyomó többsége továbbra is a történelmi egyházakhoz tartozik, négyötödük vallásosnak vallja magát, a rendszeres imaéletet élők és viszonylag gyakori templomlátogatók jelentik a többséget. Tehát – ahogy az az összegzésben is megjelenik – vallásosnak lenni a fiatalok körében továbbra is egy olyan állapot, ami „normálisnak számít”, magyarázatra nem szoruló, „magától értetődő” alapállás marad (161. o.)

Az ötödik, Szabó Júlia által írt tanulmány a fiatalok szabadidős szokásait és értékorientációit vizsgálja a két felmérés eredményeit alapul véve. Elemzi a fiatalok kulturális fogyasztásának jellemzőit, illetve a fiatalok értékorientációjának változásait. Míg az

első felmérésben a leginkább látogatott szórakozási hely a diszkó volt, ennek helyét később átvették a kávéházak, kocsmák, éttermek. Ezek mellett egyre elterjedtebb a fesztiválok látogatása. A magaskultúra szinterei továbbra sem népszerűek, példaként a fiatalok 85 százaléka soha nem járt operában. Az életkörülmények megváltozásának következtében feltételezhető volt, hogy a generációs és szociokulturális szakadékok egyre nagyobb méreteket öltenek, a 2016-os felmérés eredményei mégis azt mutatják, hogy a fiatalok több mint fele, pontosabban 56 százaléka úgy gondolja, hogy megfelelő eszményeinek a szülei élete – ez 11 százalékkal magasabb, mint amit a 2001-es eredmények mutattak. Bár az életstílusok individualizálódtak, mégis azt láthatjuk, hogy még mindig a hagyományos értékek dominálnak, és egyelőre nem mutatkoznak jelei annak, hogy a fiatalok értékrendszere szöges ellentétben állna a szülei értékrendjével.

A kötet hatodik tanulmányának szerzője Dániel Bontond, aki a fiatalok civil szervezetekben végzett tevékenységeit vizsgálja, illetve azokat a társadalmi tényezőket, amelyek meghatározzák a szervezetekhez való kapcsolódásukat. A szerző egyaránt foglalkozik a formális, állandó szervezeti részvétellel, illetve az időnkénti önkéntes tevékenységekkel is. A civil-önkéntes aktivitásnak a társadalmi előnyeit nem lehet eléggé hangsúlyozni: a polgári demokratikus integrációt segítő össztársadalmi funkcióin túl ezeken a helyeken a fiatalok kifejezik a változás iránti igényüket, kiállnak maguk és kortársaik érdekeiért, emellett gyakorolják a felelős gondolkodást és a megoldások keresését – a társadalom és közösségük cselekvő tagjaivá válhatnak. Az értékteremtésen és a tenni akaráson túl egy közösségi élményt is kapnak általa, amely a szabadidő eltöltésének egyik strukturált formájaként is értelmezhető – fogalmazza meg a szerző. Ami a részvétel társadalmi meghatározottságát illeti, az elemzésből az derül ki, hogy az életkor előrehaladtával a civil szervezetekhez való kapcsolódás csökken, vagy legalábbis átalakul annak formája: az önkéntesekből vezetők lehetnek – figyelembe véve, hogy az ifjúsági szervezeteknél az életkor szabályozhatja, hogy valaki meddig tölthet be vezető pozíciót –, vagy munkatársakként, esetleg az események visszatérő résztvevőiként lesznek jelen a szervezetek életében. A közösségi kapcsolódás

és a közösségi élmény ilyen formában tehát fennmaradhat. Jelentősek a nemek közötti különbségek is: a fiúk magasabb arányban tagjai a sport- és szabadidős, valamint a település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezeteknek, a lányok pedig a szociális tevékenységű szervezeteknek. (204. o.) Az időbeli változásokat elemezve kiderült, hogy az ifjúsági szervezetek vezető szerepe változatlan, a kulturális és vallási szervezetekhez való kapcsolódás aránya növekedett. Ennek fényében nem meglepő, hogy a legnagyobb ismertsége az Ifjúsági Keresztény Egyesületnek (IKE) volt, a fiatalok 22 százaléka volt ismert az egyesület tevékenységeiről. A kötet zárótanulmányában Rusu Szidónia a média- és internethasználat szokásainak változását vizsgálja, igen szakszerű elméleti-fogalmi keretkezéssel. Arra keresi a választ, hogy a digitalizáció milyen törésvonalakat húz az erdélyi magyar fiatalok közé, ez pedig milyen veszélyeket és kihívásokat rejteget. A szerző egy új egyenlőtlenségi formát említ meg, melyet az információs társadalom termelt ki: a digitális egyenlőtlenséget. 2016-ban a fiatalok 90 százaléka már internet-felhasználónak számított, sokkal fontosabb tehát az, hogy milyen gyakorisággal használják készülékeiket, illetve, hogy az online jelenlétük, tevékenységeik mit foglalnak magukba. Ehhez kapcsolódik a tanulmánynak egy jelentős módszertani hozadéka is: három dimenzióban – technikai felszereltség, használati autonómia, tartalom –, többféle mutató bevonásával létrehoz egy digitálisindexet, amelynek a társadalmi különbségeit vizsgálja. Ezzel kapcsolatban a regressziós modellek eredményei azt mutatják, hogy az iskolai végzettség, a nem és az anyagi jólét szerint számottevő eltérések vannak. Például a számítógép-használatot illetően ugyan csökkentek a társadalmi különbségek, még mindig rizikócsoporthoz tartoznak a nők, a vidéken élők, illetve az alacsony jövedelemmel vagy iskolázottsággal rendelkezők. Fontosak a korosztálybeli különbségek is, a Z generáció tagjai gyakrabban használják az internetet Y generációs társaiknál, de a felhasználás módja, illetve az online szinterek között is kimutatható némi különbség. A szerző tematizálja azt a kérdést is, hogy kinek a felelőssége a digitálisan hátrányos társadalmi rétegeket, térségeket felzárkóztatni. A tanulmány eredményei révén érdemben hozzájárul ennek az igen fontos közpolitikai feladatnak az árnyaltabb megértéséhez.

A kötetről összegzőképpen elmondható, hogy az egyes fejezetekben tárgyalt dimenziókban a társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálatát sikerült egy új szintre vinni, túllépni és árnyalni az ifjúsági korszakváltás korábban használt leegyszerűsített, vulgárisabb értelmezését. Erre azért is volt szükség, mert az életpályák individualizálódása mentén szegmentáltabb és sokszínűbb lett az erdélyi magyar fiatalság, mint amilyen 15 évvel ezelőtt volt, köszönhetően elsősorban annak, hogy a globális világra való rákapcsoltság felértékelődött, és annak mértéke nagyon eltérő. Láthatjuk azt is, hogy ezek a törésvonalak a digitalizáció mentén nemhogy csökkentek volna, inkább növekedtek, köszönhetően a testreszabott tartalmaknak, a közösségi média világának, amely nemcsak véleménybuborékokat hoz létre, hanem egyre inkább a praxis talaján is differenciál. Tehát az a fajta posztmodern optimizmus, hogy majd az internet összehozza az embereket, a virtuális közösségek révén ellensúlyozza majd ezeket az individualizációs folyamatokat, nem valósult meg, nem vezetett az organikusabb, inkluzívabb demokratikus szolidaritás erősödéséhez.

Irodalom

- Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What Can be Done?*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674287013>
- Ban, C. (2014). *Dependență și Dezvoltare: Economia Politică a Capitalismului Românesc*. Kolozsvár: Tact.
- Beck, U. (2003). *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Századvég.
- Castells, M. (2005). *A hálózati társadalom kialakulása – Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra, 1.* Budapest: Gondolat.
- Gábor Kálmán – Veres Valér (szerk.) (2005). *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után*. Szeged–Kolozsvár: Belvedere Kiadó – Max Weber Társadalomkutató Alapítvány.
- Piketty, T. (2015). *Tőke a 21. században*. Budapest: Kossuth.
- Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers our Future*. New York: WW Norton & Company.
- Wallerstein, I. (2010). *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. Budapest: L'Harmattan.

ABSZTRAKTOK

A kiadvány magyar és angol nyelvű absztraktjai Hungarian and English abstracts of current issue

Tózsér Anett

A sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztése Magyarországon

Tanulmányomban a vonatkozó jogszabályi rendelkezések és szakirodalmak elemzésével vizsgáltam azt, hogy kik nevezhetők sajátos nevelési igényű gyermekeknek, és hogy számukra milyen diagnosztizálási és fejlesztési lehetőségek állnak rendelkezésre Magyarországon. A sajátos nevelési igényű gyermekek között az egyik leggyakrabban előforduló speciális típus az autizmus spektrum zavar, ezért vizsgálatomban kitértem az autizmus fogalmának értelmezésére is, és elemeztem az autizmus spektrum zavarral élők számának változását, annak jellemzőit. A szakirodalom sajátos nevelési igényűnek nevezi azokat a gyermekeket, akiknek fizikai, biológiai, pszichikai, intellektuális, családi vagy szociokulturális okok miatt egyéni, a többségtől eltérő nevelési szükségleteik vannak. Az ilyen típusú sérülésekkel élők mellett ide tartoznak a tanulási nehézséggel, magatartászavarral élők, illetve a különleges képességű tanulók is (TÓTH, 2015). A kutatási eredmények azt igazolták, hogy a sajátos nevelési igényű gyermekek számának a növekedése nemcsak az esetszámok növekedésével magyarázható, hanem azzal is, hogy a sajátos nevelési igény diagnosztizálása fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedekben, ezen kívül gyarapodott a gyógypedagógiai fejlesztőszaktudás, és növekedett a fejlesztőellátások köre is. Ennek ellenére azonban a kora gyermekkori intervenciós ellátásra szoruló gyermekeknek több mint egyharmada mégsem kerül ellátásba a hozzáférés regionális egyenlőtlenségei miatt. A sajátos nevelési igénnyel élők számának növekedése miatt egyre inkább szükségessé válik, hogy az állami szervezetek a civil szervezetekkel szoros együttműködésben segítsék elő a gyermekek szociális és egészséghátrányos helyzetének a leküzdését.

Development of Children with Special Educational Needs in Hungary

This study examined who can be called children with special educational needs and what diagnosis and development options are available for them in Hungary by analyzing the relevant legal provisions and specialized literature. One of the most common types of disabilities with special educational needs is autism spectrum disorder, so in my study I also focused on the interpretation of autism and the analysis of the change in the number of children affected by autism spectrum disorder. The literature refers to children with special educational needs who, due to physical, biological, psychological, intellectual, family or sociocultural reasons, have individual educational needs that differ from the majority. In addition to those living with these types of disabilities, the literature also includes students with learning difficulties, behavioral disorders and students with special abilities (TÓTH, 2015). The research results proved that the number of children with special educational needs has increased in recent years. The increase in the number of children with special educational needs can be explained not only by the increase in the number of cases, but also by the fact that the diagnosis of special educational needs has improved in recent decades, and the range of special education development expertise and development benefits has also increased. Nevertheless, due to inequalities in access, more than a third of children in need of early childhood intervention are not cared for. Due to the increase in the number of people affected by special educational needs, it is also becoming increasingly important for public organizations to work closely with NGOs to help tackle the social and health disadvantages of children.

Gábrity Molnár Irén

A vajdasági magyarok anyanyelvi oktatásának esélyei az utóbbi évtized tapasztalatai alapján

A tanulmány statisztikai és empirikus adatgyűjtések alapján, szociológiai módszerekkel elemzi és mutatja be a vajdasági magyarok képzettségének a jellemzőit. Több szempontból vizsgálja a témát: oktatáspolitikai, iskola- és szakképzési, munkaerő-piaci esélyek és az emigrációra való hajlam. Így kaptunk átfogó képet a vajdasági magyarok helyzetéről. A szerző javaslatokat és ajánlásokat fogalmaz meg, amelyek figyelembe vehetők a vajdasági magyarok oktatásának- és munkaerő-piaci pozicionálásának a tervezésekor.

A magyar közösségek perifériális helyzete Szerbia fejlesztéspolitikájában veszélytényezőnek számít, hiszen az országhatárhoz közeli önkormányzatokban tömörülnek, életvitelükké vált a gyakori, vagy rendszeres határátkelés, emigráció. A vajdasági magyar közösség gazdasági és kulturális erőnlétének sorvadása csak úgy állítható le, ha magas szintű, a munkaerőpiacnak megfelelő képzésben részesül, s emellett vannak megfelelő munkahelyi és jövedelemszerzési lehetőségei. A magyar nyelvű oktatási rendszer szerkezeti átalakítását kell folyamatosan befolyásolnunk a valós munkaerő-piaci igényekhez mérten.

Opportunities for Hungarians in Vojvodina to be Educated in Their Mother Tongue Based on the Experiences of the Last Decade

Based on statistical and empirical research data, and using sociological methods, the study analyzes and presents the educational characteristics of Hungarians in Vojvodina. It examines the topic from several perspectives: education policy, school and vocational school choices, labor market opportunities, and the tendency to emigrate. This gave us a comprehensive picture of the situation of Hungarians in Vojvodina. The author formulates suggestions and recommendations that can be taken into account when planning the education and labor market positioning of Hungarians in Vojvodina.

The peripheral situation of Hungarian villages is

considered a threat to Serbia's development policy, since the Hungarian people are concentrated in municipalities close to the country's border, and frequent or regular border crossings and emigration have become their way of life. The atrophy of the economic and cultural strengths of the Hungarian community in Vojvodina can only be stopped if the community receives high-level training suitable for the labor market, and has adequate opportunities for employment and income. The Hungarian-language education system must continuously be influenced and restructured to be in line with the real needs of the labour market.

Kemecsi Lajos

A budapesti Néprajzi Múzeum új épületei

A tanulmány a budapesti Néprajzi Múzeum új épületekbe költözése kapcsán tárgyalja a korszerű múzeumépítészet jellemzőit, az intézmény 150 éves története során a különböző elhelyezési megoldásokat. Ezt követően a Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központban (NMGYK) kialakított, világszínvonalú gyűjteményi raktárak jellemzőit és az állományvédelmi tevékenységnek teret biztosító megoldásokat foglalja össze. A 2022 májusában megnyílt új múzeumi főépületben megvalósuló funkcionális tereket és az elkészült tartalmi elemeket, kiállításokat is tömören ismerteti írásában az intézmény főigazgatójaként dolgozó szerző.

New Buildings of the Museum of Ethnography in Budapest

The article addresses features of contemporary museum architecture and the various locations of the Museum of Ethnography in Budapest over its 150 year history, in reference to the moving of the institution into new museum buildings. The article then continues by summarising the characteristics of the world class storage rooms built in the Collection Center and it describes the facilities for conservation work at the Museum of Ethnography. The author, who is also the Director of the museum, gives a concise description of the functional spaces, the content elements and exhibitions to be realised in the

brand new main building of the museum that was opened in the spring of 2022.

Borbándi Erik

Hargitaváralja, egy jelképes székely község valóságos története

A Hargitaváralja jelképes székely község mintegy negyedszázados története nem választható el a magyarországi menekültkérdés két világháború közötti alakulásától. Valójában már létrejöttét is az a tény magyarázza, hogy az elszakított területekről érkező menekültek ellátását, társadalmi integrációját az állam képtelen volt önmagában megoldani, ahhoz kifejezetten erre a feladatra szerveződött civil szervezetek segítségére volt szüksége. Ezek egyike volt a Hargitaváralja, mely fennállása során hol kisebb, hol nagyobb hatékonysággal, de összességében sikerrel látta el ezt a feladatot. Mint erdélyi (székely) gyökerű szervezet természetesen a Magyarországra menekült erdélyiek (székelyek) összefogására fókuszált. A szervezet Köllő Ignác nevével fémjelzett első időszakában főként a kulturális, hagyományőrző, a székely identitást erősítő tevékenysége hangsúlyozódott ki, de markánsan állást foglalt politikai kérdésekben, így a revízióval kapcsolatban is. Az 1930-as évek közepétől a többi erdélyi gyökerű egyesülettel karöltve a Hargitaváralja is szeretett volna nagyobb részt vállalni az ország építésében, ezért szorgalmazták ezen egyesületek összefogását, aminek eredményeként létrejött az Erdélyi Szövetség. Észak-Erdély és a Székelyföld 1940-es visszacsatolása után a jelképes község számára új kihívást jelentett az országba, főként a fővárosba érkező erdélyiek tömegeiről való gondoskodás; szálláshoz, munkához való juttatásuk. Ennek kapcsán indították el a Székely Ház projektet, s alapították meg a Hargita Székely Szövetkezetet. Céljuk a Székelyföldről kiszakadt székelység társadalmi, művelődési és gazdasági támogatása volt. Ezekben az években a szervezet szociális tevékenysége vált hangsúlyossá. A Hargitaváralja sorsát végül a háború és az annak nyomán bekövetkező változások pecsételték meg. Bebizonyosodott, hogy akkor, amikor már tömegek problémáinak kezeléséről van szó, egy ilyen viszonylag kis létszámú szervezet egyedül nem birkózik meg a feladattal.

The Hargitaváralja Organization, a True History of a Symbolic Szekler Village

The history of the Hargitaváralja organization, a symbolic Szekler village, spanning about a quarter of a century, cannot be separated from the development of the refugee issue in Hungary between the two world wars. In fact, its creation is explained by the fact that the Hungarian state was unable to solve the care and social integration of refugees coming from the separated areas by itself, it needed the help of civil organizations specifically organized for this task. One of these was Hargitaváralja, which performed this task with less and sometimes greater efficiency, but overall with success during its existence. As an organization with Transylvanian (Szekler) roots, it naturally focused on uniting Transylvanians (Szeklers) who fled to Hungary. In the first era of the organization, marked by the name of Ignác Köllő, the main focus was on cultural and traditional activities and on strengthening the Szekler identity, but it also took a strong stand on political issues, such as the Revision or Hungarian Irredentism which was concerned with "the redemption of territories of the historical Kingdom of Hungary." From the mid-1930s, together with other organizations with Transylvanian roots, Hargitaváralja also wanted to take on a greater part in the construction of the country, and therefore they advocated for the unification of these organizations, which resulted in the creation of the Transylvanian Association. After the reunification of Northern Transylvania and the Szeklerland in 1940, the symbolic village faced a new challenge: taking care of the masses of Transylvanians coming to the country, especially the capital, providing them with accommodation and work. In connection with this, the Szekler House project was launched and the Hargita Szekler Cooperative Society was founded. Their goal was the social, cultural, and economic support of the Szekler people who broke away from Szeklerland. In these years, the social activities of the organization became emphasized. The fate of Hargitaváralja was finally sealed by the war and the changes that took place in its wake: it proved that when it comes to dealing with the problems of the masses, such a relatively small organization cannot solve them alone.

Lakatos Artur – Tolnai Timea Katalin

A szálláshelyek kínálatára vonatkozó mutatók alakulása Románia nyugati határon fekvő megyéiben a rendszerváltást követően

Tanulmányunkban a Román Statisztikai Hivatal adatai alapján azt vizsgáljuk, hogyan alakultak a turisztikai, ezen belül is a szállodaipari statisztikai mutatók négy határ menti romániai megye, Szatmár, Bihar, Arad és Temes megyék esetében. Elsősorban arra koncentrálnunk, hogy miként alakult globálisan a szálláshelyek típusának és számának mutatója az évek során az 1989-es rendszerváltást követő második évtizedben, 2000–2009 között. A rendszerváltást követő első évtizedet ugyanis az átmeneti nehézségek – ideértve a vadkapitalizmus jelenségét is – határozták meg, míg a második évtized a viszonylagos konszolidáció, fellendülés és fejlődés időszaka volt, mely az ország Európai Unió tagságával tetőződött be. Ugyanakkor figyelembe vesszük az egyes megyékbe rejlő turisztikai potenciált, desztinációkat és egyéb, a turizmus iparágát kiszolgáló erőforrásokat is, amelyek a szálláshely- és vendéglátóipar makrokörnyezetét is jelentik, és amelyek elősegítik – vagy éppenséggel hátráltatják – ezek fejlődését.

Kulcsszavak: szállodaipari statisztikai mutatók, határmenti megyék, kereskedelmi szálláshelyek, átmeneti időszak, turisztikai desztinációk.

The Evolution of the Indicators for the Supply of Accommodation in the Western Border Counties of Romania after the Regime Change

In our study, based primarily on the data of the Romanian Statistical Office, we examine how the statistical indicators of tourism, including the hotel industry, were developed in the case of four counties at the Western border of Romania: Satu Mare, Bihor, Arad, and Timiș. This study primarily focuses on how the types and numbers of accommodations were developing over the years, in the second decade following the regime change in 1989, in the 2000–2009 period. The first decade after the regime change was defined by a series of difficulties, caused

mainly by the phenomenon of transition to a capitalist system, while the second decade was a period of relative consolidation, recovery, and development, which culminated with the country's membership in the European Union. According to our hypothesis, the period of stability brought with it the development of the tourism industry. This is also illustrated by the diversification of the types and number of accommodations, which can also be demonstrated through the methods of statistics. At the same time, we also tackle the touristic potential of each county, such as destinations and other resources serving the tourism industry, which also represent the macro-environment of the accommodation and hospitality industry, and which promote – or hinder – their development.

Keywords: statistical indicators for hotel industry, border counties, commercial accommodation, transition period, destinations in tourism.

Kürti Tünde – Csata Zsombor

Recenzió Veres Valér (szerk.) *Erdélyi magyar ifjúság – Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között* című művéhez

A Veres Valér által szerkesztett „Az Erdélyi magyar ifjúság – Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között” c. könyv egy igen fontos állomása az erdélyi magyar fiatalok társadalmi-gazdasági helyzetét módszeresen és magas színvonalon vizsgáló szociológiai hagyománynak. A szerzők három „nagyelmélet” – a wallersteini világrendszer, a castelli hálózati és információs társadalom és a becki kockázattársadalom elméletek – metszéspontjában reflektálnak a fiatalokat érintő fontosabb kérdésekre: társadalmi és mobilitási egyenlőtlenségek, családalapítással kapcsolatos percepciók és gyakorlatok, vallásosság, szervezeti élet, értékrend és digitális megosztottság. A szerzők nagy része a Magyar Ifjúság Kutatás 2016-ban készült nagymintás szociológiai felmérés eredményeit hasonlítja össze egy 15 évvel korábban készült hasonló felvétel adataival, ami lehetőséget ad arra, hogy az időbeli változásokat is értelmezzék.

Review of Valér Veres (ed.) The Hungarian Youth in Transylvania. Sociological Characteristics and Changes between 2001 and 2016

The book "The Hungarian Youth in Transylvania - Sociological Characteristics and Changes between 2001 and 2016" edited by Valér Veres is an important landmark in the sociological tradition of a systematic and high-quality study of the socio-economic conditions of Hungarian youth in Transylvania, Romania. At the intersection of three "grand theories" – Wallerstein's

world system, Castells' network and information society, and Beck's risk society theories – the authors reflect on the most pressing issues affecting young people: social inequalities and mobility, perceptions and practices related to family formation, national identity, value orientations, religiosity, leisure habits, organizational life, and the digital divide. Most of the authors compare the results of the 2016 Hungarian Youth Survey with data from a similar sociological inquiry conducted 15 years earlier, which allows them to capture and interpret longer-term changes as well.

KÖTETÜNK SZERZŐI

BORBÁNDI ERIK

kutató, történész, Nemzetstratégiai Kutatóintézet

CSATA ZSOMBOR PHD

szociológus, tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet; egyetemi docens, Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet, Kolozsvár

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN PHD

egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem Közgazdasági Kar, Szabadka

KEMECSI LAJOS PHD

néprajzkutató, főigazgató, Néprajzi Múzeum, Budapest

KÜRTI TÜNDE

MA-hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet, Kolozsvár

LAKATOS ARTUR PHD

egyetemi adjunktus, Partiumi Keresztény Egyetem Gazdaságtudományi Tanszék, Nagyvárad

TOLNAI TÍMEA KATALIN PHD

egyetemi tanársegéd, Partiumi Keresztény Egyetem Humántudományi Tanszék, Nagyvárad

TÓZSÉR ANETT PHD

kutató, Nemzetstratégiai Kutatóintézet

